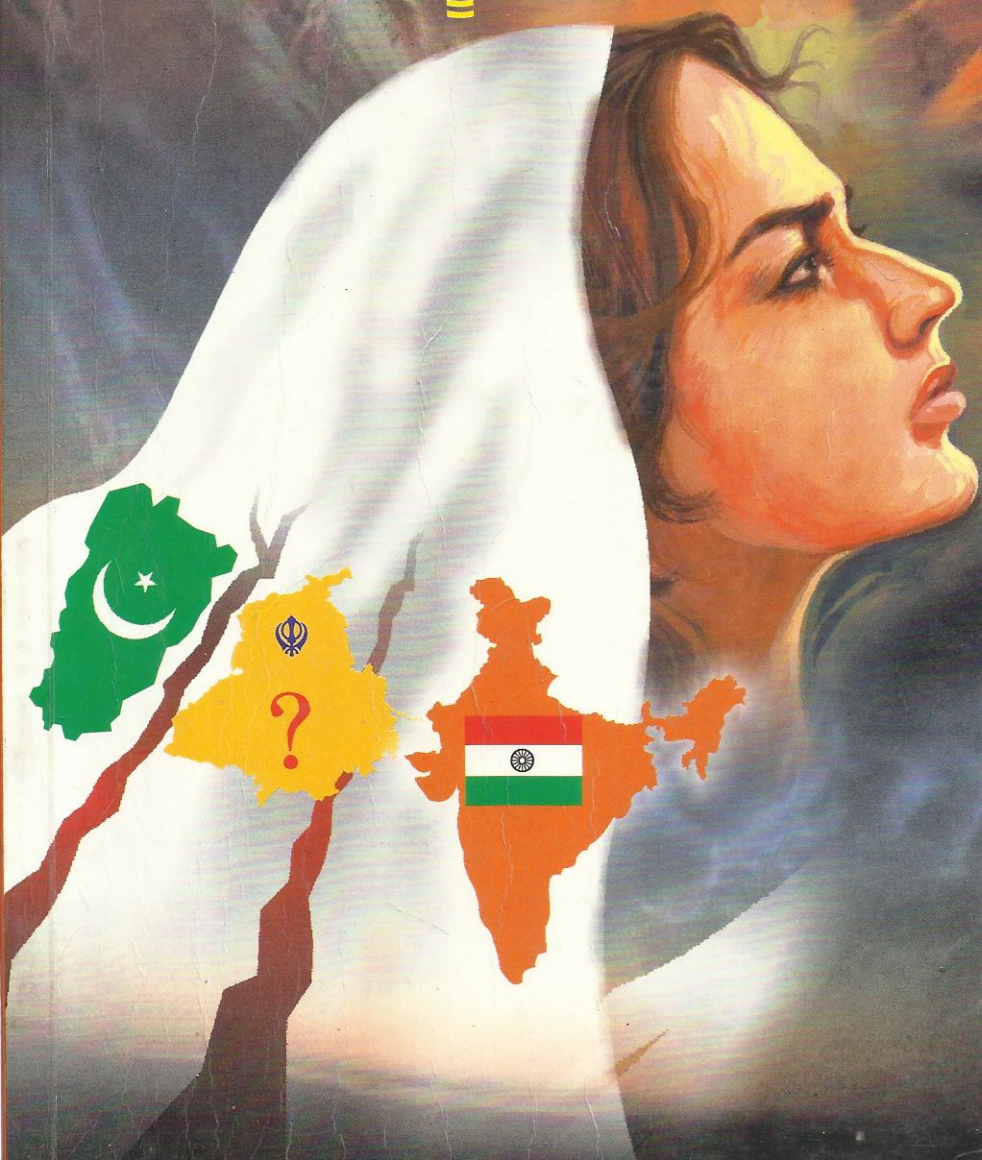

ਬਿੱਦੀ ਚੁੱਨੀ

ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਡੂਮੇਵਾਲ

ਇਸੇ ਕਲਮ ਤੋਂ

ਸੰਤਾਪ (ਨਾਵਲ) ਮੌਲਿਕ, ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਕਲਪਿਤ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ

ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ

ਲੇਖਕ :

ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਡੂਮੇਵਾਲ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਗੁਰਮਤਿ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ

ਦੁਕਾਨ ਨੰ : 31, ਘੰਟਾ ਘਰ ਮਾਰਕੀਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

CHITTI CHUNNI

by

Shamsher Singh Dumewal

Vill. Dumewal, P.O. Jhaj,

Teh. Sri Anandpur Sahib,

Distt. Roop Nagar (Pb.)

Mobile : 98723-31999

© ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : 2008

ਸਰਵਰਕ : ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਭਾਈ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ

31, ਚੌਂਕ ਘੰਟਾ ਘਰ ਮਾਰਕੀਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਫੋਨ : 0183-5101231, ਮੋਬਾਇਲ : 98726-58302

ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ : 98151-61234

ਛਾਪਕ :

ਪ੍ਰਿੰਟਵੈਲ

146, ਫੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਕੀਮਤ : 60-00 ਰੁਪਏ

Printed in India

ਦੋ ਹਰਫ਼

ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਡੂਮੇਵਾਲ ਨਾਵਲਾਂ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਉਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਹਰ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਡੂੰਘਾ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੋਹਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਹੱਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਆਕੁਲ ਹੈ।

‘ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ’ ਨਾਵਲ ਦੇ ਹਰ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਵਿਉਂਤਣ ਵਿਚ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਮਕਾਲੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ 'ਚ ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤਾਤਮਕਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪਾਤਰ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲੇ ਸੰਵਾਦ ਬੋਲਣੇ ਖੁੰਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਰਚੇ ਸੰਵਾਦ ਮੌਲਿਕਤਾ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਅੱਖਰਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ 'ਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਵਲ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਵੇਂ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਾਵਲਕਾਰੀ 'ਚ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

—ਮਿੰਦਰ

ਹੁਕ

ਸੂਫ ਹਨੇਰੀਆਂ ਕੂਟਾਂ ਵੱਲ ਟੁਰ ਗਿਉਂ ਤੂੰ,
ਮੈਂ ਸੁਣਿਐ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਕੋਈ ਨਾ।
ਉਹਨਾਂ ਠਾਹਰਾਂ ਦੇ ਕਬਰੀਂ ਸੁੱਤੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ,
ਉੱਥੇ ਵਸਲਾਂ ਦਾ ਲਾਗੂ ਨਿਜ਼ਾਮ ਕੋਈ ਨਾ।
ਕਾਗਾਂ ਕਾਸਦਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਖੜੇ ਦੇਣੋਂ ਸੁਨੇਹੇ,

ਓਸ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਸਾਲਸ ਗਰਾਮ ਕੋਈ ਨਾ।

ਪੱਗ ਲੱੜ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ ਜਾ ਤੱਤੀ ਆਹ ਆਹ ਗੱਲ,
ਤੇਰੇ ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡਿਆਂ 'ਚ ਕੰਮ ਆਉਂਗੀ।
ਜਦੋਂ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਵੀਣੀ 'ਚ ਛਣਕੂੰਗੇ ਚੂੜੇ,
ਤੇਰੀ ਮੋਹ ਮੱਤੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਨਮ ਆਉਂਗੀ।
ਤੀਬਰ ਤਾਂਘਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਤੈਥੋਂ ਭਰ ਨਹੀਉਂ ਹੋਣੈ,
ਸੂਫ ਹਿਜ਼ਰਾਂ ਦੀ 'ਨੇਰੀ ਜੰਮ-ਜੰਮ ਆਉਂਗੀ।

ਗਲ ਪੈਣੀਆਂ ਅੰਤ ਜਦੋਂ ਭੱਜੀਆਂ ਜੋ ਬਾਹਵਾਂ,
ਵਰਦੇ ਸਾਵਣਾਂ 'ਚ ਤੀਆਂ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਿਆਉਣੀਆਂ।
ਜੂਹਾਂ ਖੂਹਾਂ ਤੇ ਬੌਫ ਅੱਖਾਂ ਕੱਢ-ਕੱਢ ਘੂਰੂ,
ਨਾਹੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬਾਤਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ।
ਬੁਝੇ ਹੋਏ ਉਦੋਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਵਿਉਂ ਚਿਰਾਗ਼,
ਘੜੀ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਹੋਜ਼ੂ ਬੀਤੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ।

ਐਵੇਂ ਪੁੱਛੀਂ ਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਈ ਪਿੱਪਲੀ ਦੇ ਕੋਲੋਂ,
ਉੱਚੇ ਪੀਂਘ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਕਿਥੇ ਖੋ ਗਏ ਨੇ ?
ਕੌਣ ਚਾਟੀਆਂ 'ਚੋਂ ਮੱਖਣ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਐ,
ਸਾਊ ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਦੁਪੱਟੇ ਕਿਥੇ ਖੋ ਗਏ ਨੇ ?
ਰਿੱਝੇ ਪੂੜਿਆਂ 'ਤੇ ਲਹੂ ਆਹ ਕੀਹਦਾ ਡੁੱਲ੍ਹਿਐ,
ਰੰਗ ਚੁੰਨੀਆਂ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ?

ਫਿਰ ਐਵੇਂ ਨਾ ਨਿਚੋੜੀਂ ਖੱਟੇ ਰਸ 'ਚ ਕਸ,
 ਤੇਰੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਹਾਸੀ ਸਾਰਾ ਜੱਗ ਹੱਸੇਗਾ।
 ਕਿਥੇ ਖੋ ਗਏ ਟੁੱਟੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਦੇ ਬੋਰ,
 ਤੂੰ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਸੁੰਨੇ ਰਾਹਾਂ ਥਾਣੀਂ ਨੱਸੇਗਾ।
 ਜਦੋਂ ਪੁੱਛੇਗਾ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਿਦਕ ਦਾ ਰਾਹ,
 ਤੈਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਜੀਰਾਨ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਦੱਸੇਗਾ।

ਪਰ ਹਨੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੇ ਕਦੋਂ ਬੁੱਝੇ ਹੋਏ ਚਿਰਾਗ਼,
 ਟੁੱਟੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੀ ਕਦੇ ਥਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।
 ਲਹੂ ਘੁਲੇ ਸੰਧੂਰੋਂ ਪੁੱਛੀਂ ਮੇਰੀ ਤੂੰ ਇੰਤਹਾ,
 ਰੋਹੀ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਭਾਲੀਂ ਐਵੇਂ ਛਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।
 ਬਲਦੇ ਵਕਤ ਦੀ ਸੱਜਣਾ ਇਕੋ ਸੂਹੀ ਪੈੜ,
 ਇਤਿਹਾਸ ਬਿਨਾਂ ਦੂਰਾ ਇਹਦਾ ਨਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।

ਦਸ

—ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਛੁਮੇਵਾਲ

ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਲਾਹ ਦੇ ਕੁੜੀਏ,
ਪਹਿਨ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਲੋਈ।
ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਨੂੰ ਦਾਗ ਹਜ਼ਾਰਾਂ,
ਲੋਈ ਨੂੰ ਦਾਗ ਨਾ ਕੋਈ।

(ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਕਾਂਡ ਪਹਿਲਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ 'ਚ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰਦਾ "ਖਰਲ ਕਲਾਂ" ਘੁੰਗ ਵਸਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਮੋਹ-ਮਿਹਨਤ ਮੱਤੇ ਲੋਕ ਕੌਮੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਲੋਅ 'ਚ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਵਿਰਤ ਕਰਦੇ। ਸੁਘੜ ਸੁਆਣੀਆਂ ਜੰਮਦੇ ਜੁਆਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਿੰਦੀਆਂ। ਲੋਕ-ਇਤਫ਼ਾਕ 'ਚ ਰੰਗੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਸੱਥਾਂ ਤਕ ਛਣਕਦੀਆਂ। ਲਾਜਵਾਬ ਸ਼ਬਾਬ ਤੀਆਂ-ਤਿੰਬਣਾਂ 'ਚ ਨੱਚਦਾ-ਕੱਤਦਾ, ਮੋਰ ਗਸ਼ ਖਾ-ਖਾ ਡਿੱਗਦੇ। ਗਿੱਧੇ 'ਚ ਧਮਾਲਾਂ, ਪਿੜਾਂ 'ਚ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ-ਕਬੱਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਜਵਾਨੀ ਨਿਸੰਗ ਢੋਲੇ ਦੀਆਂ ਹੇਕਾਂ ਲਾਉਂਦੀ ਮਸਤ-ਮਲੰਗ, ਪਰ ਗੱਦਾਰਾਂ 'ਚ ਕਟਾਰ ਬਣ ਵੱਜਦੀ! ਪੱਗ-ਪੱਤ ਲਈ ਛਵੀਆਂ ਦੇ ਕਿੱਲ ਟੁੱਟਦੇ, ਗੰਡਾਸਿਆਂ ਦੇ ਦੰਦ ਭੁਰਦੇ। ਜਮੀਰ-ਪ੍ਰਸਤ ਲਹੂ ਉਬਾਲੇ ਭਰਦਾ! ਉਂਝ ਅਸੂਲ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਪਾਸਾ ਵੱਟਦੀ ਨਫਰਤ ਖਜੂਰਾਂ ਵਾਲੀ ਜੂਹ ਨਾ ਵੜਦੀ।

ਲਹਿੰਦੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਪੁਰਾਤਨ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਦੇ ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ 'ਚ ਛੁਪਿਆ ਵੱਡਾ ਖੂਹ ਸੀ, ਮੁਗਲ ਖੂਹ! ਸੰਤਾਲੀ 'ਚ ਫ਼ਿਰਕੂ ਹਨੇਰੀ ਝੁੱਲੀ, ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਤਕਸੀਮ ਹੋ ਗਏ। ਫ਼ਿਰਕੂ ਕੁੜੱਤਣ ਨੇ ਮਾਵਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਜ਼ਹਿਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਇਸਲਾਮਪ੍ਰਸਤੀ ਮਜ਼ਹਬੀ ਕੱਟੜਤਾ ਹੱਥੋਂ ਰੰਗੀ ਹੋ ਗਈ। ਮੀਲਾਂ ਤੱਕ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਖਰਲਾਂ ਦੀ ਜੂਹ ਆ ਵੜਿਆ। ਪਾਕ ਸ਼ਰਾ ਦੀਆਂ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਆਣੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਣ ਗਈ। ਗੱਲ ਬੇਵੱਸ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਦੀ ਨੀਲਾਮੀ 'ਤੇ ਮੁੱਕੀ। ਫ਼ਿਰਕੂ ਅਕਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲਖ ਮਲ਼ ਸਿਦਕਮੱਤੀਆਂ ਸੁਆਣੀਆਂ ਤੇ ਅਣਵਿਆਹੀਆਂ ਹੂਰਾਂ ਬਾ-ਆਬਰੂ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਚ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਗਈਆਂ। ਕਾਲੇ ਬੁਰਕਿਆਂ 'ਚ ਨਰਜਿੰਦ ਮਿਲੇ ਕਲਬੂਤ ਤਮਾਮ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਨਾਂਅ ਸਦੀਵੀ ਨਸੂਰ, ਅਮਿੱਟ ਕਲੰਕ ਹੋ ਨਿਬੜੇ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਅਰਸੇ ਪਿੱਛੋਂ ਖੂਹ ਫਟ ਗਿਆ, ਤਰਕ ਭਰਪੂਰ ਹੱਕੀਕਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਲੋਕ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰੜ ਸਿਦਕ ਦੀਆਂ ਜਾਈਆਂ ਦਾ ਸਰਾਪ ਸਮਝ ਸਵੀਕਾਰਿਆਂ ਤੇ ਇਹੋ ਤਲਖ਼ ਰਹੱਸ ਅੱਜ ਤੱਕ ਲੋਕ-ਰੂਹਾਂ 'ਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਸੀ, ਉਂਝ ਵੀ ਕਦੇ ਕੋਈ ਇਸ ਖੂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤਦਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਇੱਟਾਂ ਘਸ-ਘਸ ਕੇ ਸੁਰਖ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ।

ਕਦੇ ਮੱਸਿਆ-ਪੁੰਨਿਆ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਬਾਨੋ ਆਉਂਦੀ, ਖੂਹ ਦੀ ਮੌਣ 'ਤੇ ਚਿਰਾਗ਼ ਬਾਲਦੀ! ਤੇਲ ਮੁੱਕਦਾ, ਲੋਅ ਖਾਮੋਸ਼, ਵੱਟੀ ਪੰਛੀ ਲੈ ਉਡਦੇ, ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਇਹ।

ਖਰਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜੂਹ ਲੱਗਦੀ ਸੀ, ਪਿੰਡ ਭਾਵੇਂ ਇਹੋ ਤਸੀਰ ਦਾ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਫ਼ਿਜ਼ਾ 'ਚ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀ ਬੋਅ ਆਉਂਦੀ। ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਮੌਕੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ ਦੋਵਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਪੰਚਾਇਤ ਨੂੰ ਤਕਸੀਮ ਹੋਇਆਂ ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਮੁੱਦਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਸਾਂਝੀ ਭੋਇੰ, ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰਚਲਨ ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਪੀਡੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਤੇ ਸੂਰਜ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਹੀ ਮਘਦਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਦੀ ਜ਼ਰਬੇਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਛੱਡ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜੂਹ ਨਾਲ ਖਹਿ ਕੇ ਲੰਘਦੀ ਨਹਿਰ ਕਿਨਾਰੇ ਇਸੇ ਨਹਿਰ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਰੀ ਭਾਅ ਮਾਰਦੀ ਸੀ। ਇਹਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਉਸ ਨੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਯਾਰ ਨਰੈਣ ਸਿਹੂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਜਰੀਏ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਰੈਣ ਸਿਹੂ ਤੇ ਉਹ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਛੱਡ ਵਾਲੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਪੈਲੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ।

ਛੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸੁਰਤ ਸੰਭਾਲੀ, ਉਦੋਂ ਨਰੈਣ ਸਿਹੂ ਜੱਗ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਛੱਡ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਇਕੱਲੇ ਦਾਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਵਾਹੁੰਦੇ ਤੱਕਿਆ ਸੀ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਹ ਰੂਹੋਂ-ਵਜੂਦੋਂ ਲੋਰੀ ਦਾ ਹਾਣੀ ਸੀ, ਪਰ ਦਾਦੇ ਦੀ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ 'ਤੇ ਹਮਉਮਰ ਨੈਣੀ ਸੰਗ ਕੱਚੇ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਤਾਂਘ, ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਘੂਰੀਆਂ ਦਾ ਖੌਫ਼ ਛੱਡ ਉਹਨੂੰ ਛੱਡ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਧੂਅ ਲਿਆਉਂਦੀ। ਬਾਪੂ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਮਾਸੂਮ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਮ-ਚੁੰਮ ਕਾਲਜੇ ਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਉਹ ਯਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੀਮ-ਅਮੁੱਕ ਤੈਹਾਂ 'ਚ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦਾ, ਅਕਸਰ ਵਿਆਜ਼ ਮੂਲੋਂ ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਿੱਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਬਾਪੂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਇਲਮ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਨੈਣੀ ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਕੁੜੀ ਹੈ। ਉਝ ਨਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਿਆ, ਕਦੇ-ਕਦੇ ਡਰਦਾ ਵੀ ਸੀ ਉਹ ਨਾਜ਼ਰ ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੋਂ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਕਦਮ ਪੁੱਟਿਆ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਨਾਜ਼ਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸੰਗ ਤੀਜੀ ਪੁਸ਼ਤ 'ਚ ਪੱਥ ਧਰਦੀ ਪੀਡੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਇਲਮ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਪੁਸ਼ਤਕਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਸਨੇ ਦਾਦੇ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਸੁਣਿਆ। ਇਕੱਲੇਤਾ ਦਾ ਆਲਮ ਹੰਢਾਉਣ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੁਗ਼ਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਆ ਬਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਖ਼ਿਆਲ ਲੰਮੀਆਂ-ਸੰਘਣੀਆਂ ਖਜ਼ੂਰਾਂ ਤੋਂ ਪਰਵਾਜ਼ ਭਰ ਕੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ 'ਤੇ ਜਾ ਬਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਅਮੁੱਕ ਪੀੜਾਂ ਦੀ ਚੀਰਫਾੜ 'ਚੋਂ ਲੋਰੀਓਂ ਵਿਛੁੰਨੀ ਦਾਦੀ ਦੀ ਅਣਡਿੱਠ ਸੁਰਤ ਤੱਕਦਾ। ਕਸਕਾਂ ਅੰਗੜਾਈ ਭਰਦੀਆਂ,

ਆਖਿਰ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਵਿਰੋਧੀ ਖਿਆਲੀ ਜੰਗ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਚ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਕੇ
ਤਵਾਰੀਖ਼ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ, "ਉਛ ਕਿੰਨੀ ਖ਼ੂਨ ਗ਼ਸਤ ਹੋਊ ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਉਹ ਸੂਫ਼ ਰਾਤ
ਜਦੋਂ ਬਾਪੂ ਭਾਈਏ-ਬੇਬੇ ਸਣੇ ਫਿਰਕੂ ਹਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਤਾੜਦਾ ਲਹਿੰਦਉ ਚੜ੍ਹਦੇ
ਨੂੰ ਟੁਰਿਆ ਹੋਊ ? ਜਮੀਲਾਬਾਦੋਂ ਖਰਲਾਂ ਤਕ ਕਿੰਨੀਆਂ ਜਾਨੂੰਨੀ ਛਵੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ
ਭੰਨੇ ਹੋਣਗੇ ? ਕਾਦਿਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਬਾਪੂ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਵਾਲੋਂ ਵਿੰਗੀ ਨਾ
ਹੋਈ ਪਰ ਦਾਦੀ ਦੇ ਵੱਖੀ 'ਚ ਪਿਆ ਖੰਜਰ ਸਦੀਵੀਂ ਨੀਂਦ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ।"

ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੀ ਗਾਥਾ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਨੈਣ
ਸਿੱਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਤਾਰੀਖ਼ੀ ਸਤਰਾਂ ਅੱਜ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਨਿਚੋੜ
ਗਈਆਂ। "ਡਾਢਿਆ, ਕਿਉਂ ਹੋਈ ਸੀ ਸਫ਼ੈਦ ਕੱਟੜ ਪੰਥੀ ਰੱਤ ? ਸਰਬ ਧਰਮ ਦੇ
ਸਾਂਝੇ ਫ਼ਸਲਫ਼ੇ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮਾਂ ਭੂਮੀ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਕਿਉਂ ਹੰਢਾਉਦੀ
ਤਕਸੀਮ ਟੋਟਿਆਂ ਦੇ ਫੱਟ ਭਰਨ ਦੀ ਆਸ ਤਾਂ ਆਨਿਉਂ ਖੋਟੀ ਇਥੇ ਤਾਂ ਰਿਸਦੇ
ਫੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਟਕੋਰਾਂ 'ਚ ਵੀ ਨਮਕ ਘੁਲਿਐ। ਅਣਡਿੱਠ ਅਸਗਾਹ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦਾ
ਪੈਂਡਾ ਡਾਹਢਾ ਬਿਖੜਾ ਹੁੰਦੈ ਤੇ ਏਦੂੰ ਔਖਾ ਹੁੰਦੈ ਘਰੋਂ ਬੇਘਰ ਹੋ ਕੇ ਏਹਦੇ ਪਾਂਧੀ
ਬਣਨਾ! ਪਤਨੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ 'ਚ ਮਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਬਚਪਨੋਂ ਲੰਘਾਉਣਾ। ਬਾਪੂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਾ-
ਦਿਲੀ ਤਮਾਮ ਪੀੜਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਖ਼ਮ ਪੀ ਗਈ, ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਮੁਕੱਦਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਤਰੰਜ ਰੂਹੋਂ
ਕੰਗਾਲ ਕਰ ਗਈ।"

ਬਾਪੂ ਦੀ ਲੁੱਟੀ ਪੁੱਟੀ ਤਕਦੀਰ ਦਾ ਉਲਾਂਭਾ ਉਹ ਰੱਬ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ। ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ
ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੀਤ, ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ।

ਕਦੇ-ਕਦੇ ਬਾਨੋ ਬੀਬੀ ਚਿਰਾਗ਼ ਬਾਲਣ ਆਈ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ, "ਕੀ
ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਏ ਅੰਮਾ ਤੇਰਾ ਇਹ ਚਿਰਾਗ਼ ਜਗਾਉਣ 'ਚ ?"

"ਚਾਹੁੰਨੀ ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਚਿਰਾਗ਼ ਬਲਦੇ ਰਹਿਣ ਸਦੀਵੀ।"

"ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ?"

"ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰ ਗਈ ਐ। ਮੁਲਕਾਂ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ.....।"
ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੱਲ੍ਹ ਨੈਣਾਂ ਥਾਣੀਂ ਵਹਿ ਤੁਰਦਾ, ਉਹ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ
ਰਹਿੰਦੀ ਆਖਿਰ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀ, ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੀ, 'ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਚਿਰਾਗ਼ ਬੁੱਝ ਗਏ
ਐ.....।"

ਮੁਲਕ ਦੀ ਵੰਡ ਮਗਰੋਂ ਖਰਲਾਂ 'ਚ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਪਨਾਹਗੀਰ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ
ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸੰਕਲਪ 'ਚ ਤਮਾਮ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਤਾੜ ਨਰੈਣ ਸਿਹੁੰ
ਸੰਗ ਕਿਰਤ-ਵਿਰਤ 'ਚ ਰੁੱਝ ਗਿਆ। ਉਜੜੇ ਘਰ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਤੇ ਮਮਤਾ
ਵਿਛੁੰਨੇ ਪੁੱਤ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਂਝੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਸਾਂਝਾ ਪਸੀਨਾ ਪਾ ਕੇ ਮੁਸ਼ੱਕਤਾਂ ਨਾਲ
ਮਿੱਟੀ 'ਚੋਂ ਸੋਨਾ ਕੱਢਿਆ। ਇਕੱਠਿਆਂ ਹਾੜੀ-ਸਾਉਣੀ ਵਾਹੁੰਦਿਆਂ, ਬੀਜਦਿਆਂ,
ਵੱਢਦਿਆਂ ਤੇ ਵੱਟਦਿਆਂ ਸਾਂਝ ਦਾ ਸੂਹਾ ਹੁੰਦਾ ਰੰਗ ਦੋਵਾਂ ਬਿਰਧਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ-ਸੁੰਦਿਆਂ

ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਜਨ ਸਿਹੂ 'ਤੇ ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਯਾਰੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਅਗਲੀ ਪੁਸ਼ਤ 'ਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਗਿਣਤੀ ਦੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹਲਾਂ ਮਗਰ ਹੋ ਤੁਰੇ! ਫਿਰ ਥੋੜੇ ਅਰਸੇ ਦੇ ਤਕਾਜ਼ੇ 'ਚ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਵੜੇ ਡੋਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਦੀ ਵੀਰਾਨ ਖ਼ਲਕਤ 'ਚ ਖੇੜੇ ਲੈ ਕੇ ਪਰਤੇ।

ਕੁਝ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰੇ ਨਰੈਣ ਸਿਹੂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਉਧਰ ਛੱਭ ਵਾਲੇ ਦੁੰਮਣ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਅੱਖ ਨਰੈਣ ਸਿਹੂ ਦੀ ਪੈਲੀ 'ਤੇ ਆਸ਼ਿਕ ਹੋ ਗਈ। ਇਲਾਕੇ ਭਰ 'ਚ ਭੌਂ-ਮਾਫੀਏ ਦਾ ਡਿਕਟੇਟਰ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦਾ ਲਾਣਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਿੱਧੇ-ਅਸਿੱਧੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੜੱਪ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਮੁੱਛ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਕੇ ਵਕਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰਵਾਈ ਬੈਠੇ ਨੈਕਸਲਾਈਟਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਦੁੰਮਣ ਸਾਹਵੇਂ ਨੀਵੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮੈਲੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਤੋਂ ਡਰਦੀਆਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਘੁੰਡ ਕੱਢਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਸਨ, ਫਿਰ ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਸੀ ਨਰੈਣ ਸਿਹੂ ਦੇ ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਉਹ ਦੁੰਮਣ ਸਾਹਵੇਂ ਖੰਗੂਰਾ ਵੀ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ?

ਪਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪੱਖ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਦੀ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਨੇ ਹੈਂਕੜਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਗਲੇਂ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮੋਢੇ ਯਾਰ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾ ਕਮਾ ਕੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਦੁੰਮਣ ਕੱਖੋਂ ਹੌਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਜ਼ਮੀਰਾਂ ਦਲੇਰਾਨਾ ਕਦਮ 'ਤੇ ਪੋਟੇ ਭੰਨਦੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਜ਼ੁਬਾਨਾਂ 'ਚ ਦੱਬੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਸੁਲਗਣ ਕਾਰਨ ਗ਼ਜ਼ਬ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਸੁੱਤਾ ਅਹਿਸਾਸ ਅੱਭੜਵਾਹਾ ਹੋ ਉਠਿਆ। ਸ਼ਰਾਬ, ਸ਼ਬਾਬ ਤੇ ਕਬਾਬ 'ਚ ਮਲੀਨ ਮੱਤ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਅਕਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਪਾਈ ਭਾਜੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਦੁੰਮਣ ਜ਼ਰੂਰ ਤਾਰੂਗਾ, ਪਰ ਆਸੋਂ ਉਲਟ ਉਹ ਇਸ ਚੈਲਿੰਜ ਨੂੰ ਬੁੱਲ੍ਹ ਘੁੱਟ ਸਹਿ ਗਿਆ।

ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਪੰਚਾਇਤ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਬਿਗਲ ਵੱਜ ਗਿਆ। ਦੋ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸਰਪੰਚੀ ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਣੀ ਲੈ ਆਈ। ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਮਾਨਤਾ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਸੁਲਗਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਗਲੇਂ ਗੁਲਾਮੀ ਲਾਹੁਣ ਦੇ ਇਛੁੱਕ ਖਿਚੜੀ ਰਿੰਨੂਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਸਿਰਾਹਣੇ ਆ ਬੈਠੇ, "ਕੇਰਾ ਹੋਸਲਾ ਕਰਕੇ ਦਰਖਾਸਤ ਰੱਖ ਦਏ, ਏਹਦੀ ਦੂਜੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਤਮਾਚਾ ਪੈ ਸਕਦੈ।"

"ਭਾਈ ਉਹ ਤੇ ਵੋਟਾਂ ਵੱਟੇ ਨੋਟ ਤੋਲ ਦੂ, ਆਪਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ ?" ਉਹ ਵਿਵਾਦੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਮੂਲੋਂ ਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।.....

ਕਿਉਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਉਹ ਹਾਰੂ ਨੋਟਾਂ ਨਾਲ ਅਸਾਂ ਜਿੱਤਣੈ ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ। ਜਿੱਤੀਏ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਹਾਂ ਤੇ ਆਖ਼ਿਰ ਢੋਲ ਸਾਡੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਈ ਵੱਜਣੈ।"

"ਉਹ ਮਖਾਂ ਕਿਉਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਦੁੱਕੀ-ਤਿੱਕੀ ਚੱਕ ਦਿਆਂਗੇ, ਧੌਣ 'ਤੇ ਗੋਡਾ ਰੱਖ ਦਿਆਂਗੇ। ਹਰ ਕੋਈ ਮੁੱਛ ਮਰੋੜ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ 'ਚ ਰੰਗੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਨੇ ਆਖਿਰ ਨਾਜ਼ਰ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਧਰ ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਮੁਹੱਬਤੀ ਪੈਂਤੜਾ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਦਾ ਲੱਭੂ ਮੂੰਹ ਪਵਾਉਣ ਦੀ ਗੇਮ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਉਹਦੀ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਬੋਲਚਾਲ ਮਿਸ਼ਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਤੇੜ ਚਿੱਟੇ ਚਾਦਰੇ, ਗਲੀਂ ਕਾਲੀਆਂ ਗਾਨੀਆਂ ਤੇ ਮੋਢੇ ਦੋਨਾਲੀਆਂ ਧਰ ਕੇ ਉਹਦੇ ਕੱਲ੍ਹ ਤਕ ਦਹਿਸ਼ਤ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੈਲੀ ਰੰਗਰੂਟ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਝੁੱਕ ਗਏ। ਨਾਜ਼ਰ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਪਰ ਟਕੋਰ ਮੰਗਦੇ ਰਿਸਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਨੇ ਮਿੱਠਾ ਜ਼ਹਿਰ ਮੂੰਹ ਨਾ ਲਾਇਆ।

ਕਾਂਡ ਦੂਜਾ

ਕੱਤਕ ਦੀ ਰਾਤ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਪੱਖ ! ਹਾੜੀ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਅਗੇਤਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ 'ਤੇ ਨਾਜ਼ਰ ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਬਾਪੂ ਭਜਨਾ ਛੰਡ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਰਾਤ ਦੇ ਗਏ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰ ਢਲ੍ਹਣ ਤੀਕ ਜਦੋਂ ਘਰੀਂ ਨਾ ਪਰਤੇ ਤਾਂ ਅਣਕਿਆਸਾ ਖੌਫ਼ ਸਭ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, "ਖੌਰੇ ਕਿਧਰੇ ਗਏ ਹੋਣ, ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਲਕੇ ਪਰਤ ਪੈਣਗੇ।"

ਔਸੀਆਂ ਦੇ ਇਜ਼ਹਾਰ 'ਚ ਝੋਰਾ ਖਾਂਦੀ ਧੀ ਜਹੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਖੁਦ ਵਕਤ ਦੇ ਸੰਗੀਨ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਛਲਣੀ ਸੀ। ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਬਿਨਾਂ ਘਰੋਂ ਪੈਰ ਨਾ ਪੁੱਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਕਿਧਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕੀ ਮਕਸਦ ? ਜਾਣਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਦੱਸ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਏ ? ਜੇ ਚਲੇ ਹੀ ਗਏ ਤਾਂ ਪਰਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ? ਜੇ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿਥੇ ? ਆਖ਼ਿਰ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕੀ ਬਣੀ ?

ਛੰਡ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੇ-ਜ਼ਰੇ 'ਚੋਂ ਉਪਜੇ ਤਮਾਮ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬਦੇਹ ਵਕਤ ਦਿਨ ਖੜ੍ਹੇ ਗੂੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਮਾਮ ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਇਹੋ ਇਕੋ ਸਵਾਲ ਧੜਕਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਪਿੱਛੋਂ ਦੂਜੀ ਰਾਤ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੀ। ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ ਅੰਬਰੀਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੁਬਾਨਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੱਖਣ ਲਗਾਏ ਪਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਜਗਦੀ ਜੁਬਾਨ ਲਾਜਵਾਬ ਲੋਥ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਸੂਈ ਟਿਕੀ, ਲੋਕਾਂ ਪੱਤਰੇ ਫਰੋਲ ਸੁੱਟੇ, ਪਰ ਭੇਦ ਭਰੇ ਹਾਲਾਤ 'ਚੋਂ ਭਾਫ਼ ਨਾ ਨਿਕਲੀ। ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦੁੰਮਣ ਵੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੋਲ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, "ਤਾਇਆ ਦੁਨਿਆਵੀ ਗਿਲੇ-ਸ਼ਿਕਵੇ ਆਵਦੀ ਥਾਂ ! ਹੁਕਮ ਛੱਡ ਤੇਰੇ ਲਈ ਅਉਖੀ ਘੜੀ ਕਿਥੇ ਬਹੁੜ ਸਕਦੈ ? ਕੋਤਵਾਲੀ ਇਤਲਾਹ ਦੇਣੀ ਏ ਚੱਲ। ਹੋਰ ਵਾਹ-ਵਸੀਲਾ ਲੱਭਣੈ, ਦੱਸ। ਦੁੰਮਣ ਅੱਠੋਂ ਪਹਿਰ ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਖਲੋਤੈ।" ਉਸ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪਹੁੰਚ ਵਾਲਾ ਫੁੰਕਾਰਾ ਮਾਰਿਆ, ਪਰ ਖੁਦਾਪ੍ਰਸਤ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਇਹੋ ਆਖ ਸਬਰ ਕਰ ਲਿਆ, "ਭਾਈ ਮੁੜਨਾ ਹੋਇਆ ਜ਼ਰੂਰ ਪਰਤ ਪੈਣਗੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਅੱਲ੍ਹਾ ਬੇਲੀ।"

ਪਰ ਦਿਨਾਂ ਨਾਲ ਹਫ਼ਤੇ, ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਸੰਗ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਉਹ ਨਾ ਮੁੜੇ! ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਆਸਾਂ 'ਚੋਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਝੜ ਗਏ।

ਉਤਸੁਕਤਾ-ਉਡੀਕ ਦਾ ਖੁੰਘਾਰ ਅਜ਼ਬ ਅਹਿਸਾਸ। ਅਣਡਿੱਠ ਅਣਦੱਸੀਆਂ ਕੂਟਾਂ 'ਚ ਤੜਪਦੀ ਆਸ, ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਦੇ ਖੌਫ਼ਜ਼ਦਾ ਦੰਦਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਪੀਲੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਜੂਨ ਹੰਢਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਸਿਰ ਧਰੇ ਭੱਤਿਆ 'ਚੋਂ ਮਿਠਾਸ ਉਡ ਗਈ। ਚਰਖਿਆਂ ਦੇ ਗੀਤ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਹਮਦਰਦਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ਾਂ-ਖ਼ੁਆਬਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਂ ਕਲਮ ਕਰਕੇ ਵਕਤ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਪੀੜਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਤਮਾਮ ਖ਼ਿਆਲ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿੱਤੇ। ਤੜਪਦੀ ਉਡੀਕ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੀਆਂ ਤਾਂ ਵਕਤ ਨੇ ਮੁੜ ਕਰਵਟ ਲਈ। ਭਜਨੇ ਦੀ ਬੰਤੋ, ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਦੇਬੋ ਦੀਆਂ ਕੁੱਖਾਂ 'ਚ ਪਲਦੇ ਸੁਪਨੇ ਤਪਦੇ ਹਾੜ ਤੇ ਘਟਾਵਾਂ ਚਾੜ੍ਹ ਗਏ। ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਦੇ ਸਦਮੇ ਦਾ ਸੱਜਰਾ ਜ਼ਹਿਰ ਤੇ ਕੁੱਖਾਂ 'ਚ ਪਲਦੀਆਂ ਸਧਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਦ-ਸੁਆਦ ਨੇ ਇਬਾਦਤਾਂ ਦੇ ਅਜੀਬ ਨਗਮੇ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤੇ। ਸੁਪਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਹਕੀਕਤ ਪ੍ਰਗਟੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਲੱਕ ਤੋੜਨ ਪੋਤਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਵਕਫ਼ੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਾਜ਼ਰ ਦੇ ਘਰ ਕੰਨਿਆ ਨੇ ਆ ਕੁੰਡਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਕੰਡਿਆਲੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਲੱਗੇ, ਦੋਵਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖ ਮੁਸਕਾਨ ਤੇ ਇਕ ਸੋਗਗ੍ਰਸਤ ਸੀ।

ਦਾਦੇ ਦੀ ਦੁਖਾਂਤਿਕ ਵਿਥਿਆ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ 'ਤੇ ਪੱਥ ਧਰਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਉਸੀ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਸਰਵਣ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਲੱਗਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਘੜੀ ਪਲ ਦੀ ਗੱਲ। ਤੇਜ਼ਧਾਰ ਅਤੀਤ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੋਂਹਦਾ, ਉਹ ਮੁਗਲ ਖੂਹ ਦੀ ਮੌਣ 'ਤੇ ਆ ਬਹਿੰਦਾ। ਦਿਲੋਂ ਬੁੱਕ-ਬੁੱਕ ਰੋਂਦਾ। ਮਨ ਹੌਲਾ ਕਰਦਾ ਪਰ ਨਾ ਕਿਤੇ ਫਰੋਲਦਾ, ਦਿਲ ਦੀ ਵੇਦਨਾ।

ਬਚਪਨ 'ਚ ਸਾਂਝੇ ਰੇਤ ਦੇ ਘਰ ਉਸਾਰਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਨੈਣੀਂ ਨੇ ਸਾਇਉਂ ਸੱਖਣੇ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਖ਼ੌਫ਼ ਨਾ ਹੰਢਾਇਆ। ਪਾਣੀ ਥਾਂ ਖੂਨ-ਪਸੀਨਾ ਵਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਵਾਂ ਦਾ ਸਿਦਕ ਇਹਤੋਂ ਵੀ ਚਾਰ ਵਿਘੇ ਅਮੀਰ ਸੀ।

ਭਜਨੇ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਕ ਕੂਹਣੀ ਮੋੜ ਆਇਆ। ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਮਾਰੇ ਮਾਪਿਆਂ ਧੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ, "ਏਸ ਜਿੰਦ ਸਹਾਰੇ ਰਹਿੰਦਾ ਪੰਧ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ ਔਖੈ। ਚੱਲ ਧੀਏ ਤੈਨੂੰ ਸੁਹਾਗਣ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਤੋਰੀਏ। ਭਜਨੇ ਦੇ ਮੁੜਨ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਹੁਣ ਗਈ ਗੁਜ਼ਰੀ।"

ਨਾਲ ਆਏ ਸਿਆਣੇ ਨੇ ਨਸੀਹਤ ਦਿੱਤੀ।

"ਆਵਦੀਆਂ ਨੇਕ ਸਲਾਹਾਂ ਆਵਦੇ ਈ ਕੋਲ ਰੱਖ ਤਾਇਆ, ਮੈਂ ਬਦਨਸੀਬ ਪਿੱਛੋਂ ਬਦਨਾਮ ਬੋੜੇ ਹੋਣੈ ? ਤੁਹੀਓਂ ਦੱਸ ਮੈਂ ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਸੁਹਾਗਣ ਹੋਵਾਂ ? ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮੁੜ ਪਏ ਰੱਬੀ ਲੇਖੇ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਡਾਹਢੇ ਦੇ ਭਾਣੇ 'ਚ ਇੱਜ਼ਤਾਂ ਦੀ ਜੂਨ ਏਥੇ ਗੁਜ਼ਾਰ ਲਉਂ। ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਤੱਕੋਂ ਧੀ ਸਮਝਿਐ, ਧੀ ਸਮਝਣ

ਦੀ ਈ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਐ! ਉਹਦੀ ਆਤਮਾ 'ਤੇ ਚੁੜੇ ਛਣਕਾਉਂਦੀ ਮੈਂ ਮਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਈ ?"

ਠੱਕ ਵਜਾ ਕੇ ਭਰੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਬੰਤੋ ਦੀ ਸੁਘੜ ਸਿਆਣੀ ਸ਼ਬਸੀਅਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ। ਪੇਕੇ ਅਜਿਹਾ ਹੱਥ ਮੱਥੇ ਮਾਰ ਮੁੜੇ, ਧੀ ਨਾਲ ਮੁੜ ਮਿਲਵਰਤਨ ਤੇ ਲਕੀਰ ਹੀ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤੀ। ਬੰਤੋ ਆਮ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੁੱਜ ਕੇ ਦਲੇਰ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਨਾਜ਼ਰ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਤਕੜੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਏਸ ਪੱਖ 'ਤੇ ਨਾ ਅੜੇ। ਦੇਬੋ ਲਈ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਆਸਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਬਣਿਆ ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਹਾਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੁਲੰਦ ਸੀ, "ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਦੋ ਗਏ, ਮੇਰੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਧੀਆਂ, ਪੁੱਤੋਂ ਵੱਧ ਜਰਨੈਲ ਨੇ।" ਉਹ ਅਕਸਰ ਛਾਤੀ ਠੋਰਦਾ।

ਮਰਦ ਨੇ ਬੋਲ ਵੀ ਪੁਗਾਏ ਬੰਤੋ-ਦੇਬੋ ਨੂੰ ਧੀਆਂ ਸਮਝ ਸਕਾਰਿਆ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹਰ ਚਾਹਤ ਨੂੰ ਚਾਹ ਕੇ ਪੂਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲਣ ਤੱਕ ਜਸਬੀਰ ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਸਿਰੋਂ ਉਠੇ ਸਾਇਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨਾ ਰੜਕਣ ਦਿੱਤੀ। ਬੰਤੋ ਤੇ ਦੇਬੋ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਜੂਨ 'ਚੋਂ ਘਾਲੀ ਘਾਲਣਾ ਨੇ ਪਸੀਨਾ ਬਣ ਕੇ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਜਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਢਾਕਾਂ 'ਤੇ ਕਹੀਆਂ ਧਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਸਿੰਜੀਆਂ। ਹਾੜੀਆਂ-ਸਾਉਣੀਆਂ ਹੱਥੀਂ ਵਾਹੀਆਂ-ਬੀਜੀਆਂ ਤੇ ਵੱਢੀਆਂ। ਹੱਡ ਭੰਨਵੀਂ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਨੈਣੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਪੁੱਟਦਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹਦੇ-ਖੇਡਦੇ ਮਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦੇ। ਸਾਂਝਾ ਕਾਜ ਕਮਾਉਂਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਜਦੋਂ ਹਉਕੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਚ ਨੱਪਦੀਆਂ ਤਾਂ ਮਸੂਮ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਕਰਦੀਆਂ। "ਬਾਪੂ! ਬਾਪੂ!! ਮਾਂ ਹੋਰੀ ਤਾਹਥੋਂ ਨੋਦੀਆਂ?"

ਬੁੱਢੇ ਬਾਪੂ ਤੋਂ ਨੈਣੀ ਦੇ ਤੋਤਲੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਨਾ ਸਰਦਾ। ਦੋਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚੋਂ ਘੁੱਟ ਕੇ ਉਹ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਯਾਦਾਂ 'ਚ ਡੁੱਘਾ ਜਾ ਉਤਰਦਾ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਧੜਕਦੀ ਸਰਾਪੀ ਜਿੰਦ ਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ। ਫਿਰ ਵੇਖਦਿਆਂ-ਵੇਖਦਿਆਂ ਬੰਤੋ ਤੇ ਦੇਬੋ ਸਿਰ ਸੂਹੀਆਂ ਚੁੰਨੀਆਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ! ਸੂਫ਼-ਸੁਨਹਿਰੀ ਵਾਲਾਂ 'ਚ ਸਫ਼ੈਦੀ ਭਰ ਗਈ ਪਰ ਸੁੱਤੀਆਂ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਤੁਰੇ ਦਿਲਾ ਦੇ ਜਾਨੀ ਨਾ ਪਰਤੇ।

ਉਦੋਂ ਨੰਨ੍ਹੇ ਜਸਬੀਰ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਬੇਅਰਥ ਸਨ ਪਰ ਅੱਜ ਭਰ ਜਵਾਨੀ 'ਚ ਰੂਹ ਕਦੇ ਵਾਪਰੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾ ਤਲਾਸ਼ਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਉਹ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, "ਕੀ ਕਾਰਨ?" ਨੈਣੀ ਪੁਛਦੀ।

"ਸੋਚਦੈ ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰ ਕਿਵੇਂ ਲੱਭੂ?"

"ਉਹਦੇ ਪੱਲੇ ਲੱਪ-ਲੱਪ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰ ਕੇ।"

"ਤੂੰ ਸਾਥ ਨਿਭਾਏਂਗੀ ਨਾ?"

"ਫੱਟਾਂ 'ਤੇ ਮੱਲਮਾਂ ਧਰਨਾ ਤੇਰੇ ਇਕੱਲੇ ਦੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ।" ਨੈਣੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦੀ।

ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੱਡੀਂ ਰਚਿਆ ਪੰਜਾਬ ਸਟਾਈਲ ਕਬੱਡੀ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ 'ਚ ਰੰਗ ਲਿਆਇਆ, ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋਣਹਾਰ ਖਿਡਾਰੀ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋਈ। ਦਾਦੇ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜ਼ਰੀਏ ਮੁਟਿਆਰ ਹੋਈ ਚੇਤਨਾ 'ਚ ਨੈਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਬੇਜੋੜ ਇਨਕਲਾਬ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੇਬੋ ਨੇ ਜੱਦੀ-ਪੁਸ਼ਤੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵੱਲ ਮੋੜਨ 'ਚ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਹ ਦਾ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦੇਬੋ ਨੂੰ ਫਿਕਰੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਗਿਆ। ਅੱਲ੍ਹੜਾਂ ਨੇ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਜੂਹ ਨਾ ਟੱਪੀ, ਦਸਵੀਂ ਕਰਕੇ ਦੋਵਾਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਖੇੜੀ ਗੁਜ਼ਰਾਂ ਜਾ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲਿਆ। ਨੈਣੀ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਨੇ ਅੰਗੜਾਈ ਭਰੀ, "ਆਵਦੇ ਪੈਰੀਂ ਖਲੋ ਕੇ ਈ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਮੰਜ਼ਲੀਂ ਢੁੱਕਣਗੀਆਂ।" ਉਹਦੀ ਨਸੀਹਤ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਬੱਡੀ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਲੜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਅਕ ਰੁਟੀਨ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅੱਖ-ਮਟੱਕਾ ਭਾਰੂ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਬਤੌਰ ਖਿਡਾਰੀ ਮਕਬੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁੱਛਫੁੱਟਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ। ਨਵੇਂ ਯਾਰ ਬੇਲੀਆਂ ਦੀ ਜੁੰਡਲੀ 'ਚ ਜੱਗਾ ਤੇ ਸੱਤਾ ਆ ਵੜੇ। ਸਿੱਧੀ-ਸਾਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਜੱਗਾ ਯਾਰ ਹਿਤੈਸੀ ਸੀ ਪਰ ਸੱਤੇ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ। ਇਹੋ ਰਾਗ ਅਲਾਪਦਾ ਸੀ ਉਹ, "ਸਮਾਂ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਜਸਬੀਰ! ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਪੱਖੀ ਤੂਫ਼ਾਨ ਹੁਣ ਨੂੰ ਥੰਮ੍ਹਦਾ। ਚਿੱਤ ਚਾਹੁੰਦੈ ਛੱਡ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਜੁਝਾਰੂ ਕਾਫ਼ਲੇ 'ਚ ਜਾ ਰਲੀਏ, ਕੀ ਖ਼ਿਆਲ ਐ?"

"ਛੱਡ ਉਏ ਲਫੰਡਰਾ! ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਤੇ ਬੈਂਕ ਡਿਕੈਤੀਆਂ 'ਚ ਵੜਿਐ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ?" ਮੌਲਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਸਬੀਰ ਹਾਜ਼ਰ ਜੁਆਬ ਹੁੰਦਾ।

"ਕੌਣ ਆਂਹਦੈ, ਗਰੀਬ ਮਾਰ ਤੇ ਬੈਂਕ ਡਿਕੈਤ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨੀ ਨੇ? ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਬਲੈਕ ਕੈਟ ਨੇ ਉਹ! ਜੁਝਾਰੂ ਨੇ ਹੱਕ-ਸੱਚ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ! ਕੌਮ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ, ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਸਿਪਾਹੀ।"

"ਕੁੱਝ ਵੀ ਐ। ਬਦਨਾਮ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਐ, ਤੇ ਦਾਗ਼ੀ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਕਦੋਂ ਥਿਆਈਆਂ? ਭਲੀ ਚਾਹੁੰਨੈ, ਚਿੱਤ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਚ ਲਾ, ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਜੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰਨ ਜੋਗਾ ਹੋ ਜੂੰ।"

"ਬਾਪੂ ਨੇ ਚਾਰ ਜਣੇ ਐ। ਘਰ ਸਾਂਭਣ ਬਾਕੀ, ਆਪਾਂ ਤਾਂ.....।" ਚੁਟਕੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਜਾਨੂੰਨ ਗ੍ਰਸਤ ਹੋ ਗਈਆਂ।

"ਉਏ, ਸਿਰ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੈ! ਨੈਕਸਲਾਈਟਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖ, ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਵਾਦਾਂ 'ਚੋਂ?"

"ਸਾਰਥਿਕ ਸੇਧ ਖੁਣੋਂ ਮਾਰ ਪਈ ਐ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਖੜੈ। ਮਚਦੇ ਅੰਗਿਆਰ ਮਘਾਉਂਦਾ ਬਲਿਊ ਸਟਾਰ 'ਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਲੋਅ ਸੰਤ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਕੁਰਬਾਨੀ ਐ! ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਏ ਜਿੱਤ ਅਵੱਸ਼ ਹੋਏਗੀ।"

"ਬਾਹਲਾ ਲੈਕਚਰ ਨਾ ਝਾੜ! ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਮੁਖਬਰ ਕੰਨੀਂ ਪੈਗੀ, ਭਲਕੇ ਤੋਤੇ ਉੱਡ ਪੈਣਗੇ। ਗੁਰੂ-ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਮੈਂ ਵੀ ਨੂੰ, ਪਰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਸਟਮ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੋਂ ਪੈਂਚਰ ਹੋਇਆ ਪਿਆ।"

"ਮੈਂ ਵੀ ਏਥੇ ਤੂੰ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਕਹਾਣੀ ਬੰਨ੍ਹੇ ਲੱਗੀ ਉਦੋਂ ਵੇਖ ਲੀਂ, ਠੱਕ! ਠੱਕ !! ਠੱਕ !!!" ਚਾਰ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਜ਼ ਠੋਰ ਸੱਤਾ ਉਠ ਤੁਰਿਆ।

"ਕੱਜਰ ਦਾ ਪੁੱਠਾ ਪੰਗਾ ਈ ਨਾ ਸੁਹੇੜ ਬਹੇ।" ਜੱਗੇ ਨੇ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਤੋੜੀ, "ਗੱਲ ਤੇਰੀ ਸੋਲਾ ਆਨੇ ਐ! ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਅੱਤ ਸਭ ਜੂਹਾਂ ਤੋੜਗੀ! ਐਥੋਂ ਦਾ ਥਾਨੇਦਾਰ ਤੇ ਸੁਣਿਐ ਡਾਹਢਾ ਈ ਕਾਫ਼ਰ ਐ! ਘਰ ਦੀ ਮੁਰਗੀ ਆਂਗੂ ਸੰਘੀ ਮਰੋੜਦਾ ਬਿੰਦ ਨੂੰ ਲਾਉਂਦਾ।

"ਕੌਣ ਏ ਉਹ ?"

"ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁ! ਤੇਰੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਯਾਰ! ਕਈਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਭਾਫ਼ ਈ ਨੀ ਨਿਕਲਣ ਦਿੱਤੀ, ਜਦੋਂ ਦਾ ਆਇਐ!"

"ਗੱਲ ਕੋਈ ਨੀ ਜੱਗਿਆ! ਲੋੜ ਪਈ ਦੁੰਮਣ ਸਾਥੋਂ ਬਾਹਰਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੀ ਧਰਿਐ ਏਸ ਜ਼ਲਾਲਤ ਤੇ ਜੱਫ਼ਰ ਜਾਲ 'ਚ ? ਮੈਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਪੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਏ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਵਧ ਕੇ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਮਰਾਂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੀਆਂ ਵਿਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਦੁੱਖਾਂ ਸਿਤਮਾਂ ਸੰਗ ਖਹਿਦਿਆਂ! ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਖਾਹਿਸ਼ ਨਹੀਂ।"

"ਭੱਜੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਵੀ ਤੇਰਾ ਈ ਐ ?" ਬੈਰ ਨੈਣੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਇਹੋ ਸੰਕਲਪ ਬੋਲਦੈ।

"ਤੈਥੋਂ ਕੀ ਗੁੱਝੈ ? ਸਾਡੀ ਇਕ ਆਤਮਾ, ਇੱਕੋ ਮਿਸ਼ਨ। ਇਕ ਜਿੰਦ ਤੇ ਇੱਕੋ ਨਿਸ਼ਾਨਾ।" ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਪਿਘਲ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵੱਲ ਹੋ ਉਛਲੀ! ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਝਣ ਵਾਲਾ ਜੱਗਾ ਕੂਹਣੀ ਮਾਰ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, "ਨਿਹੁੰ ਤੇ ਲਗਾ ਲਿਐ! ਸ਼ਿੱਦਤ ਸੰਗ ਨਿਭਾਈ।"

"ਗੱਲ ਕੋਈ ਕਹਿਣ ਦੀ ਏ ਜੱਗਿਆ ? ਚੁੱਕ ਲਈਂ ਰੱਬਾ 'ਕੱਠਿਆਂ ਨੂੰ, ਜੋੜੀ ਵਿਚ ਭੰਗਣਾਂ ਨਾ ਪਾਈਂ।" ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਬੋਲਾਂ 'ਚ ਲੋਰ ਸੀ।

"ਹਾਲ ਓਧਰ ਵੀ ਇਹੋ ਐ। ਉਲਫ਼ਤ ਵਫ਼ਾ-ਵਿਸਵਾਸ ਮੰਗਦੀ ਐ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਕੋਲ ਦੋਵੇ ਈ ਨੇ। ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਤਸਦੀਕ ਐ। ਫੱਕਰਾ ਦੀਆਂ ਵੀ ਸੱਤੇ ਖੈਰਾਂ ਥੋਡੇ ਨਾਲ ਨੇ ਪਰ ਨਾ ਭੁੱਲੀਂ.....।"

"ਕੀ ?"

"ਮੁਹੱਬਤ ਫੁੱਲ ਬਣੇ ਉਮਰ ਭਰ ਮਹਿਕਦੀ ਐ! ਤਾਰਾ ਬਣੇ ਟਹਿਕਦੀ ਤੇ ਜੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਬਣੇ ਤਾਂ ਰਿਸਦੀ ਐ! ਚੰਗਾ, ਰੋਡਵੇਜ਼ ਆ ਗਈ ਭਲਕੇ ਮਿਲਾਗੇ।"

ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਤਰੰਗ ਜਿਹੀ ਛੇੜ ਜੱਗਾ ਭੱਜ ਕੇ ਬੱਸ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਹ ਜਾਹ ਓਏ ਜੀਉਣ ਜੋਗਿਆ ਕਿਹੜੀ ਰਗ ਨੂੰ ਵੱਟ ਚਾਹੜ ਗਿਐ?" ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ

ਜਸਬੀਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੀ ਮਿੰਨੀ ਬੱਸ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਸਵਰਨੋ ਮਹਿਰੀ ਨਾਲ ਗੱਪਾਂ ਕੁੱਟਦੀ ਨੈਣੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਸਬੀਰ ਕੋਲ ਆ ਗਈ, "ਖੁਦਾ ਗਵਾਹ! ਮੈਨੂੰ ਥੋਡੇ ਸੰਗ ਬੜਾ ਈ ਮੋਹ ਆਉਂਦੈ! ਤੁਹਾਡੀ ਸੁੱਖ-ਸਲਾਮਤ ਲਈ ਘਰ ਵੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਦੁਆਵਾਂ ਮੰਗਦੀ ਹਾਂ।"

ਰਸਮੀ ਹਾਲਚਾਲ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸਵਰਨੋ ਨੇ ਕਿਹਾ।

"ਤੇਰੀਆਂ ਮੰਨਤਾਂ ਨੂੰ ਬੂਰ ਪਵੇ ਚਾਚੀ, ਤੇਰੇ ਮੋਹ ਦੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਦੇਣਦਾਰ ਹਾਂ। ਸੱਚੀ ਹਮਦਰਦ ਦਾ ਜਸਬੀਰ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ! ਉਸ ਦਾ ਦੋਵਾਂ ਨਾਲ ਬਚਪਨੋਂ ਮੰਗਣਾ ਸੁਨੇਹ ਕਿਉਂ ਸੀ? ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਨੈਣੀ ਸੋਚ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਤੱਕ ਫੇਲ੍ਹ ਸਨ। ਹਮਦਰਦੀ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਸਮਝਣਾ ਬੱਜ਼ਰ ਗੁਨਾਹ ਸੀ। ਬੂਠੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਅਦਾ ਤਾਂ ਖੁਦ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੇ ਸਾਂਝੀ ਵਿਚਾਰ ਗੋਸ਼ਟੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਸਵਰਨੋ ਹਰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਨਾ ਭੁੱਲਦੀ, "ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕਦੇ ਕਦੇ ਥੋਡੇ ਕੰਮ ਆਉਣੈ, ਲੋੜ ਪਵੇ 'ਵਾਜ਼ ਦੇਣੋਂ ਨਾ ਸੰਗਿਓ।" ਅੱਲੜੂ ਉਮਰਾਂ ਲਾਚਾਰ ਹੋ ਕੇ ਫਰਾਖਦਿਲ ਪੇਸਕਸ਼ 'ਚ ਤੰਗਲੀ ਫੇਰਦੀਆਂ। ਪੱਲੇ ਕੱਖ ਨਾ ਪੈਂਦਾ।

"ਚਾਚੀ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਦੁੰਮਣ ਕੀ ਮੁੱਲ ਮੋੜਦੈ?"

"ਮਿਹਨਤਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਿਸਾਬ ਜੋੜਨੈ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਪਲਦੇ ਹੀ ਉਹਦੇ ਟੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਹਾਂ।" ਬੋਲਾਂ 'ਚ ਸਿਲ, ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਚਮਕ ਵੇਖ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ਮਾਰੀ! ਇਸ਼ਾਰਾ ਸੀ ਦੁਖਦੀ ਰਗ ਨਾ ਛੇੜੇ।

"ਕੱਚੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਤਾਂ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਈ ਕਰੂੰ। ਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਝੋਲੀ ਤਾਂ ਕਾਗਜ਼ੀ ਇੰਤਕਾਲ ਈ ਬਚਣੈ।" ਸਵਰਨੋ ਦੇ ਵਿਆਹ ਪਿੱਛੋਂ ਛੱਡ ਵਾਲੇ ਦੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਯਾਦ ਆ ਗਈ। ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੱਥੋਂ ਗੁਰਬਤ 'ਚ ਧੁਖਦੀਆਂ ਲਾਚਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀਆਂ ਗਾਥਾ ਉਸ ਨੇ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ!

"ਚਾਚੀ ਕੋਈ?" ਚਹੁੰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਬੀਆਬਾਨ ਕੁੱਖ 'ਤੇ ਨੈਣੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਗੂੰਜਿਆ! "ਹੂੰ!" ਪੀੜਾਂ ਦੀ ਤਹਿ 'ਚੋਂ ਸਵਰਨੋ ਨੇ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ।

"ਚਹੁੰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਤਰਸਦੀ ਆਸ ਨੂੰ ਬੂਰ ਤੇ ਪਿਆ, ਸ਼ੁਕਰ ਏ!"

"ਆਸ ਤਾਂ ਲੋਰੀਆਂ ਖਿਡਾਉਂਦੀ ਰ ਝਾੜਨ ਵਾਲੇ ਬੂਰ ਨਾ ਝਾੜਦੇ।" ਸਵਰਨੋ ਦੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਸ਼ਰਮਾਈ।

"ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਏਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦੈ।"

"ਉਹਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ, ਜਦੋਂ ਦਾਹੜੀ ਈ ਬੇਗਾਨੇ ਹੱਥ ਐ?"

"ਫਿਰ ਕਸੂਰਵਾਰ ਕੌਣ ਏ?"

"ਛੱਡ ਅੜੀਏ.....।" ਸਵਰਨੋ ਗੱਲ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਰੋੜ੍ਹ ਗਈ।

"ਸ਼ਾਲਾ! ਇਹੋ ਹਨੇਰੀ ਮੁੜ ਨਾ ਝੁਲ ਜੇ?"

"ਐਤਕੀਂ ਬਾਜ਼ੀ ਮੈਂ ਜਿੱਤ ਗਈ ਹਾਂ।" ਸਵਰਨੋ ਦੇ ਜਵਾਬ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿਲਸਿਲਾ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋਇਆ। ਰਿਸਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਕੱਜੇ ਗਏ। ਬੱਸ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਵੜੀ। ਨੈਣੀ ਨਾਲ ਸਵਰਨੋ ਉਤਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲਾ ਮੁਖ਼ਾਤਿਬ ਰਹੀ, "ਮੰਨਿਆ ਯਤੀਮ ਮੋਹ ਈ ਉਹਦਾ ਰੂਹਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ ਏ, ਪਰ ਉਹਦੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੀ ਐ?" ਸੋਚ 'ਤੇ ਇਹੋ ਪੱਖ ਭਾਰੂ ਸੀ। ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀਆਂ ਲਿਬੜੀਆਂ ਚਾਰੇ ਚਾਦਰਾਂ ਦੇ ਚਰਚੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੁਣੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਇਖ਼ਲਾਕ ਦਾ ਤਾਜ਼ਾ ਇਲਮ ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਧਰ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਦੁੰਮਣ ਨਾਲ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ, ਅਕਸਰ ਮਿਲਦਾ, ਇਹੋ ਆਖਦਾ, "ਤੂੰ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਾਣ ਏਂ ਪੁੱਤਰਾ! ਮੇਰੇ ਲਾਇਕ ਸੇਵਾ ਹੋਵੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮੌਕਾ ਦੇਵੀਂ।"

"ਪਰ ਨਿਤਾਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਕਾਤਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰ ਸਕਦੈ? ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਦੇ ਹਵਸੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੇ ਸਵਰਨੋ ਕੁੱਖ ਤੱਕ ਹਲਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ! ਇਹ ਨਿਜ਼ਾਮ ਟੁੱਟਣਾ ਚਾਹੀਦੈ? ਹਵੇਲੀਆਂ ਦੀ ਗਾਂਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਮੁਹਤਾਜ ਨਿਰਜਿੰਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਬਰੂ ਉਡਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ!"

ਅਤੀਤ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਮੁੱਠੀਆਂ 'ਚ ਤੋੜਦਾ ਜਸਬੀਰ ਘਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਕਾਂਡ ਤੀਜਾ

ਇਸ ਵਾਰ ਜ਼ੋਨਲ ਪੱਧਰੀ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ 'ਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਪੂਰੀ ਝੰਡੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ-ਬੇਲੀਆਂ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਐਤਕੀਂ ਚੋਖੀ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ। "ਕਾਸ਼! ਡਾਹਢੇ ਨੂੰ ਭਾਇਆ ਤਾਂ ਆਂਵਦੀਆਂ ਪੈਂ ਬਾਰਾਂ ਨੇ।" ਅਜ਼ੀਮ ਖੁਆਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਨੂੰ ਖੌਫ਼ ਸੀ, "ਮਤੇ ਕਹਾਣੀ ਨਾ ਵਿਗੜ ਜੇ।"

ਦਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਟੀਮ ਨੂੰ ਫਾਈਨਲ 'ਚ ਲੈ ਵੜਿਆ। ਫਾਈਨਲ ਮੈਚ ਰਵਿੰਦਰਾ ਕਾਲਜ ਪਟਿਆਲਾ ਨਾਲ ਹੋਣ ਦੇ ਆਗਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਰਾਊਂਡ 'ਚ ਤਿਲ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਥਾਂ ਨਾ ਰਹੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਲਜ ਟੀਮ ਦਾ ਮਾਣ ਮਹਿਜ਼ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਖਰਲ ਕਲਾਂ, ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਤੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਹੋਰ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕ ਮੈਚ ਦਾ ਲੁਤਫ਼ ਲੈਣ ਉਚੇਚੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਗੁੱਟਾਂ 'ਤੇ ਰੁਮਾਲ ਲਹਿਰਾਉਂਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਹਲਕਾ ਵਿਧਾਇਕ ਦੀ ਸੱਜੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਸੱਜ-ਧੱਜ ਕੇ ਬੈਠੇ ਦੁੰਮਣ ਨੂੰ ਯੱਕੜ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਸਿਆਸੀ ਧਾਂਕ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮਸਾਂ ਸਬੱਬ ਜੁੜਿਆ ਸੀ, ਖੱਬੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਉਸ ਦਾ ਜਿਗਰੀ ਯਾਰ ਥਾਣੇਦਾਰ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਤਾਅ ਚਾਹੜ-ਚਾਹੜ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਰੈਂਕ ਦੇ ਖੰਭ ਫਰਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਵੇਖੀਂ ਚੋਬਰਾ, ਅਖੀਰਲੇ ਫੇਡੇ ਪੱਥ ਮੋਚ ਨਾ ਖਾ ਜੇ।" ਕਾਲਜ ਵੜਦਿਆਂ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਨਿਹੇਰਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ।

"ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੱਥ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨੇ ਤਾਇਆ ਜੀ!" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਦਿਲੀ ਇਬਾਦਤ ਭਰਪੂਰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹੋ ਇਬਾਦਤ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ।

ਪਟਿਆਲਾ ਕਾਲਜ ਦੀ ਟੀਮ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਣਬੀਰ ਕਾਲਜ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸੈਮੀ ਫਾਈਨਲ 'ਚ ਹੋਈ ਤਾਜ਼ਾ ਖਿਚਾਈ ਨੇ ਖੇੜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਕ ਕੰਬਣੀ ਛੇੜੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੈਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਨਿਰੰਤਰ ਨੌਂ ਰੇਡਾਂ ਟੀਮ ਨੂੰ ਸੰਭਾਵੀ ਜਿੱਤ ਵੱਲ ਲੈ ਚੁਕੀਆਂ। ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਨਾਂ ਗੂੰਜ ਗਿਆ।

"ਸਦਕੇ ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ! ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤੇਰੀ ਏਸ ਰੇਡ 'ਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਲੈ ਬਈ ਪੈ ਗਿਆ ਪੇਚਾ ਪਟਿਆਲਵੀ ਗੱਭਰੂ ਸੰਗ! ਖਿੱਚ ਲਿਆਇਆ ਬਈ ਖਰਲਾ ਵਾਲਾ ਗੱਭਰੂ.....ਇਹ...ਹਾ.....ਹਾਅ.....! ਨੰਬਰ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਖਾਤੇ।"

ਕੁਮੈਂਟਰੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਕੋਟੇ ਪੈਂਦੈ। ਅਗਲੀ ਰੇਡ 'ਤੇ ਮੁੜ ਉਹੀ ਸਿਲਸਿਲਾ। "ਲੈ ਬਈ ਪੈ ਗਿਆ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਗੁੱਟ ਨੂੰ ਹੱਥ। ਛੱਡਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਵਾਹ ਉਏ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰਾ ਲੈ ਗਿਐਂ ਧੂ ਕੇ, ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਐਤਕੀਂ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੇ ਮੁੜ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇਰੀ ਰੇਡ 'ਤੇ ਪੰਜ ਸੌ.....ਵਾਹ! ਵਾਹ!! ਵਾਹ, ਨੰਬਰ ਮੁੜ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਕਾਲਜ ਦੇ ਕੋਟੇ।"

ਲਾਮਿਸਾਲ ਉਤਸ਼ਾਹ! ਤਾੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੂੰਜਾਂ! ਨੌਂ ਨੰਬਰਾਂ ਦੇ ਤਕਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਕਾਲਜ ਅੱਗੇ ਸੀ। ਅੰਤਿਮ ਰੇਡ ਸੀ ਜਸਬੀਰ ਦੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਚ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ 'ਨੌਂ ਨਿਧਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਿਧਾਂ' ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਗੂੰਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, "ਜਸਬੀਰ ਚੀਫ ਗ੍ਰੈਸਟ ਬੁਲਾਉਂਦੈ। ਜੱਗੇ ਨੇ ਭੀੜ 'ਚ ਮੋਢਾ ਹਲੂਣਿਆ! ਉਤਸ਼ਾਹ ਰੰਗਿਆ ਜਸਬੀਰ ਵੀ. ਆਈ. ਪੀ. ਕੈਬਨ ਵੱਲ ਹੋ ਚੁਕਿਆ। ਵਿਧਾਇਕ ਨੇ ਅਪਣੱਤ ਜਿਤਾਈ। ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਸੁਣੀ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਉਹਦੇ ਦਿਲੋਂ ਮੋਹ ਉਛਾਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, "ਵੈਰੀ ਗੁੱਡ ਜਵਾਨਾ! ਤੇਰੀਆਂ ਰੇਡਾਂ ਨੇ ਦੁੱਖ ਈ ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ।" ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ 'ਚ ਲੈ ਲਿਆ।

"ਏਧਰ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਦਾਦਾ ਵੀ ਆਇਐ ਸਰ!" ਭੀੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਮਦ ਦਾ ਇਲਮ ਹੋਇਆ। "ਲੰਘ ਆਉ ਬਜ਼ੁਰਗੋ! ਵਧਾਈਆਂ!" ਰਸਮੀ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਵਿਧਾਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ! "ਵੇਖ ਲਉ ਤੁਹਾਡੇ ਪੋਤੇ ਨੇ ਕਮਾਲ ਵਾਲੀ ਹੱਦ ਤੋੜ 'ਤੀ ਐ।"

"ਸਭ ਵਡਿਆਈਆਂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਈ ਨੇ।"

"ਬੜਾ ਜੰਮ ਕੇ ਖੇਡਿਐ ਤੁਹਾਡਾ ਪੋਤਾ।"

"ਪੋਤਾ ਨੀ ਪੁੱਤ ਈ ਸਮਝੋ।"

"ਬੈਰ ਪੁੱਤਾਂ ਪੋਤਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਰਕ ਬੋੜੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਸਾਹਿਬ।"

"ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ! ਬਾਬੇ ਦੀਆਂ ਦਸੇ ਘਿਉ 'ਚ ਨੇ! ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨੀ ਮਿਲਦੀ, ਇਹ ਤੇ ਬੁੱਢੇ ਵੇਲੇ ਦੋ-ਦੋ ਸਾਂਭੀ ਫਿਰਦੈ। ਫਿਰ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਾਦਾ, ਧੀ ਨੂੰ ਪੋਤਾ ਖਿੱਚੀ ਫਿਰਦੈ.....।"

ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਇਖਲਾਕਹੀਣ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕੰਗਾਲ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ਹੋ ਨਿਕਲੀ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਖਿੜਿਆ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭੁੰਜੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਗੋਲ ਮਸ਼ਕਰੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਿਸ ਤੋਂ ਗੁੱਝੇ ਸਨ ? ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਉਠਿਆ ਜਵਾਰਭਾਟਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਚਾਵਾਂ-ਉਤਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਖ ਕਰ ਗਿਆ, "ਤੇਰੀ ਉਏ ਭੈਣ ਨੂੰ ਵੱਢਿਆ ਜ਼ੈਲਦਾਰ।"

ਅਸਮਾਨੀ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗੂੰ ਉਹ ਦੁੰਮਣ 'ਤੇ ਜਾ ਕੜਕਿਆ! ਕੁੜਤਾ ਕਾਲਰੋਂ ਫੜਕੇ ਮਾਰੇ ਧਮਾਕੇਦਾਰ ਘਸ਼ੁੰਨ ਨੇ ਮੂੰਹੋਂ ਲਹੂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ, ਪਿੱਛੋਂ ਚੱਲ ਸੋ ਚੱਲ। ਬੇਦਰਦ-ਬੇਰਹਿਮ ਘਸ਼ੁੰਨਾਂ ਨੇ ਥਾਂ-ਕੁਥਾਂਗ ਵੀ ਨਾ ਵੇਖੀ। ਭੁਗਤ ਸੰਵਾਰਦਾ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੂੰ ਉਹ ਪਿੜ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਚਹੂੰ ਕੂਟੀ ਲਾ-ਲਾ ਮਚ ਗਈ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਫੜ ਵਿਵਾਦ 'ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਜ਼ੋਰ-ਜੋਸ਼ ਸਾਹਵੇਂ ਠੁੱਸ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਲੋਕ ਵਿਖਾਵੇ ਲਈ ਫਾਰਮੈਲਟੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨੇ ਦਿਲ 'ਚ ਲੱਭੂ ਭੋਰੇ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਧੌਣ 'ਚੋਂ ਕਿੱਲਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਟੂਟੀ ਵਾਲੀ ਪਟਿਆਲਾ ਸ਼ਾਹੀ ਪੱਗ ਭੀੜ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਵਿਛ ਗਈ। ਹੁਣ ਤਕ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਰੇਡਾਂ 'ਤੇ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਸੌ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਆਹ ਹਸਰ ਕਿਉਂ ? ਪੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਗਿਣਵੇਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਇਲਮ ਸੀ। ਕੇਸ ਦਾਹੜੀ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਪਈ ਮਣਾਂਮੂੰਹ ਗਰਦ ਨਾਲ ਸ਼ਕਲੋਂ ਬੇਸ਼ਕਲ ਹੋਏ ਯਾਰ ਦੀ ਬਿਪਤਾ 'ਚ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਬਹੁੜਿਆ। ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਮੋਟੇ ਘਸ਼ੁੰਨ ਨੇ ਉਹਦਾ ਰੈਂਕ ਵੀ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਖਿਰ ਬਾ-ਵਰਦੀ ਡੀਊਟੀ ਦੀ ਤੌਹੀਨ ਖਿਡਾਰੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮੁਜ਼ਰਮ ਬਣਾ ਕੇ ਸਲਾਖਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੈ ਗਈ।

ਡਾਹਢੇ-ਡਰਾਉਣੇ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲਾ ਗਜ਼ਬ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਡਰਾਉਣ ਲੱਗਾ, "ਤੇਰੇ 'ਚ ਵੜਿਆ ਅੱਤਵਾਦ ਨਾ ਕੱਢਿਆ ਸਾਡਾ ਜੰਮਣੇ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦੇ ? ਤੂੰ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਪੱਗ ਈ ਨਹੀਂ ਲਾਹੀ, ਥੱਪੜ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵੀ ਮਾਰੇ ਐ।"

"ਗੰਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਵਰਤ ਕੇ ਪੱਗ ਉਹਨੇ ਖੁਦ ਲੁਹਾਈ ਐ। ਔਕਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਸੀ ?" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਤਲਖੀ ਭਰਪੂਰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

"ਏਦਾਂ ਕੋਈ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੈ ? ਦਾਲ 'ਚ ਕਾਲਾ ਅਵੱਸ਼ ਹੋਊਗਾ।"

ਕਾਨਿਆਂ ਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਅੱਗ 'ਚੋਂ ਸੇਕ ਆਇਆ ਪਰ ਹੱਥ ਪੈਰ ਬੇਵਸੀ 'ਚ ਨੂੜੇ ਸਨ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੁੱਸਾ ਬੇਵਸੀ 'ਤੇ ਆਇਆ। ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਸ਼ੇਰ ਦਹਾੜਿਆ। ਨੈਣ ਬੇਝੱਲ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਫਟਦੇ ਜਾਪੇ ਅਤੇ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਤਸੱਦਦ ਦਾ ਭੀਨਿਆ ਜੁੱਸਾ ਟੁੱਟਦਾ ਭਾਸਿਆ।

"ਉਥੇ ਦੋ-ਦੋ ਉਲਟਾਉਂਦਾ ਰਹੈ, ਏਥੇ ਬਹਾਦਰੀ ਕਿਸ ਖਲ ਵੜਗੀ ? ਪਹਿਲੇ ਤੋੜ ਦੀ ਬੋਤਲ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਏ ਲੱਗਦੈ ? ਬੇਰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਪਿਉਂਦੀ ਟੁਕਿਐ ਸੋਨੇ ਰੰਗੀ ਚੁੰਝ ਵਾਲਿਆ!" ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਟੁੱਟੇ ਛਿੱਤਰ ਵਾਂਗੂੰ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ।

"ਇਕ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੂੰ ?" ਜ਼ਹਿਰੀ-ਕਹਿਰੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਜਾ ਖੁੰਭੀਆ।

"ਬੋਲ ?"

"ਜਾਂ ਆਵਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ! ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਹ। ਫਿਰ ਵਹਿੰਦਾ ਜਾਵੀਂ ਆਵਦੇ ਜ਼ੁਲਮ 'ਤੇ ਮੇਰੀ ਬਹਾਦਰੀ ਇੰਤਹਾ।

"ਮੇਰੇ ਸੱਚ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੱਲ ਏ ਤੈਨੂੰ ? ਮੈਂ ਕੀ ਝੂਠ ਆਂਹਦੈ ? ਚਾਰ ਕੁ ਆਨੇ ਸੱਚ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਈ ਐ ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਗੱਲ 'ਚ ? ਹੋਰ ਕੀ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਦੀਆਂ ਰੰਡੀਆਂ ਜੋਬਨੇ ਦੇ ਛੰਨੇ ਭਰੇ ਚੁਕੀ ਫਿਰਦੀਆਂ ਨੇ।"

ਹਿਰਦਾ ਲੂਹਣੀ ਟਿੱਚਰ ਲੋਹੇ ਦੀ ਛੜ ਵਾਂਗੂੰ ਮੱਥੇ ਵੱਜੀ! ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਜਲਵੇ ਨਾਲ ਰੱਸੀਆਂ ਦੇ ਵੱਟ ਤਿੜ ਗਏ ਪਰ ਜੁਲਮ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪੀਡੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਬੁੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਖ ਦੇ ਫਰੋਕੇ ਉਹ ਜਮਦੂਤ ਰਾਖਸ਼ਸ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਦਾ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਜਸਬੀਰ 'ਤੇ ਅਜਮਾਉਣੋਂ ਨਾ ਛੱਡਿਆ। ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਤਸ਼ੱਦਦ ਠੋਸ ਜੁੱਸਾ ਸਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਵਜੂਦ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਭੋਰ ਕਦੋਂ ਦਾ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਜਾਂਦਾ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਰ ਸੁਣੀ-ਅਣਸੁਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਹੱਡੀ ਹੰਢਾਇਆ ਗ਼ਜ਼ਬ ਇਬਾਦਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, "ਮੌਤ ਡਾਹਢੀਏ ਲੋਹੜਾ ਨਾ ਮਾਰੀਂ। ਪੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਗਿਣ ਕੇ ਦਿਨ ਉਧਾਰੇ ਦੇਹ। ਮਖੜੂਲੇ ਦਾ ਮੱਕੂ ਠੱਪ ਕੇ ਤੇਰੀ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਖੁਦ ਆਵਾਂਗਾ, ਮੇਰਾ ਵਾਅਦਾ।"

ਕਾਂਡ ਚੌਥਾ

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾ ਕੇ ਪਲਕਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ! ਜੱਗੇ ਤੇ ਨੈਣੀ ਨੇ ਅਕਾਸ਼ੀਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ, "ਕਿਵੇਂ ਐਂ ਜਸਬੀਰ ?" ਜੱਗੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਪਰ ਜੋੜਾਂ 'ਚੋਂ ਉਠੀ ਚੀਸ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਚ ਹੀ ਜਵਾਬ ਅਸਤ ਕਰ ਗਈ। ਪੀੜ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਅਜ਼ੀਮ ਤਸੱਦਦ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਂਦਾ ਕੁਰਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੱਗੇ ਤੇ ਨੈਣੀ ਦੀ ਹਫ਼ਤੇ ਭਰ ਦੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਜੋਖ਼ਮ ਦੇ ਰੋਜ਼ੇ ਤੋੜਨ 'ਚ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਝੂਠੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਸੁਰਖੀਆਂ ਸਿਰਜ ਰੈਂਕ-ਸਟਾਰ ਖੱਟ ਬਹਿੰਦਾ, ਜੇ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਹਿੱਤ ਕਾਲਜੀਏਟ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਹੜਤਾਲ ਨਾ ਕਰਦੇ। ਗੁਜ਼ਰੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਕਾਲਜ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸਟਾਫ਼ ਹਮਦਰਦੀ ਲਈ ਚੌਂਕੀਆਂ ਭਰ ਤੁਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਯਾਰਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਸੁਨੇਹ ਅੱਡ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਖੇਡ ਤੋਂ ਕਾਇਲ ਕਈ ਬੇਨਾਮ ਮੁੱਛਫੁੱਟਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦੁਖਦੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚ ਭਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਰਿਸਦੇ ਫੁੱਟਾਂ ਨੂੰ ਟਕੋਰ ਕਰ ਗਈ। ਲਹਿੰਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਝੋਰਾ ਖਾਂਦਾ, "ਮੁੰਡਾ ਅਣਖੀ ਐ, ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਕੁਫ਼ਰ ਨੂੰ ਸੱਚ ਜਾਣ ਕੇ। ਉਂ ਈ ਨਾ ਸਿਰ ਕੱਛਨ ਬੰਨ੍ਹ ਟੁਰ ਜੇ ?" ਉਸ ਨੇ ਜੱਗੇ ਕੋਲ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤਾ।

"ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੈ ਬਾਪੂ ? ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਆਖਿਆਂ ਢੱਗੇ ਨੀ ਮਰਦੇ, ਸੱਚ ਆਖ਼ਿਰ ਸੱਚ ਈ ਹੁੰਦੈ, ਨਾਲੇ ਉਹਤੋਂ ਕੀ ਗੁੱਝੈ ?" ਜੱਗੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਧਰ ਬਹਿੰਦਾ। ਜੱਗਾ ਪਹੁ-ਫੁਟਦਿਆਂ ਆਉਂਦਾ। ਦਿਨ ਢਲੇ ਮੁੜਦਾ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੋਂ ਯਾਰੀ ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਸਮਝਦਾ, ਉਧਰ ਨੈਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਜਿੰਦ ਪਲ-ਪਲ ਸਜਦਾ ਕਰਦੀ। ਤਕਦੀਰਾਂ 'ਤੇ ਪਈ ਮਾਰ ਨੇ ਹੁਸੀਨ ਚਿਹਰਾ ਹਉਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮੀ ਬਣਾ ਧਰਿਆ ਸੀ।

ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਡੰਗੋਰੀ ਸਹਾਰੇ ਤੁਰਨਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਮੁੜ ਹਰਕਤ ਲੈ ਆਇਆ। ਭਰ ਜੋਬਨ ਸਰੀਰਕ ਪੀੜ ਦਾ ਲੱਕ ਟੁੱਟਿਆ, ਰੂਹਾਨੀ ਫੁੱਟ ਦਾ ਪਾਸਾਰ ਜ਼ਮੀਰ ਵੱਲ ਹੋ ਵਧਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹੀ ਤਨਹਾਈ ਉਹੀ ਸੋਜਾਂ। ਆਤਮਿਕ ਸਕੂਨ ਮੁੜ ਮੁਗ਼ਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਨੈਣੀ ਸੰਗ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਗੋੜਾ ਘੱਤਣ ਜਾਂਦੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਅਚਾਨਕ ਸਵਰਨੇ ਮਿਲ ਪਈ। ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਟੁੱਕ ਬਚਾਉਂਦੀ ਰਿਆਂ ਦੀ ਲੋਏ-

ਲੋਏ ਭਾਵੇ ਉਹ ਜਸਬੀਰ ਲਈ ਸੱਤੇ ਦੁਆਵਾਂ ਕਰ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਵਸਲ ਦਾ ਆਹ ਸੱਜਰਾ ਸਬੱਬ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਰੂਹ 'ਤੇ ਚੁੰਢੀ ਭਰ ਗਿਆ, "ਸੁਣਾ ਜਸਬੀਰ, ਤਕੜੈਂ?"

"ਚੰਗਾ ਆਂ ਚਾਚੀ! ਧੰਨਭਾਗ ਤੂੰ ਸਬੱਬੀਂ ਮਿਲ ਪਈਂ ਨਹੀਂ ਖੋਰੇ ਮੈਨੂੰ ਘਰੇ ਈ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ।"

"ਧੰਨਭਾਗ ਪੁੱਤਰਾ! ਸੇਵਾ ਦੱਸ?"

"ਲੱਪ ਕੁ ਹੋਸਲਾ ਕਰਕੇ ਦੁੰਮਣ ਨੂੰ ਆਖੀਂ, ਜੋ ਖਾਣੈ ਖਾ ਲਏ ਫਿਰ ਨਾ ਆਖੇ ਖਬਰ ਨੀ ਹੋਈ....." ਨੈਣੀ ਨੇ ਗੱਲ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਚ ਹੀ ਘੁੱਟ ਦਿੱਤੀ। ਸਵਰਨੋ ਨਿੱਮੋਝੁਣੀ ਹੋ ਗਈ।

"ਅਜੇ ਅੱਗ 'ਤੇ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਸਮਝਾਇਐ।" ਤੇਜ਼ ਤਰਾਰ ਨੈਣਾਂ ਦਾ ਵਾਰ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੋਇਆ।

"ਨਾ ਵੇ ਪੁੱਤਾ....." ਸਵਰਨੋ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੋਂ ਵੀ ਇਹੋ ਸਰਿਆ। ਖੋਰੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ 'ਚ ਬੱਝੀ ਨਸੀਅਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮ ਸੀ।

"ਉਦਣ ਵਾਲੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਸਿਉਂਕ ਕਿਉਂ ਪੈ ਗਈ ਏ ਚਾਚੀ?"

"ਉਸ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਮੇਵਾ ਤਾਂ ਰੁੱਤ ਵੇਲੇ ਈ ਪਊ।" ਛਲਕੇ ਨੈਣਾਂ ਨੇ ਫਰਕਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ, "ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਮੈਥੋਂ ਨੀ ਹੋਣੈ।" ਕਹਿ ਕੇ ਉਸਦੀ ਧਾਹ ਨਿਕਲ ਗਈ।

"ਅਜੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ-ਸੁਣਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਚੀ, ਵਕਤ ਆਉਣ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਦ ਹਵੇਲੀ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਖੈਫ਼ ਨਹੀਂ।"

ਨੈਣੀ ਸਵਰਨੋ ਨੂੰ ਵਰਾ ਰਹੀ ਸੀ।

"ਕਿਤੇ ਭੇਦ ਨਾ ਖੋਹਲੀਂ ਪਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਖੂਹ ਖਾਤੇ ਵੀ ਨਾ ਪਾਵੀਂ! ਮੇਰੀ ਮੰਨ, ਛੇਤੀ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾਹ ਕਿਤੇ ਦੂ.....ਰ....." ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਸੀਨੇ ਬਹੁਦ ਦਾਗਦੀ ਸਵਰਨੋ ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ ਉਲਾਰਦੀ ਦੂਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਲਾਚਾਰ ਨਸੀਹਤ ਵਿਚ ਅਣਗਿਣਤ ਅਣਸੁਲਝੇ ਸਵਾਲ ਸਨ। ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਰਿਝਦੀ ਸੰਕੇਤਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗੋਂ ਬੋਣਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਜਿਹਾ ਆਲਮ ਭਾਰੂ ਸੀ।

ਬਾਣੀਏ ਦੀ ਵਹੀ ਪਏ ਕਰਜ਼ੇ ਵਾਂਗੂੰ ਮਨਹੂਸ ਜੁੰਡਲੀ ਦੀ ਭਾਜੀ ਕਿੱਕਰ ਦੇ ਕੋਲਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਮੱਘਦੀ ਪਰ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਤੈਹਾਂ ਤੱਕ ਨਿਚੋੜਦਾ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸ਼ੁਗਲ-ਸ਼ੁਗਲ ਜਲੰਧਰ ਗਏ ਜੱਗੇ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਬਟੇਰਾ ਆਇਆ, ਉਹ ਪੁਲਿਸ 'ਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੱਤਾ ਰਸਮੀ ਖਬਰਸਾਰ ਲਈ ਆਇਆ, ਉਹਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਜਸਬੀਰ ਰੂਹੋਂ ਅੰਗੜਾ ਉਠਿਆ। ਦਿਲ ਦਾ ਭਾਰ ਲਾਹੁਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਜਨੂੰਨ ਨੂੰ ਬਾਂਹ 'ਚ ਬਾਂਹ ਪਾ ਕੇ ਨਹਿਰ ਵੱਲ ਲੈ

ਤੁਰੀ। ਵਾਪਰੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਦਾਸਤਾਨ ਪਿੱਛੋਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸੁਣਾਈ, "ਅੱਗ ਤਾਂ ਸੱਤਿਆ ਉਹਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਈ ਬੁਝਣੀ ਐ।"

"ਇਹ ਪੈਂਡਾ ਡਾਹਢਾ ਤੇ ਬਿਖੜੈ! ਮੇਰੇ ਤੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਹਾਲਾਤ 'ਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਜੇਡ ਫਾਸਲਾ ਐ। ਬਰਬਾਦੀ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲਖ ਮਲੇ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ।"

"ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਚਿਆ ਰਾਹ ਵੀ ਦੱਸਦੇ? ਮੌਤ ਦੇ ਖੂਹ ਲਟਕਦੀ ਜਿੰਦ 'ਤੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਜਬਰ ਰੁੱਗ ਭਰ-ਭਰ ਮਿਰਚਾਂ ਪਾ ਰਿਹੈ।" ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ। ਸੱਤਾ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਹਿੰਸਕ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਬਾਦਲੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜ਼ਾਹਿਰ ਸਨ, "ਰਾਹ ਤਾਂ ਜਸਬੀਰ ਹੋਰ ਵੀ ਐ।"

"ਉਹ ਵੀ ਵਿਖਾ ਲੈ ਖੋਰੇ ਮਾਮਲਾ ਘੜਿੱਚ ਹੋ ਈ ਜਾਏ?"

"ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮਹਿੰਗੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਰਵਾਲਵਰ ਐ, ਮੇਡ ਇਨ ਜਰਮਨ, ਉਹਦੇ ਪੰਝੀਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਤੂਸ ਵੀ। ਆਂਵਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸੌਂਪਣ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਈਂ। ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਬੜੈ! ਭੋਰਾ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ। ਬੱਸ ਇਕੋ ਪਟਾਕੇ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾ ਦੇਂਦੈ।"

"ਉਹ ਤੇਰੇ ਧੱਕੇ ਕਿਥੋਂ ਚੜ੍ਹਾਐ?"

"ਕਿਸੇ ਜਰਨੈਲ ਕੋਲੋਂ! ਆਮ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਮਾਰਕਾ ਕਿਸੇ ਉੱਚ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੋਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੈ।"

"ਜੁਗਤ ਤਾਂ ਵਧੀਐ।"

"ਤੂੰ ਆਂਵਦੀ ਰੇਖ 'ਚ ਮੇਖ ਗੱਡ। ਜੁਝਾਰੂਆਂ ਸੰਗ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਣੈ।"

"ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹੈ ਤੂੰ, ਮੈਂ ਤੇ ਐਲਾਨੀਆਂ ਜੰਗ ਲੜਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ।"

"ਬੈਰ! ਬੇਰ ਡੁਲ੍ਹੇ ਈ ਨੇ ਗਵਾਚੇ ਨਹੀਂ। ਸਿਲਸਿਲਾ ਢੱਕਿਆ ਰੱਖ ਭਾਫ਼ ਨਾ ਨਿਕਲੇ। ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਥਾਂ ਜ਼ੋਰ, ਜੁਗਤ ਦੀ ਥਾਂ ਜੁਗਤ ਈ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ।"

ਸੱਤੇ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਚੁੰਮਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਕੰਨ ਪੜਾਇਆਂ ਕੱਦੂ 'ਚ ਤੀਰ ਵੱਜਦਾ ਐ। ਉਹ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਰੋੜੀ ਭੰਨਦਾ ਰਿਹਾ।

ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰੇ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਮੌਸਮੀ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਸਭ ਨੇ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ, "ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਠੰਡਾ ਪੈ ਗਿਐ। ਨਹੀਂ ਖੋਰੇ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਪਈ ਅੱਗ ਕੀ ਗੁੱਲ ਖਿਲਾਉਂਦੀ ' ਪਿੰਡ-ਪਰਿਵਾਰ ਇਕੋ ਚਰਚਾ ਸੀ।

ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਵਾਕਿਆ ਲਾਜਵਾਬ ਨਿਕਲਿਆ, ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜਾਨਵਰ 'ਤੇ ਪਰਖਿਆ। ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਤੋਂ ਤੋਤੇ ਤਾਂ

ਨਾ ਉਡਾਏ ਪਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਪਲਾਂ 'ਚ ਸੀਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਫਾਇਰ 'ਤੇ ਫਾਇਰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ।

ਜਸਬੀਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਮੁਜਰਮ ਨੂੰ ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਮੌਤ ਜਾਣ ਪੁਖਤਾ ਉਪਾਵਾਂ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਛੰਡ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਡੂੰਘਾ ਦਫ਼ਨਾ ਆਇਆ, ਜਿਥੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੀ ਪੌਣ ਨਾ ਲੱਭ ਸਕੇ ਅਤੇ ਖੁਦ ਪੇਪਰਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ 'ਚ ਘਿਉ-ਖਿਚੜੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਉਂਦਣ ਦਾ ਗਿਆ ਸੱਤਾ ਮੁੜ ਨਾ ਆਇਆ ਪਰ ਚੜ੍ਹਦੇ-ਲਹਿੰਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਅਣਸੁਲਝੇ ਸਵਾਲ ਜਣਦੀ ਸਵਰਨੇ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਸੂਲਾਂ ਚੌਂਢਦੀ ਰਹੀ। ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਦਿਲ 'ਚ ਹੀ ਪੱਲਾ ਝਾੜ ਦਿੱਤਾ।

ਦੋ ਪੇਪਰ ਬਾਕੀ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਬੈਂਕ 'ਚ ਡਾਕਾ ਪਿਆ। ਡਕੈਤਾਂ ਦੀ ਨਾਟਕੀ ਕਲਾ ਪੁਲਿਸ ਵਰਦੀ 'ਚ ਬੈਂਕ ਅੰਦਰ ਜਾ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਈ। ਟੈਲੀਫੋਨ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਸਪਲਾਈ ਗੁੱਲ। ਦੋ ਨਕਲੀ ਗੰਨਮੈਨ ਗੇਟ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਹੁੰਝਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੈਨੇਜਰ, ਸਕਿਓਰਿਟੀ ਸਣੇ ਸਮੁੱਚਾ ਸਟਾਫ਼ ਬਾਬਰੂਮ 'ਚ ਡੱਕ ਤੇ ਦਸ ਲੱਖ ਨੂੰ ਗੱਠ ਮਾਰ ਉਹ ਬਾ-ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ 'ਤੇ ਕਰਾਰਾ ਤਮਾਚਾ ਵੱਜਿਆ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਜੜ੍ਹੇਂ ਹਿੱਲ ਗਿਆ, "ਡਿਕੈਤੀ 'ਚ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਖਾੜਕੂ ਸੱਤੇ ਦਾ ਹੱਥ ਜਾਪਦੈ।" ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਖ਼ਦਸ਼ੇ ਸਣੇ ਹਰ ਜ਼ੁਬਾਨੋਂ ਇਜ਼ਹਾਰ ਸੀ।

"ਹੋਣੈ ਭਾਈ! ਕਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੇਖਿਐ। ਸੱਚ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਹੋਏ, ਡਾਕੇ ਨੇ ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਨੀਂਦ ਨੂੰ ਪਿਸੂ ਪਾ ਛੱਡੇ ਨੇ।" ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਫੁੱਟਦੇ ਲੱਭੂਆਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਭੋਰ-ਭੋਰ ਕੇ ਲੈਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਪੇਚ ਹੋਰ ਕੱਸ ਦਿੱਤੇ। ਸੱਤੇ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਅਤੇ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਦੇ ਖੌਫ਼ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ 'ਚ ਕਿੱਲਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਠੋਕੀਆਂ ਪਰ ਉਹ ਦੜ ਵੱਟ ਦਿਨ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਖੌਫ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਰ-ਸਵੇਰ ਸੱਤੇ ਦੇ ਠਹਿਕਣ ਦਾ ਵੀ ਸੀ।

ਖੌਫ਼ਨਾਕ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ 'ਤੇ ਹੋਏ ਬੰਬ ਧਮਾਕੇ ਨੇ ਅਮਨ-ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੇ ਚੀਥੜੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ। ਸਣੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਇਲਾਕਾ ਕੰਬਿਆ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਭਰ 'ਚ ਰੈਡ ਅਲਰਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਰਵੱਈਏ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਢਿੱਲੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ 'ਚ ਚੂਲਾਂ ਠੋਕ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸ ਰਾਤ ਨੈਣੀ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਛੱਡਣ ਦੀ ਪੁਨਰ ਨਸੀਹਤ ਦਿੱਤੀ, "ਜੇ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੱਗੇ ਕੋਲੇ ਈ ਚਲਾ ਜਾਹ।"

"ਜਾਂਦੀ ਬਲਾ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਕੱਟਣ ਦੀ ਦਾਅਵਤ ਦੇ ਕੇ ਨਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਸ਼ੱਕੀ ਬਣਨੈਂ? ਖਾਹ-ਮਖਾਹ?" ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਹਠ ਸਾਹਵੇਂ ਮੋਹ

ਮੱਤੀ ਨਸੀਹਤ ਹਾਰ ਗਈ। ਉਹ ਮੁਫਤ ਦਾ ਗਲ ਗਲਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਅਗਲੀ ਪਹੁ-ਫੁਟਦਿਆਂ ਹੀ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਲੁੰਗ ਲਾਣੇ ਸਣੇ ਘਰ ਆ ਠਹਿਕਿਆ, "ਕੱਢ ਉਏ ਕਿਥੇ ਰੱਖਿਐ ਜਰਮਨੀ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮੁੜ ਘੋਟਣਾ ਤਿਆਰ ਐ।"

ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਸਰ੍ਹੋਂ ਫੁੱਲ ਗਈ। "ਸਿਲਸਿਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਤੋਂ ਲੀਕ ਹੋਇਐ, ਨਹੀਂ ਕੀ ਇਹਨੂੰ ਸੁਪਨਾ ਆਇਐ?" ਮੱਥਾ ਠਣਕਿਆ, "ਮੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ ਕਿਸੇ ਰਿਵਾਲਵਰ ਦਾ।" ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਸਮੇਟਦਾ ਉਹ ਬੋਲਿਆ।

"ਉਏ ਪਤਾ ਲਾਉਣਾ ਮੈਂ ਜਾਣਦੈ! ਚੁੱਕ ਉਏ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿਆਂ ਏਨੂੰ ਸੁੱਟ ਖਾਂ ਕੇਰਾਂ ਗੱਡੀ 'ਚ।" ਭਰੀ ਬੋਰੀ ਵਾਂਗੂੰ ਅੱਠਾਂ-ਦਸਾਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਗੱਡੀ 'ਚ ਲੱਦ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ, ਪੱਕਾ ਮਾਰ ਪਿਛਾਂਹ ਸੁੱਟਿਆ। ਬੇਰਹਿਮ ਤਾਜ਼ਾ ਛਮਕਾਂ ਨੇ ਸੁੱਕੇ ਫੱਟ ਰਿਸਣ ਲਾ ਦਿੱਤੇ।

"ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਉ ਬਈ ਘਰ ਦੀ।" ਨਾਦਰਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਪੁਲਸੀਆਂ ਪੋਟਾ-ਪੋਟਾ ਛਾਣ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਵਾਏ ਨਮੋਸ਼ੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪੱਲੇ ਨਾ ਪਿਆ।

"ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜੂ ਠਾਣੇਦਾਰਾ! ਕਿਉਂ ਗਰੀਬਾਂ 'ਤੇ ਕਹਿਰ ਢਾਹੁਨੈਂ?" ਬੰਤੋ ਅੱਗੇ ਹੋਈ।

"ਜਿਹੜੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਤੂੰ ਡਰਾਉਨੀ ਐਂ, ਮੈਂ ਪੇਟੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਐ। ਲੈ ਹੁਣ ਤੂੰ ਸੁਣ ਲਈ ਬੈਂਕ ਡਕੈਤੀ ਤੇ ਬੰਬ ਧਮਾਕੇ ਦੀਆਂ ਬੋਲਦੀਆਂ ਚੁੜੇਲਾਂ।"

"ਬੈਂਕ ਲੁੱਟਦੇ ਨੂੰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਫੜਿਆ? ਤੇਰਾ ਕੁੱਟਿਆ ਮੰਜਿਓਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਉਠਿਐ।"

ਬੰਤੋ ਨੇ ਨਿਹੋਰੇ ਤੋਂ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਪਹਿਲਾਂ ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਬਰੂਦ ਕੰਨ 'ਚ ਸੁੱਟ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, "ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਤ ਆਇਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਡੀਕੀ ਨਾ। ਦਿਨ ਗਿਣਵੇਂ ਨੇ ਪਾਠੀਆਂ ਤੇ ਕਰਮ ਕਿਰਿਆ ਲਈ ਸੁਨੇਹੇ ਲਾ ਦੇਹ.....।"

"ਮੇਰਾ ਲਹੂ ਹੋਇਆ ਜ਼ਰੂਰ ਜਿੰਦਾ ਪਰਤੇਗਾ, ਪਰ ਤੇਰੀ ਪੇਟੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੇ ਰੱਬ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸਹਾਈ ਨੀ ਹੋਣੈ।" ਤੇਜ਼ ਪੀੜ ਦਾ ਸੇਕ ਸੀਨੇ ਸਹਿੰਦਿਆਂ ਬੰਤੋ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਜਿਪਸੀ ਦੀ ਧੂੜ 'ਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਰਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਦੀ ਬਰਾਮਦੀ ਲਈ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਅੱਡੀਆਂ ਤੱਕ ਜ਼ੋਰ ਪਸਤ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਨਾ ਡੋਲਿਆ। "ਫੋਕੇ ਫੁੰਕਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰੀਂ! ਸੱਤੇ ਦੇ ਸਾਥੀ ਖਾੜਕੂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਇਹ ਇੰਨਾ ਕੁ ਈ ਜਾਣ ਸਕਿਐ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੋਲ ਰਿਵਾਲਵਰ ਸੀ, ਵਾਪਿਸ ਪਰਤਿਆ ਖਾਲੀ ਹੱਥ, ਹਕੀਕਤ ਖੁਣੋਂ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਤੇ ਫੜਿਆ ਖਾੜਕੂ ਦੋਵੇਂ ਈ ਹਨੇਰੇ 'ਚ ਨੇ।"

ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਅਜਨਬੀ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਇਹ ਫੂਕ ਕੰਨੀਂ ਨਾ ਮਾਰਦਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਜਸਬੀਰ ਡੋਲ ਵੀ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਕੰਨੀ ਪਈ ਤਾਜ਼ਾ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਸੱਤੇ ਨੂੰ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦਾ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਹੂੰਝ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਧਾ ਖੌਫ਼ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਡਿੱਗਣ ਤੇ ਉਹ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਖਿੱਚਣ ਲੱਗਾ।

ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਗ਼ਜ਼ਬ ਦਾ ਹਰ ਹਰਬਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਹੱਠ ਸਾਹਵੇਂ ਗੋਡੇ ਟੇਕ ਗਿਆ, ਪਰ ਪੇਟੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਰੱਬ ਉਹਦੀ ਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਨਾ ਬਹੁੜਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਤਨ 'ਤੇ ਉਕਰੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਨੱਕਾ ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੱਢ ਗਏ। ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਹੋਏ ਤਸ਼ੱਦਦ ਦੌਰਾਨ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਨਿਕਲਿਆਂ ਹਰਫ਼-ਹਰਫ਼ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਮਸ਼ਾਰ ਕਰ ਗਿਆ।

ਗ਼ਜ਼ਬ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਮੈਂ ਕਬਰਾਂ 'ਚੋਂ ਮੁਰਦੇ ਬੁਲਾ ਦਿਆਂ! ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਲੀ ਐਂ ਖਰਲਾਂ ਦੇ ਕੁੱਤਿਆ। ਰਿਵਾਲਵਰ ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਤੇਰੀ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਵਰਤਣੈ।"

ਹੰਕਾਰੀ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਦਲੀਲਾਂ ਬੇਅਰਥ-ਫਜ਼ੂਲ ਸਨ। ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਹਾਸਾ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਮੂੰਗ ਦਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕਹਿਰ ਵਰਸਦਿਆਂ ਦਿਨ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਤੇ ਰਾਤ ਦੀ ਆਮਦ ਕਿਆਮਤ ਤੱਕ ਜੁੰਡਲੀ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਸਬਰ ਨਿਚੋੜਦੀ ਰਹੀ। ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਹਾਸੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਮਿਰਚਾਂ ਬਣ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਭਰੀਆਂ, ਪਰ ਸੁਪਰ-ਸੁਪਨ ਮਨੋਰਥ ਬਰਾਮਦ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਜੁੰਡਲੀ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਅੱਤਵਾਦੀ ਸਾਬਤ ਕਰਕੇ ਪੀਡੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹਣ 'ਤੇ ਫਿਰ ਭਗੌੜਾ ਕਰਾਰ ਦੇ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਗੁੰਦਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਜ਼ਾਮ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਅੰਤ ਲਾਣਾ ਪੱਲੇ ਝਾੜ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਸਬੀਰ ਸੀ. ਆਈ. ਏ. ਸਟਾਫ਼ ਹਵਾਲੇ ਸੀ। ਦੇਰ ਰਾਤ ਗਈ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸੁੱਟੇ ਗਏ ਇਨਟੈਰੋਗੇਸ਼ਨ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇ ਤੋਂ ਉਹ ਅਸਲੋਂ ਬੇਖ਼ਬਰ ਸੀ। ਸੰਘਣੇ ਦਰਖ਼ਤਾਂ 'ਚ ਘਿਰੀ ਮਕਤਲ 'ਚ ਖ਼ਾਕੀ ਵਰਦੀ ਦੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਵਤੀਰੇ ਦੇ ਚੀਖ ਚਿਹਾੜੇ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਦਾ-ਸੁਣਦਾ।

ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਸਪਤਾਹ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਤਨੋ-ਮਨੋ ਪਰਖਿਆ ਪਰ ਅਧਮੋਈ ਲਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਸਿਰੜੋਂ ਨਾ ਟੁੱਟੀਆਂ। ਆਖ਼ਿਰ ਜੀਉਣ ਦੀਆਂ ਸਧਰਾਂ ਵੀ ਦਮ ਤੋੜ ਗਈਆਂ, ਪਰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਨਾ ਮਿਲੀ।

ਫੱਟੜ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੱਟ ਪਿੱਛੇ ਆਖਣ ਵਾਲੇ ਜਲਾਦ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਗੁਪਤ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਪੀਸੀਆਂ ਮਿਰਚਾਂ ਭਰਦੇ ਤੱਕੇ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਡਿੱਗਦੇ ਗਰਭ। ਲੱਤਾਂ ਚੌੜੀਆਂ ਕਰਕੇ ਫਾੜੇ ਜਾਂਦੇ ਬਦਨ ਤੇ ਪੁੱਠੀ ਲਟਕਦੀ, ਤੜਫ਼-

ਤੜਫ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਛੱਤਾਂ 'ਚੋਂ ਡਿੱਗਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ 'ਤੇ ਛਾਲੇ-
ਛਾਲੇ ਕਰ ਗਈ। "ਡਾਢਿਆ ਤੇਰੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਆਹ ਕਹਿਰ ਵੀ ਵਰਤਦੈ ? ਮੀਰ
ਮੰਨੂੰ ਦੀਆਂ ਵਾਢੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦੀ ਵਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਸੇਕ ਤੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਚਾਈਂ....!"
ਉਹ ਅੱਠੋ ਪਹਿਰ ਟੁੱਟੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਚਾਂ ਨਾਲ ਰੂਹ ਤਕ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਹੁੰਦਾ
ਰਹਿੰਦਾ।

ਕਾਂਡ ਪੰਜਵਾਂ

ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨਫਰਤ ਉਬਲਦੀ, ਉੱਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਜਕੜ 'ਚ ਤਪਦੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਲਾਗੂ ਸੀ। ਫਿਰ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ 'ਚੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਲਿਸ਼ਕੀ। ਭਲੇ ਜਿਹੇ ਚਿਹਰੇ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸਾਊ ਜਿਹਾ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਲੋੜਦਾ ਜਾਪਦਾ ਪਰ ਖਾਮੋਸ਼। ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਜਿੰਦਾ ਦਿਲ ਜ਼ਮੀਰ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ? ਖੈਰੇ ਸਟਾਰਾਂ-ਰੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕਰੜੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਟਾਵੇਂ-ਟਾਵੇਂ ਸਾਹ ਸਨ ਉਸ 'ਚ।

"ਜਸਬੀਰ ?" ਉਸ ਨੇ ਮੌਕਾ ਤਾੜਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ! ਜਸਬੀਰ ਨੇ 'ਹਾ' 'ਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। "ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਇਕ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਐ ?"

"ਕਰ ਲੈ ਭਰਾ।"

"ਬੜਾ ਤਰਸ ਆਉਂਦੈ ਯਾਰ ਤੇਰੇ 'ਤੇ।"

"ਹਮਦਰਦੀ ਲਈ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਪਰ..... ?"

"ਪਰ ਕੀ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੈ, ਕਿਉਂ ? ਖੈਰ ਸਮਾਂ ਫਜ਼ੂਲ ਨਾ ਰੋੜ੍ਹੀਏ, ਮੈਂ ਜੱਗੇ ਦਾ ਕਜ਼ਨ ਹਾਂ।"

"ਫਿਰ ਪਹਿਲੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਹੁੜਿਐ ਭਰਾ ?"

"ਹੁਣ ਬਹੁੜਨਾ ਵੀ ਖ਼ਤਰਿਓਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਯਾਰੀ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਨਿਭਾਉਣ ਲੱਗਾ ਆਂ।" ਜਸਬੀਰ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ, "ਸੁਣ ਲੈ ਅੱਜ ਰਾਤ ਤੇਰਾ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਪੋਜ਼ਲ ਤਿਆਰ ਐ। ਤੈਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਸ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਨੱਸਣਾ ਚਾਹੇਂ, ਮੈਂ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ।"

"ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਾ ?" ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਸਣੇ ਬੁਖਾਰ ਫਿਊਜ਼ ਉੱਡ ਗਏ, ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ੁਗਲ ਪੁਲਿਸ ਨਿੱਤ ਭੋਰਦੀ ਐ। ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਗ੍ਰੇਸ ਚੁੱਕੈ। ਲੱਖਾਂ 'ਚ ਇਕ ਤੈਨੂੰ ਫੁਕਤਾ, ਤੇਰਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲ ਜੂ ? ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਵੱਢਣ ਆ ਗਿਐ, ਆਖ਼ਿਰ ਮੇਰਾ ਕੀ ਕਸੂਰ.....?"

"ਸੋਚਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਸੱਜਣਾ ! ਕਿਸੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦਾ ਲੜ ਫੜ।" ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਨੇ ਖੌਫ਼ ਖਾਧਾ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਕੋਈ ਫ਼ੈਸਲਾ ਤਸਦੀਕ ਨਾ ਕਰ

ਸਕਿਆ। ਫਿਰ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਕੋਈ ਫ਼ੈਸਲਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, "ਅੱਗੇ ਤੇਰੀ ਤਕਦੀਰ। ਮੈਂ ਯਾਰੀ ਲਈ ਮਰਦਿਆਂ ਅੱਕ ਚੱਬ ਲਿਆ।" ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਕਾਇਆ ਕਮਲਾ ਗਈ। ਖੌਫ਼ਨਾਕ-ਭੈਅਭੀਤ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਦਿਆਂ ਰਾਤ ਅੱਧੀ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੀ। ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਉਹ ਜ਼ੁਲਮੀ ਜਲਾਦ ਦੀ ਥਾਂ ਜਮਦੂਤ ਵੀ ਵਰਦੀ 'ਚ ਸੀ।

ਆਖ਼ਿਰ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਦੀ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਅਮਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਖੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਜ਼ਨਾਜ਼ਾ ਲੈ ਤੁਰੇ। ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਲੰਮੇਰਾ ਜਿਪਸੀ ਦੀ ਪੈੜ ਨੱਪਦੀ ਮੈਟਾਡੋਰ 'ਚ ਸੱਤਾਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਸਾਂਭਿਆ ਸੀ। ਲੰਮੇਰਾ ਪੰਧ ਸਰ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਰਬੀ ਢਾਕਾਂ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਧਰ ਦਿੱਤੀ। "ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬ ਜਗ੍ਹਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਗਏ ਨੇ। ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਅੱਧੇ ਕੁ ਅੰਟੇ ਤੱਕ ਆਉਣਗੇ। ਵਾਕੀ ਟਾਕੀ ਕੈਰੀ ਓਨ! ਕੈਰੀ ਓਨ!!"

ਫ਼ਿਜ਼ਾ 'ਚ ਗੁੰਜਦੀ ਵਾਇਰਲੈਸ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰੀਆਂ। ਉਧਰ ਜ਼ਮੀਰਪ੍ਰਸਤ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਨੇ ਮਿੱਥੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹਰੀ ਝੰਡੀ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤੀ, "ਭਰਾਓ! ਜ਼ਰਾ ਪੇਸ਼ਾਬ ਆਇਐ।" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ। ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਸਿਗਨਲ ਮਿਲਦਿਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪੱਟੀ ਲਾਹ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਜਾੜ ਬੀਆਬਾਨ ਖਿੱਤੇ 'ਚ ਕੱਚੇ ਰਾਹ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦਰਿਆ ਵੱਗਦਾ ਸੀ।

ਪੱਟੀ ਖੁੱਲ੍ਹਦਿਆਂ ਅਣਡਿੱਠ ਅਣਜਾਣ ਖੇਤਰ 'ਚ ਦੂਰ ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਚੰਨ-ਚਾਨਣੀ 'ਚ ਮੌਤ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਸਿਰਜਦਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ। ਉਸੇ ਵਕਤ ਵੱਜੀ ਕੂਹਣੀ ਅਗਲਾ ਸਿਗਨਲ ਦੇ ਗਈ। ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਬਾਂਹ ਛੁਡਾ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਜਾ ਛਾਲ ਮਾਰੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ 'ਤੇ ਸੀਤ ਪਾਣੀ ਮਿਰਚਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਲੜਿਆ ਤੇ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਸੋਨਾ ਬਣੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਆਗੋਸ਼ ਵਿਚ ਜਸਬੀਰ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਿੰਜਰਾ ਤੋੜ ਕੇ ਪੰਛੀ ਉੱਡਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਮੱਥੇ ਲੋਹੇ ਦੀ ਛੜ ਬਣ ਵੱਜੀ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਜਿਸ ਬੰਨ੍ਹੇ ਉਹ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਸਿਰਜਣ ਗਿਆ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਾਅ ਵੀ ਉਸੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਸੀ। "ਮੈਂ ਉਲਟ ਬੰਨ੍ਹੇ ਜਾਵਾਂ? ਛੱਲਾਂ ਭੇਦ ਖੋਹਲ ਦੇਣਗੀਆਂ।" ਇਸੇ ਸੋਚ 'ਚ ਤੈਰਦਾ ਜਸਬੀਰ ਵਹਾਅ ਕੰਨੀਂ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਨਿੱਕੀ ਉਮਰ ਨਹਿਰ 'ਚ ਲਾਈਆਂ ਤਾਰੀਆਂ ਸਹਾਰਾ ਬਣ ਬਹੁੜੀਆਂ। ਦਗੜ-ਦਗੜ ਕਰਦੀਆਂ ਪੁਲਸੀ ਧਾੜਾਂ ਕੋਲੋਂ ਗੁਜ਼ਰੀਆਂ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਾ ਪਿਆ, ਨਦੀ 'ਚ ਗੁੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਿਰ। ਪਲਾਂ 'ਚ ਹਵਾਈ ਗੋਲਿਆਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਜਗਮਗਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਦਿਸਿਆ।

ਉਹ ਕਈ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੈਰਦਾ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਾਅ ਵਧਿਆ ਉਸ ਨੇ ਤਾਰੂ ਤਬਦੀਲੀ ਵੀ ਵਰਤੀ। ਜੜ੍ਹਾਂ-ਝੁੰਡਾਂ ਨੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੇੜਿਆ ਪਰ ਪੀੜ 'ਤੇ ਸਿਦਕ ਭਾਰੂ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ। ਜੁੱਤੀ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਜੁਦਾਈ ਪਾ ਗਈ।

ਸਿਰ ਬੋਝਾ ਪਟਕਾ ਡਿਗੂੰ-ਡਿਗੂੰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਵਦਗਾਰ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਦਾ ਗੌਰਵਮੱਤਾ ਅਹਿਸਾਸ।

ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਧੀਮੀ ਹੋ ਕੇ ਅੰਤ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ 'ਚ ਖਰਗੋਸ਼ ਜਿਹੀਆਂ ਸਹਿਮੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੇ ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ ਤਲਾਸ਼ਿਆ ਪਰ ਸਹਾਰਾ ਨਾ ਲੱਭਾ। ਦਰਿਆ ਦੀ ਪੱਟੀ ਨਾਲ ਉਜਾੜ ਟਾਹਲੀਆਂ, ਜੰਡ-ਕਰੀਰਾਂ ਦਾ ਲੰਮਾ-ਸੰਘਣਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ਸੀ। ਧਰਤ-ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੁੱਖ ਦਾ ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ? ਕਿਹੜੀ ਕੂਟ, ਕਿਹੜੀ ਦਿਸ਼ਾ ? ਕਿਹੜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਕਿਹੜੀ ਜੂਹ ? ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੂਈ ਕਿਥੇ ਕੁ ਘੁੰਮਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ? ਜਸਬੀਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਮਾਮ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬੇਇਲਮ ਸੀ। ਫਿਰ ਕੋਈ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾ ਲੱਗਾ। ਸੀਤ ਪੌਣ ਨੇ ਰੰਗ ਵਿਖਾਇਆ। ਜੁੱਸਾ ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੀਂ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਸਿਰ 'ਤੇ ਮੁਸਕਾਉਂਦੇ 'ਨ ਨੇ ਲੱਥਪੱਥ ਤਨ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ। ਫਿਰ ਬਸਤਰ ਨਿਚੋੜੇ, ਸਿਰੋਂ ਪਰਨਾ ਲਾਹ ਕੇ ਤਨੋਂ ਠੰਡ ਪੁੰਝੀ, ਉਪਰੰਤ ਸਿੱਲੇ ਬਸਤਰਾਂ 'ਚ ਹੀ ਅਣਡਿੱਠ ਅਮਿੱਥ ਮੁਕਾਮ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। "ਕੀ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ? ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ ਮੰਦੇ ਮੁਕੱਦਰ ਮੰਦੇ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਚੰਗੇ ਨਾ ਨਿਭਦੇ, ਪਹੁ ਫੁਟਾਲਾ ਤੇਰੇ ਫੱਟੜ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਲਾਵਾਰਸ ਲਾਸ਼ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ! ਪਿਓ ਵਾਂਗੂੰ ਕਬੀਲਾ ਘਰੇ ਉਡੀਕਦਾ ਕਬਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਤੂੰ ਸਟਾਰ ਬਣ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਤਰੱਕੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ। ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਜੁੰਡਲੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮਿਚ ਜਾਂਦੀ ! ਤੇਰੀ ਬਰਬਾਦੀ 'ਚ ਦੋਵਾਂ ਈ ਨਹਿਲੇ 'ਤੇ ਦਹਿਲਾ ਮਾਰਿਐ। ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਛੱਡ, ਕਿਹੜੇ ਨੂੰ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀਆਂ ਦੇਣੀਆਂ ਨੇ ? ਫ਼ੈਸਲਾ ਏਥੇ ਈ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਲੈ ! ਘਰ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਤਾਂ ਜੁਰਮ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੇ ਮੁਟਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣੈ। ਉਹੀ ਸਲਾਖਾਂ ਉਹੀ ਛਮਕਾਂ ਤੈਨੂੰ ਬਾਹਾਂ ਉਲਾਰ ਉਡੀਕਦੀਆਂ ਨੇ। ਲੁਕ-ਛੁਪ ਦੇ ਦਿਨ ਕੱਟਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਨਿਓਂ ਖੋਟੀ, ਫਿਰ ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਬਚਿਐ ? ਮਾਂ-ਬਾਪੂ ਦੀ ਟਹਿਲ 'ਤੇ ਨੈਣੀ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਆਹੂਤੀ ਦੇ ਕੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਜੁੰਡਲੀ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਲੱਥਣੈ। ਕਾਸ਼, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਲੈ ਤੁਰਾਂ ? ਮਸਲਾ ਸੁਲਝਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਝੇਗਾ। ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਪਸੀਨੇ ਜਰਖੇਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਹਲ ਵਗਣਗੇ, ਬਚਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ! ਉਫ਼, ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਜੁੰਡਲੀ ਨੇ ਕਿਥੇ ਲਿਆ ਖੜਾਇਐ..... ?

ਸੋਚ ਕਿਸੇ ਕਿਨਾਰੇ ਨਾ ਲੱਗੀ। ਜਸਬੀਰ ਕਿੱਕਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਗਲ਼ ਲੱਗ ਧਾਹੀਂ ਰੋਇਆ। ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਹੋਇਆ, ਹੌਸਲਾ ਵੱਟ ਮੁੜ ਤੁਰ ਪਿਆ। "ਜੁੱਗ-ਜੁੱਗ ਜੀਅ ਮੇਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਧਾਰਾ ਦੀਏ ਨਾਇਕੇ।" ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਮੁੜ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਚਾਨਣ 'ਚ ਇਕ ਪਗਡੰਡੀ ਦਿਸੀ, ਸੋਚਿਆ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ ਤਕ ਲੈ ਜਾਣ 'ਚ ਵਫ਼ਾ ਕਰੇਗੀ, ਉਹ ਉਧਰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ ਦੀ ਹੱਦ ਸੁੰਗੜਦੀ ਗਈ ਤੇ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠੇ ਖੇਤ ਆ ਗਏ।

ਦੂਰ ਚਾਨਣ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਤਕ ਕਿਸੇ ਬੰਨੇ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਾ ਪਿਆ। ਸਰਦੀ ਦੇ ਭੰਨੇ ਪੈਰ ਨਿਢਾਲ ਸਨ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਕਹਿਰ ਰੂਹ ਤਕ ਬਰਕਰਾਰ ਸੀ।

ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਤੁਰੰਨਮ ਘੋਲਦੇ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਫੁੱਟਦੀ ਲਾਲੀ ਵੱਲ ਨੀਝ ਭਰ ਕੇ ਤੱਕਿਆ। ਫਿਰ ਦੂਰ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਬਿਖੇਰਦਾ ਬੱਲਬ ਤਕ ਉਧਰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ 'ਤੇ ਉਸੇ ਬੱਲਬ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੀ। ਉਸ ਰੋਸ਼ਨੀ 'ਚ ਝੂਲ ਰਿਹਾ ਕੇਸਰੀ ਪਰਚਮ 'ਤੇ ਲਿਸ਼ਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਦੋ ਧਾਰਾ ਖੰਡਾ ਰੂਹ ਇਲਾਹੀ ਅਨੰਦ 'ਚ ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਭਰ ਗਈ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਮਸਤਕ ਝੁਕ ਗਿਆ, 'ਜਿਥੇ ਜਾਇਓ ਬਹੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੋ ਥਾਨੁ ਸਹਾਵਾ ਰਾਮ ਰਾਜੈ।' ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ 'ਚ ਅਬਾਦ ਅਸਥਾਨ ਕਿਸੇ ਤਾਰੀਖੀ ਪੈੜ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਡਿੱਠਾ, ਜਸਬੀਰ ਅਗਾਂਹ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਸਿੰਘਣੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਲਿੱਬੜੇ ਪੈਰ ਨਿਚੜਦੇ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਬਾਹਰ ਖੜਨਾ ਹੀ ਮੁਨਾਸਿਬ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਗੀਨ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਬੇਖੌਫ਼ ਸੀ।

ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਉਪਰੰਤ ਸਿੰਘਣੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ। ਜਸਬੀਰ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਤੁਝਕੀ, ਨਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ। ਮੁੱਖੜੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਜਲਾਲ ਸੀ। ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਇਲਾਹੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਈ ਸਿਧਾਂਤਕ ਆਤਮਾ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੇਵਕਤ ਆਮਦ, ਸੰਗੀਨ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ।

"ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਲਵੋ ਵੀਰ ਜੀ।" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਫੜਿਆ, "ਠੰਡ ਖਾਸੀ ਲੱਗੀ ਜਾਪਦੀ ਐ। ਆਉ ਮੈਂ ਚਾਹ ਬਣਾਵਾਂ।" ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਨਿੱਜੀ ਕਮਰੇ 'ਚ ਲੈ ਗਈ। ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਆਲਮ ਰੂਹਾਨੀ ਜੰਨਤ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਜਾਪਿਆ। ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਦੇ ਕਲਾਕ ਨੇ ਪੂਰੇ ਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਜਾਏ।

"ਚਾਹ ਲਉ ਵੀਰ ਜੀ।" ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਦੀ ਤਾਬ ਨਹੀਂ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਚਾਹ ਲੈ ਆਈ।

"ਵੀਰ ਜੀ ਕਿਥੋਂ ਆਏ ਜੇ, ਕਿਥੇ ਜਾਣੈ ? ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਰੁੱਤ 'ਚ ਆਹ ਮਾਮਲੇ ਕਿਥੋਂ ਪਏ ?"

ਚਾਹ ਦੀਆਂ ਚੁਸਕੀਆਂ ਭਰਦੇ ਅਜਨਬੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ! ਪੀੜਤ ਨੇ ਸੱਚੇ ਹਮਦਰਦ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਥਿਆ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਸਿੰਘਣੀ ਨੇ ਗ਼ਜ਼ਬ-ਗਿ੍ਰਫ਼ਤ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜਾਂਬਾਜ਼-ਜੰਗਜੂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਪਰਖੇ, "ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਫੱਟ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਧੋਤੇ ਜਾਂਦੇ ਧੋ ਲਵੋ! ਮੈਂ ਬਸਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਂ।"

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆ ! ਉਸ ਨੇ ਬਸਤਰ ਫੜਾਏ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਹੋ ਕੇ ਬਦਲ ਆਇਆ। ਸਿਰ ਨਵੀਂ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਲਈ। ਰਿਸਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ 'ਤੇ ਮੱਲ੍ਹਮ ਲਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਗੁੱਝੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਨੂੰ ਸੇਕ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ, "ਭਰਾ ! ਜੇ ਤੈਥੋਂ ਏਡੇ

ਅਨਿਆਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਹੀਂ ਲੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬੋਲ ਤੈਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਮੈਂ ਦਿਵਾ ਦਿਆਂ ?
ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਵਾਅਦਾ ਵਫ਼ਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਿਰ ਤੇਰੇ ਪੈਰੀਂ, ਮਨ-
ਭਾਉਂਦੀ ਜਾ ਸੁਣਾ ਦੇਵੀਂ।"

ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਦੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਦਾਸਤਾਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਡੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਤਵੀ ਤੋਂ
ਤਲਵਾਰ ਤੱਕ ਦਾ ਜਲਵਾਂ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਦਿਲ 'ਚ ਅੰਗੜਾਈ
ਭਰਦੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, "ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ 'ਤੇ
ਫੰਦੇ ਧਰਨੇ ਈ ਨੀ ਦੱਸੇ, ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਵਲ ਸਿਖਾਇਐ।"
ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਲਨ ਦੀ ਵਫ਼ਾ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਲਿਵ
ਸੱਤੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ। "ਠੀਕ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਉਹ, ਅਕਾਲ ਦੇ
ਅਕਾਲੀ ਪੁੱਤਰ ਬਣ ਕੇ ਈ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦਾ ਫਸਤਾ ਵੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦੈ। ਗ਼ਜ਼ਬ
ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ ਤੇਰੇ ਸਾਹਵੇਂ ਐ। ਗੁਰੂ-ਸਿਧਾਂਤ ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਤਲਵਾਰ
ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਹਿੱਕ ਠੋਕ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੈ। ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕੌਣ
ਲਈ ਬੈਠਾ ? ਤੇਰਾ ਕੌਮੀ ਘਰ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਚਿੱਟੇ ਦਿਨ ਨੇਸ਼ਤੇ ਨਾਬੂਦ ਕਰ
ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਤੇਰਾ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਨੇ। ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਵੰਡ ਮੌਕੇ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਗਦਾਰ
ਹੋ ਗਈ। ਸਵਾਰਥੀ ਲਾਲਸਾ ਨੂੰ ਤੱਕ ਮੂੰਹ ਪਾਣੀ ਨਾ ਆਉਂਦਾ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਮੋਮਨਾਂ
ਵਾਂਗੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਆਜ਼ਾਦ ਖਿੱਤਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਕੌਮ ਆਜ਼ਾਦ, ਆਗੋਸ਼
ਅਤੇ ਬੇਖੌਫ਼ ਸੋਂਦੀ! ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ 'ਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਲੋਅ ਕਿਤੇ ਛੁਪੀ
ਨਹੀਂ ਪਰ ਅਖੌਤੀ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਪੰਥ-ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੋਵੇਂ ਸੁੰਗੜ ਗਏ। ਦਿੱਲੀਓਂ
ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਛੁੰਦਾ ਪੰਜਾਬ ਅੱਜ ਹੱਥੋਂ ਪੈਰੋਂ ਅਪਾਹਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੇ
ਪਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਚਿੱਟੇ ਦਿਨ ਡਾਕਾ ਮਾਰ ਗਈ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ
ਦੇ ਕਟਕ ਚਾੜ੍ਹ ਸ਼ਰਮ, ਧਰਮ, ਕਾਇਦੇ-ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਜਨਾਜ਼ਾ ਇੰਦਰਾ ਨੇ ਕੱਢਿਆ,
ਪੁੱਤ ਮਾਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਰੱਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਗਿਆ, ਪਰ ਤਾਰੀਖ ਤੋਂ ਕਦੋਂ ਮਿਟਣਗੇ ਚਿੱਟੀਆਂ
ਚੁੰਨੀਆਂ 'ਤੇ ਪਏ ਦਾਗ ? ਕਦੋਂ ਭੁੱਲਣਗੇ ਬਲਦੇ ਟਾਇਰਾਂ 'ਚ ਰੋਂਦੇ ਮਾਸੂਮ ? ਤੂੰ
ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦਾ ਵਾਰਿਸ ਐ, ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਰਿਹਾ, ਨਸਲਾਂ ਮੇਹਣੇ ਮਾਰਨਗੀਆਂ।
ਸਿਧਾਂਤ ਅਪਣਾਇਆਂ ਤਾਰੀਖ ਸਜਦਾ ਕਰੂੰ।"

ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ 'ਚ ਜੂਝਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਜੁਝਾਰ
ਦੀ ਰਿਸਦੀ ਰੱਤ ਤੇ ਕੰਧ 'ਚ ਹੱਸਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ। ਹਰੀ
ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਵਾਲੀ ਸੰਕਲਪ-ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੌਤ 'ਚੋਂ ਚੁਣੇ ਰਾਹ
ਦਾ ਜਵਾਬ ਮੰਗਦੀ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਖਿਚੀ ਲਕੀਰ ਸੀ। ਪੀੜਾਂ ਤੇ
ਟਕੌਰਾਂ ਧਰਦੀ ਮਾਂ ਭਾਗੋਂ ਦੀ ਧੀ ਕਾਇਰਤਾ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਮਝੈਲਣ
ਰੱਤ ਮੁੜ ਹਲੂਣ ਰਹੀ ਸੀ ਸੁੱਤੇ ਮਰਦਾਉਂ ਸਵੈਮਾਣ ਨੂੰ।

"ਏਡੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਵੀਰ ਜੀਓ ?"

"ਹਾਂ ਭੈਣਾਂ ! ਸਿਰਜੇ ਸੁਪਨੇ ਦਫਨਾਉਂਦਿਆਂ ਗੰਭੀਰਤਾ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਐ।
ਸੱਚ ਮੰਨੀਂ ਮੈਂ ਸੁਪਨੇ ਦਫਨਾ ਦਿੱਤੇ.....।

"ਫਿਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਲੈ ਆਵਾਂ ?"

"ਲੈ ਆਓ।" ਉਹ ਖਾਣਾ ਲੈ ਆਈ।

"ਭੈਣਾਂ, ਨਾ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਨਾ ਤੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਇਲਾਕਾ ਐ ?"

"ਤੇਰਾ ਈ ਪੰਜਾਬ ਏ। ਗੁਲਾਮ ਪੰਜਾਬ, ਜੋ ਗੋਰਿਆਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਅੱਜ
ਕਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਹੰਢਾ ਰਿਹੈ।"

"ਇੰਨਾ ਕੁ ਇਲਮ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾਨ ਨਿਵਾਜ਼ੀ 'ਚ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ
ਦਾ ਖਿੱਤਾ ਕਿਹੜੈ ?"

"ਵਸਦੀ ਸਘਨ ਅਪਾਰ ਅਨੂਪ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ!! ਚੌਥੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਰੋਸਾਇਆ ਤਰਨ ਤਾਰਨ। ਤੂੰ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣੇ
ਮੌਤ ਨੂੰ ਚੋਰ ਭਲਾਈ ਦੇ ਨੱਕ ਦੇ ਸੇਧ ਹੋ ਆਇਐਂ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਠਾਹਰ ਬਣਨ ਕਰਕੇ
ਉਹਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਕਤਲਗਾਹ ਬਣਾ ਛੱਡਿਐ। ਪਰ ਤੂੰ ਦੱਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੌਤ 'ਚੋਂ ਹੁਣ
ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਚੁਣਿਐ ?

"ਜਿਹੜਾ ਮਝੈਲ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀ ਹਲੂਣੀ ਅਣਖ ਜੋ ਬੇਦਾਵਾਕਾਰੀਆਂ ਨੇ
ਚੁਣਿਆ ਸੀ।"

"ਪੱਕਾ ? ਇਕਦਮ ਪੱਕਾ ?"

"ਹਾਂ! ਬੁਚੜਖਾਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਵਰਦੀਧਾਰੀ ਕਹਿਰ ਤੇ ਟਾਊਟਾਂ ਦੀ ਤੂਤੀ ਬੰਦ
ਹੋਣ ਤੱਕ ਹਰੇ-ਭਰੇ ਖੇਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੱਕ
ਵਸੂਲੀ ਤੱਕ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਾਫ਼ਲੇ 'ਚ ਰਹਾਂਗਾ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਵੜਾਂਗਾ।"

"ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਐ, ਤੇਰਾ ਸੰਕਲਪ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਏਗਾ।
ਇਥੇ ਦੇਰ-ਸਵੇਰ ਸਿੰਘ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗ ਮਿਲਾ ਦਿਆਂਗੀ।"

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਜੁਝਾਰੂ ਕਾਫ਼ਲੇ ਸੰਗ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਪੂਰਨ
ਸਿਹਤਯਾਬ ਹੋਣ 'ਤੇ ਇਕ ਰਾਤ ਉਹ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ
ਛੱਡ ਹਨੇਰੇ ਸੰਗ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ.....।

ਕਾਂਡ ਛੇਵਾਂ

ਸਿਰੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਸੂਫ਼ ਫ਼ਸਲਾਂ, ਸੁਰਖ-ਸੁਰਮਈ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਆਲਮ, ਬਾਰੂਦ ਦੀ ਬੇਝੱਲ ਤਾਬ ਨਾਲ ਜ਼ਖ਼ਮ ਰਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਗੁੱਸਾ ਘੂਰੀਆਂ ਵੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸਮਾਨੀ ਬੇਵਸੀ ਅਤੇ ਅਸਹਿ ਪੀੜ 'ਤੇ। ਉਹ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੌਤ ਦੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ 'ਤੇ।

ਫ਼ਸਲਾਂ 'ਚੋਂ ਖੜਾਕ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ। ਅਜਨਬੀ ਆਮਦ ਦੇ ਖ਼ਦਸ਼ੇ ਨੇ ਹੌਂਸਲਾ ਪਾਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਿੰਦ-ਬਿੰਦ ਖੜਾਕ ਦੀ ਵਧਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਾਂਕੀ ਨਾਰ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਸਨਮੁੱਖ ਆ ਖਲੋਤੀ। ਬਾਖ਼ੂਬ ਹੁਸਨ। ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਹਿਰਨੀ ਵਰਗੇ ਨੈਣ। ਨਜ਼ਰਾਂ ਗੱਭਰੂ 'ਤੇ ਪਈਆਂ, ਲਾਜਵੰਤੀ ਕੁਮਲਾ ਗਈ "ਕੌਣ ?" ਸਹਿਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਚੋਂ, ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਸਵਾਲ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

"ਡਰ ਨਾ ਭੈਣਾਂ।" ਗੱਭਰੂ ਦੇ ਤਰਲੇ ਵਰਗੇ ਬੋਲ ਪੀੜ ਸਣੇ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਖੌਫ਼ ਹੰਝੂ ਲੈ ਗਏ।

"ਕੀ ਹੋਇਐ ?"

"ਗੋਲੀ ਲੱਗੀ ਐ।"

"ਗੋਲੀ ?" ਮੁਟਿਆਰ 'ਤੇ ਖੌਫ਼ ਨੇ ਮੁੜ ਟੂਣਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਸੰਭਲ ਗਈ। "ਕਿਥੇ ?" ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਲੱਤ 'ਤੇ ਉਭਰੇ ਫੱਟ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਮੁਟਿਆਰ ਦਾਤ ਤੇ ਪੱਲੀ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਸੁੱਟ ਜ਼ਖ਼ਮ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਫੱਟ ਵਾਕਿਆ ਹੀ ਡਾਹਢਾ ਡਰਾਉਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਘਬਰਾਈ ਨਾ। "ਗੋਲੀ ਲੱਗੀ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਲੱਤ ਨਾਲੋਂ ਖਹਿ ਕੇ ਲੰਘੀ ਐ, ਉਂਝ ਉਹਦੇ ਕਣ ਜ਼ਖ਼ਮ 'ਚ ਮੌਜੂਦ ਨੇ।" ਉਸ ਨੇ ਲੱਤ ਹਿਲਾਈ। ਜ਼ਖ਼ਮ ਤਹਿ ਤੱਕ ਫਿਰੋਲਿਆ। "ਪੀੜ ਸਹਾਰ ਲਉਗੇ, ਕਣ ਕੱਢ ਦਿਆਂ ?" ਹਾਂ, ਪੱਖੀ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਦਾਤੀ ਦੀ ਨੌਕ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਨਿਚੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਲਹੂ ਵਗਿਆ, ਪੀੜ ਨੇ ਰੰਗ ਵਿਖਾਇਆ, ਗੱਭਰੂ ਬੁੱਲ੍ਹ ਘੁੱਟ ਜਰ ਗਿਆ। ਕੁੜੀ ਨੇ ਲਫ਼ਾਫੇ 'ਚੋਂ ਮੱਲ੍ਹਮ ਕੱਢੀ, ਜ਼ਖ਼ਮ 'ਤੇ ਲਗਾਈ, ਉਪਰੰਤ ਹੁੰ-ਫੰਦਾ ਧਰ ਕੇ ਪੱਟੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। "ਸੱਚ ਹੀ ਮੇਰੀ ਪੀੜ ਘਟ ਗਈ ਐ।"

ਗੱਭਰੂ ਦੇ ਮੁਖੜੇ 'ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਹਰਕਤ ਆਈ।

"ਜ਼ਖ਼ਮ ਜੁ ਜ਼ਹਿਰੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਐ।"

"ਗੁਸਤਾਖੀ ਮੁਆਫ਼! ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਲਮ ਕਿਥੇ ਹੋਇਐ।"

"ਤੁਹਾਨੂੰ ਏਥੇ ਵੇਖ ਕੇ।"

"ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਮੱਲ੍ਹਮ ਪੱਟੀ ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਆਏ ?"

"ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਬੇਜੀ ਲਈ ਲਿਆਈ ਸਾਂ। ਮਾਮੂਲੀ ਚੋਟ ਵੱਜੀ ਐ, ਮੈਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੇਂਦੀ ਆਂ। ਚਾਰਾ ਲੈਣ ਆਈ ਨੇ ਇਹ ਸਾਮਾਨ ਹੁਣੇ ਦੁਕਾਨੋਂ ਖਰੀਦਿਆਂ, ਮੁੜ ਪਰਤਦਿਆਂ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਸੋ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਆ ਗਿਆ।"

"ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਵੱਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕੀਤੈ ?" ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕੀਤਾ।

"ਪਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਚੀਸਾਂ ਸਮੇਟਣਾ ਅਹਿਸਾਨ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਓ ? ਗੋਲੀ ਕਿਵੇਂ-ਕਿਥੋਂ ਲੱਗੀ ਹੈ ?"

"ਮੈਂ ਬੇਵਤਨ ਪੰਛੀ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ 'ਚ ਭਟਕਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਇਆ ਏਥੇ ਆ ਪਿਆ। ਅੱਜ ਬਚਿਆ ਹਾਂ ਤੇਰਾ ਬਚਾਇਆ, ਪਰ ਭਲਕੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਵਕਤ ਕਦੋਂ ਲਾਸ਼ ਬਣਾ ਕੇ ਜਿੰਦ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਕੋਟੇ ਪਾ ਦੇਏ।"

"ਹੂੰ!" ਮੁਟਿਆਰ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਈ। ਸਮੁੱਚੀ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਇਲਮ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪੁੱਛ ਬੈਠੀ, "ਹੁਣ ਕਿਥੇ ਜਾਣੈ ?"

"ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ।"

"ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਹੋਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਆਂ ?"

"ਤੂੰ ਮੁੱਕਦੇ ਸੁਆਸ ਬਚਾ ਲਏ, ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦੈ ? ਪਰ ਤੂੰ ਦੱਸ ਮੈਂ ਭੱਖੜਾ ਤੇਰੀ ਮਹਿਕ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾਂ ? ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦਾ ਈ ਫਰਜ਼ ?"

"ਨਿਭਾਉਗੇ ?"

"ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?"

"ਮੈਂ ਵੀ ਵਕਤਾਂ ਮਾਰੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗੂੰ ਫੱਟ-ਪੀੜਤ ਹਾਂ।"

"ਇਹ ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਸਿਆਣ ਲਿਆ ਸੀ"

"ਕਿਵੇਂ?" ਮੁਟਿਆਰ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ"

"ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ 'ਤੇ ਮਲ੍ਹਮਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਾਲੇ ਈ ਲਾਉਂਦੇ ਐ।" ਸਮਾਜੀ ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਕਲੀਆਂ ਸਿਆਨਣ ਵਾਲੀ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕੀ ਨਹੀਂ, ਸਨੇਹੀ ਸਮਝੀਂ ਭੈਣਾਂ।"

"ਫਿਰ ਸੁਣੋ! ਪਿੰਡੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਬੰਨੇ ਸਾਡਾ ਇਕੱਲਾ ਘਰ ਐ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਉਥੇ ਹੋਵਾਂਗੀਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਆਉਗੇ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਖਾਹਿਸ਼ ਸਾਂਝੀ ਕਰਾਂਗੀ, ਕਦੋਂ ਆਵੋਗੇ ?"

"ਉਥੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਏਥੇ ਈ ਦੱਸ ਦਿਓ ?"

"ਏਥੇ ਦੱਸਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਦਾਅਵਤ ਨਾ ਦੇਂਦੀ! ਸ਼ੈਰ, ਨੌ ਪਰੋਬਲਮ ਤੁਸੀਂ ਆਇਓ ਜ਼ਰੂਰ।"

"ਜ਼ਖ਼ਮ ਭਰ ਜਾਏ! ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਾਂਗਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿਨ, ਕਿਸੇ ਰੂਪ 'ਚ।"

"ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਭਰ ਜਾਏ ! ਮੈਂ ਉਡੀਕਾਂਗੀ ! ਥੈਂਕ ਯੂ.,
ਉ. ਕੇ. ਬਾਏ।"

ਕਹਿ ਦੇ ਮੁਟਿਆਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਰਿਸਦੀ ਜਿੰਦ ਲਈ ਚੰਦ ਪਲ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ
ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਰਫ਼ ਹੋ ਨਿੱਬੜੇ। ਭਵਾਨੀ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ 'ਚ ਕਈ ਅਣਸੁਲਝੇ
ਸਵਾਲ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ, ਕਿਹੜੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਸੀ ਉਹ ? ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨੀ ਪੁੱਛਿਆ
? ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦਰਦੀ ਦੁਖੀਏ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਐ, ਤੱਤੀ ਮੈਥੋਂ ਦੁਖਿਆਰੀ ਐ ਪਰ ਕਿਉਂ
ਭੁਲਿਐ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦੀਆਂ ਠਾਹਰਾਂ ਮੁਹੱਬਤੀ ਬੋਲਾਂ 'ਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਘਰ ਬੁਲਾਉਣ
ਦਾ ਕੀ ਮਕਸਦ ? ਪਰ ਸੱਚੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਅੱਖ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾਂ ਵੀ ਕਿਥੋਂ ਦੀ
ਇਨਸਾਨੀਅਤ ? ਪਾਪ ਦਿਲ 'ਚ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਉਂ ਜਾਂਦੀ ? ਮੇਰੀ
ਗੋਲੀ ਕਿਉਂ ਕੱਢਦੀ.....ਉਫ਼.....।

ਖ਼ੈਫ਼ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਤੜਪਦੇ ਰਹੇ, ਹਨੇਰਾ ਪਸਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਾਤ ਦੀ ਰਾਣੀ
ਜਿਹਾ ਚਿਹਰਾ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਸੀ।

ਕਾਂਡ ਸੱਤਵਾਂ

ਪਹੁ ਫੁਟਾਲਾ ! ਤੇਲ ਨਿਚੜਦੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ! ਰੁਮਕਦੀ ਪੁਰੇ ਦੀ ਪੌਣ।
ਸੜਕੇ-ਸੜਕੇ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜੋਗੀ, ਪਿੰਡ ਵਾਲੀ ਕੱਚੀ ਪਗਡੰਡੀ ਹੋ
ਮੁੜਿਆ।

ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਭੱਜੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇਜ਼ ਕਦਮੀਂ ! ਫਕੀਰ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਰਵਾਨੀ
ਟੁੱਟ ਗਈ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੌੜਾਈਆਂ, ਹਰੀਆਂ-ਭਰੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਬਿਨਾਂ
ਕੁਝ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਾ ਪਿਆ। ਪਗਡੰਡੀ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ ਕਿਸੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫਸਲ
ਜਰਖੇਜ਼ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੁਟਿਆਰ ਉਸ ਲਾਗੇ ਜਾ ਬੈਠੀ! ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਮੁੱਠ ਖੋਲੀ। ਤਲੀ 'ਤੇ
ਸਲਫਾਸ ਮੁਸਕਰਾਈ! ਇਕ ਬੁੱਕ ਪਾਣੀ ਭਰਿਆ! ਸਲਫਾਸ ਮੂੰਹ 'ਚ ਸੁੱਟਣ ਦੀ
ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ! ਅਣਜਾਣ-ਅਣਭਿੱਠ ਝਪਟ ਹੱਥ 'ਤੇ ਆ ਪਈ! ਗੋਲੀਆਂ ਵਹਿੰਦੇ
ਪਾਣੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਚੁੱਕੀਆਂ, ਸਿਰ ਖੜੇ ਫਕੀਰ
ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਸਨੇਹ ਸੀ। "ਆਹ ਕੀ ਕੀਤੈ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ ?" ਉਸ ਦੇ ਸਵਾਲ
ਨੇ ਵੈਣ ਪਾਇਆ।

"ਤੂੰ ਕੀ ਮਰਨਾ ਮਿਥਿਐ ?" ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਿਮਰ ਸੀ। ਮੁਟਿਆਰ
ਨੇ ਮੁਖੜੇ ਦਾ ਜਲਾਲ ਤੱਕਿਆ। ਕੋਧ ਦਿਮਾਗੋਂ ਤਿਲਕ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ।

"ਕਿਉਂ, ਭੁੱਲ ਬੈਠੀ ? ਮੰਜ਼ਿਲੇ ਮਕਸੂਦ ਵਾਇਆ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਬਾਈਪਾਸ ਕ੍ਰੋਧ
ਐ। ਮਨੋਰਥ ਸਲਫਾਸਾਂ 'ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਚੋਂ ਮਿਲਦੈ। ਘਰ ਜਾਹ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮਾਰਗ
ਮਿਲ ਜੂ ਗਾ।"

"ਜਿਥੇ ਸਮਾਜ ਜਿਉਂਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਫਨਾ ਦੇਏ, ਮਜਬੂਰੀ ਜੰਮੂਰਾਂ ਸੰਗ ਨੋਚੇ ਮਾਸ,
ਪਰਵਾਜ਼ਾਂ ਜਬਰੀਂ ਕੁਤਰੀਆਂ ਜਾਣ। ਸੁਪਨੇ ਨੂੜੇ ਜਾਣ ਹਸਰਤਾਂ ਹਲਾਲੀਆਂ ਜਾਣ,
ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ ਖਾਣੇ ਘਰ, ਸਿਧਾਂਤ ਖੋਰੇ ਕਿਥੇ ਹੋਰੇ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ ?" ਅਬਲਾ ਵਾਂਗੂੰ
ਨੈਣ ਵਹਿੰਦੇ ਸਨ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ.....

"ਵਿਆਹੀ ਏ ਤੂੰ ?"

"ਨਹੀਂ ਵੇ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ।"

"ਘਰ 'ਚ ਝਗੜਾ ਕਿਸ ਨਾਲ ਏ ?"

"ਮੇਰਾ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਹੈ ਈ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ।"

"ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ, ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ ਤਾਣ ਤਾਂ ਉਹੋ ਐ। ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਬੰਦਾ ਤੈਨੂੰ ਅੰਮਾ ਜਾਈ ਜਾਣ ਕੇ ਘਰ ਮੁੜਨ ਦੀ ਨਸੀਅਤ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਨੀਝ ਭਰ ਕੇ ਜੋਗੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ। ਕੁਝ ਤਲਾਸ਼ਿਆ-ਭਾਲਿਆ। ਕੁਝ ਹਕੀਕਤ ਤੇ ਕੁਝ ਖੁਆਬ ਤੱਕੇ, ਪਰ ਜਨੂੰਨ ਨੇ ਫਕੀਰੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਗੇ ਮੁਟਿਆਰ, ਪਿੱਛੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਘਰ ਦਾ ਬੂਹਾ ਲੰਘ ਗਏ, "ਮਾਫ਼ ਕਰੀਂ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ, ਤੈਨੂੰ ਸਿਆਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਕਿ ਤੂੰ ਉਹੋ ਐਂ.....।"

"ਜੇਹਦੀ ਤੂੰ ਹੱਥੀਂ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ?"

"ਆਹ ਰੂਪ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਇਐ ?"

"ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਰ ਭਾਵਨਾ ਮੱਤੀਏ ਕਿਥੇ ਮਕਸਦ ਚੁੰਡਣਾ ਜੋਗ, ਕਿਥੇ ਸਲਫਾਸ ? ਕਿਥੇ ਉਹ ਦਲੇਰੀ ਕਿਥੇ ਆਹ ਤਜਵੀਜ਼ ?" ਜੋਗੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ।

"ਤੂੰ ਨਾ ਔਂਦਾ, ਫੈਸਲਾ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਲਕੀਰ ਹੋ ਪੁੱਗਦਾ।"

"ਪਰ ਕਿਸ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ?"

"ਜਿਸ ਵਜ੍ਹਾ ਲਈ ਤੈਨੂੰ ਘਰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ ! ਤੂੰ ਨਾ ਆਇਓ। ਗ਼ਜ਼ਬ ਦਾ ਟੈਪਰੋਂਚਰ ਇਕ ਸੌ ਚਾਰ ਡਿਗਰੀ ਲੰਘ ਗਿਆ ! ਮੈਂ ਏਸ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਦੀ ਠਾਣ ਲਈ।"

"ਘਰ 'ਚ ਕੋਈ ਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਏਸ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ? ਕੀ ਰਹੱਸ ? ਕੀ ਤਸੱਵਰ ?"

"ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦੱਸਦਿਆਂ, ਫੋਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਕੇ ਤਾਂ ਕੀ ਟੁਰਜੇਂਗਾ ?"

"ਕੱਜੇ ਸਰੀਰਕ ਫੱਟਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਮਾਨਸਿਕ ਜ਼ਖ਼ਮ ਸਿਉਂ ਕੇ ਮੋੜਾਂਗਾ। ਇਹ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਤੇਰੇ ਲਈ ਫਕੀਰ ਈ ਨਹੀਂ ਤੇਰਾ ਵੀਰ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਤੇਰੀ ਤਕਦੀਰ ਬਣ ਸਕਦੈ। ਪਰ ਦੱਸ ਤੇ ਸਹੀ ਕੇਹਨੇ ਨੂੜੀਆਂ ਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ਹਸਰਤਾਂ ? ਕਿਨ੍ਹੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਇਹ ਖੁਆਬ ? ਕੌਣ ਧਰ ਗਿਐ ਤੇਰੀ ਤਲੀਂ ਸਲਫਾਸ ? ਮੈਥੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਛੁਪਾਈਂ। ਤੈਨੂੰ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਨਿਆਂ ਦਿਵਾਉਂ, ਇਹੋ ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਅਹਿਦ ਐ !

"ਲੈ ਸੁਣ ਮਾਜਰਾ ਕੀ ਐ ! ਸਾਡਾ ਪਿਓ ਦੋ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਐ। ਵਿਧਵਾ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ੱਕਤਾਂ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਲ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ। ਵਿਆਹੀ ਮੈਥੋਂ ਵੱਡੀ, ਬਹਿਨੋਈ ਦਾ ਦਿਲ ਆ ਗਿਆ ਮੇਰੇ 'ਤੇ। ਕੁਆਰੀ ਸੇਜ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਵਾਹ ਲਗਾਈ ਪਰ ਤਮਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਠੁੱਸ ! ਆਖ਼ਿਰ ਮਜਨੂੰ ਜਿੰਦ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਅੱਜ ਜ਼ਰ, ਜ਼ੋਰੂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਉਹ ਇਕੋ ਤੀਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਿਕਾਰ ਫੁੰਡਣੇ ਚਾਹੁੰਦੈ ! ਉਹਦੀ ਇਕ ਅੱਖ ਸਾਡੀ ਵਿਰਾਸਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਮਾਂ ਦੇ ਖਾਤੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮ ਤੇ ਐ ! ਏਦੂੰ ਅਗਲੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੇਰੀ ਤਬਾਹੀ ਐ, ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੈ ਆਂਵਦੈ ਨਿਖੱਟ੍ਹ,

ਕਮਲੇ ਤੇ ਗੂਠਾ ਖੋਰ ਭਰਾ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਦਿਵਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਂਵਦੀ ਰਖੇਲ
ਬਣਾਉਣਾ ਤੇ ਏਸੇ ਆੜ 'ਚ ਹੋਈ ਹੱਤਕ ਦਾ ਬਲਦਾ ਲੈਣਾ।"

"ਹੂੰ! ਮਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਇਨਸਾਫ਼-ਪ੍ਰਸਤ ਨਹੀਂ?"

"ਇਨਸਾਫ਼ਪ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਖਾਮੋਸ਼! ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੀਆਂ
ਧਮਕੀਆਂ ਤੇ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਤਲਾਕ ਦੇ ਡਰਾਵਿਆ ਤੋਂ।"

"ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਦਾ ਰੋਲ?"

"ਦਿਉਰ-ਭੈਣ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਖਫਾ ਪਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਪਤੀ ਦੇਵ
ਵੱਲ।"

"ਤੇਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਕੀ ਐ?"

"ਉਹਦੀ ਮਹਿੰਦੀ ਤਲੀਆਂ 'ਤੇ ਲਾਵਾਂ ਜਿਹਦੀ ਮੈਂ ਮੁਹੱਬਤ ਹਾਂ।"

"ਤੂੰ ਵਰ ਖੁਦ ਲੱਭਿਐ?"

"ਇਹੋ ਫੈਸਲੇ ਨੇ ਤੇ ਢਿੱਡੀ ਪੀੜਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ। ਬੋਨਸ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ
'ਚ ਸ਼ਰੀਕ ਕੌਣ ਝੱਲਦੈ? ਮਾਮਲਾ ਲੱਭੂ ਇਕੱਲਿਆਂ ਖਾਣ ਦਾ ਐ ਨਾ ਕਿ ਡਿਕਰ
ਭਰਾ ਦਾ ਘਰ ਵਸਾਉਣ ਦਾ! ਮੇਰੇ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਮਾਂ ਖੁਸ਼, ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਏ। ਜਿਸ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਦਿਲੋਂ ਮੁਹੱਬਤ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਐ। ਗ੍ਰਹਿਸਤ 'ਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਸਾਡਾ
ਸਾਂਝਾ ਫੈਸਲਾ ਐ।"

"ਤੂੰ ਜੋ ਲੋੜਿਆ ਤੈਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ, ਹਰ ਭਾਣੇ ਮਿਲੇਗਾ। ਉਹ ਕਦੇ ਨੀ ਹੋਊ
ਜੋ ਤੇਰਾ ਜੀਜਾ ਚਾਹੁੰਦੈ।" ਫਕੀਰੀ ਦਾਮਨ 'ਚੋਂ ਕੋਬਰਾ ਫੁੱਕਾਰਾ ਵੱਜਿਆ। ਕੁੜੀ
ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਖਿੜ ਗਿਆ, "ਪਰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਏਗਾ?"

"ਇਹ ਸਿਰਦਰਦੀ ਤੇਰੀ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਐ। ਆਹ ਫੈਸਲਾ ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਲਿਐ?"

"ਰਾਤੀਂ ਪਏ ਉਹਦੇ ਕਲੇਸ਼ੋਂ ਖਫਾ ਹੋ ਕੇ! ਕਹਿੰਦੈ, ਚਹੁੰ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਛੋਟੇ ਨੂੰ
ਛੁਹਾਰਾ ਲਾ ਦਿਉ। ਵਰਨਾ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਲਿਖਵਾਉ। ਮਜਬੂਰ ਮਾਂ ਦੀ ਹਾਮੀ ਮੇਰੀਆਂ
ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਆਸਾਂ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਰੋੜ੍ਹ ਗਈ! ਮੈਂ ਉਸ ਘਰ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਥੇ
ਸਦਾ ਬਹਿ ਨੀ ਸਕਦੀ, ਸੁੱਚੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਕਲੰਕੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹੋ ਰਾਹ
ਲੱਭਿਐ.....।"

"ਪਿਆਰ ਤੋੜ ਚੜ੍ਹੇਗਾ, ਵਾਅਦਾ ਅੰਜਾਮ ਲਏਗਾ। ਤੇਰੇ ਵੀਰ ਦਾ ਤੇਰੇ ਸੰਗ
ਵਾਅਦਾ ਏ। ਉਂਝ ਪੁਲਸੀਆ ਏਸ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਗੰਭੀਰ ਏ?"

"ਮੈਥੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦੈ। ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਅਧਿਕਾਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਵਿਵਾਦ
ਮੈਥੋਂ ਪਿਆਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਹ ਰਿਹੈ।"

"ਮੈਂ ਜਿਉਂਦੇ-ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਖੋਹਣ ਦਿਆਂਗਾ।"

"ਫਿਰ ਮੈਂ ਅੰਤਿਮ ਸੁਆਸ ਤੱਕ ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਬਣ ਕੇ ਰਹਾਂਗੀ।"

"ਸੂਰਮੇ ਬੇਗਾਨੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਭੈਣਾਂ ਈ ਸਮਝਦੇ ਆਏ ਨੇ। ਪਰ ਕਿਵੇਂ ਨਿਭੇਗਾ
ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਰਦੀ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਭਗੌੜਿਆਂ ਦਾ?"

"ਸੁੰਨੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਸੂਹੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਆਤਮਾ ਲਈ ਸੁੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਤਮਾਮ ਫਰਜ਼ਾਂ-ਗਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਗਾਹ ਮਾਰੇਗੀ।"

"ਮੈਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਬੂਲ ਏ।"

"ਹੁਣੇ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਆਂ ?"

"ਰੱਖੜੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਨਿਤਾਣੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਰਿਵਾਇਤ ਏ। ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਪਰ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਤਸਦੀਕ ਕਰਵਾਉਣ ਤੇ ਤੇਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਬੁਲੰਦੀ ਲਈ ਰੱਖੜੀ ਜ਼ਰੂਰ ਤੈਥੋਂ ਬੰਨ੍ਹਾਵਾਂਗਾ, ਤੇਰੇ ਮਾਹੀ ਸਾਹਵੇਂ। ਮਾਂ ਕਿਥੇ ?"

"ਗਈ ਏ ਕਿਧਰੇ ?"

"ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵੀ ਆਵਾਂਗਾ ਪਰ ਤੂੰ ਆਂਵਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਾ ਛੁਪਾਈਂ।"

"ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸ ਦਿਆਂਗੀ! ਉਹ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਹੋਏਗਾ।"

"ਲਿਆ ਮੈਨੂੰ ਆਂਵਦੇ ਜੀਜੇ ਦਾ ਪਤਾ ਨੌਟ ਕਰਵਾ।" ਕੁੜੀ ਨੇ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਐਡਰੈਸ ਫੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ, "ਨਤੀਜਾ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮਿਲਜੇਗਾ। ਪਰ ਆਂਵਦਾ ਨਾਂਅ-ਤਾਂ ਤੂੰ ਦੱਸਿਆ ਈ ਨੀ ?"

"ਹਰਪਾਲ ਕੌਰ।"

"ਕੀ ਕਰਦੀ ਐ ?"

"ਸਟਾਫ਼ ਨਰਸ ਦਾ ਕੋਰਸ।"

"ਸਮਾਜ ਏਡੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਤੁਲਿਆਏ ? ਸਮਾਜੀ ਕੰਡਿਆਂ ਨੇ ਕੋਮਲ ਕਲੀਆਂ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾ ਕਦੇ ਕੀਤੀ ਐ? ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਲਹੇ ਦੇ ਹੁੱਥ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ।"

ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ।

ਉਹ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਡਰਾਉਣੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਕੀਲ ਕੇ। ਅਵੱਲੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿਚ ਕੁੜੀ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਘੁੱਟ ਘੁੱਟ ਕਾਲਜੇ ਲਾ ਰਹੀ ਸੀ ਆਪਣੇ ਕੁਆਰੇ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਤਸਵੀਰ.....।

ਕਾਂਡ ਅੱਠਵਾਂ

ਰਾਤ ਅੱਧੀ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਘੂਕਰ ਨੀਂਦ ਸੁੱਤੇ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਲੂਣ ਜਗਾਇਆ, "ਉੱਠ ਉਏ ਮਚਲੇ ਜੱਟਾਂ ਜੱਗਿਆ, ਟੁਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਗਿਉਂ ਬੂਹਾ ਵੱਜਿਆ।"

ਹੈਰਾਨ ਜੱਗਾ ਅੱਭੜਵਾਹਾ ਹੋ ਉਠਿਆ। ਆਖ਼ਿਰ ਕੁਵੇਲੇ ਦੀ ਆਮਦ ਨੇ ਇਹੋ ਰੰਗ ਵਿਖਾਉਣਾ ਸੀ, "ਉਏ ਤੂੰ ਮੁੜਨ ਦਾ ਨਾਉਂ ਈ ਰੱਖਿਆ ਕੰਜਰਾ! ਰਿਹਾ ਕਿੱਥੇ?"

"ਮੌਤ ਫੜ ਲੈ ਗਈ ਸੀ, ਮਸਾਂ ਚੋਰ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੇ ਆਇਆਂ। ਹੌਲੀ ਬੋਲ ਮਤੇ ਕੋਈ ਸੁਣ ਨਾ ਲਏ।" ਘਬਰਾਏ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਰਸਮੀ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਉਂਝ ਜੱਗੇ ਤੋਂ ਕੀ ਗੁੱਝਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਭਗੌੜਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਈ।

"ਤੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਸ ਬੰਨ੍ਹੇ ਲੈ ਤੁਰਿਆਂ, ਜਿਧਰੋਂ ਸੱਤੇ ਨੂੰ ਵਰਜਦਾ ਸੈਂ? ਜੱਗਾ ਹੈਰਾਨ ਸੀ।

"ਜੇਹਨੂੰ ਕੱਤੇ ਵੀ ਮੂੰਹ ਮਾਰ ਕੇ ਨੱਕ ਚੜਾਉਣ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੈਂ ਨੀ ਜੀਓ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਬੰਨ੍ਹੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਸ ਚਮਕੀ, ਮੈਂ ਹੋ ਤੁਰਿਆਂ।"

"ਏਸ ਕੂਟ ਪੈਰ-ਪੈਰ 'ਤੇ ਮੌਤ ਔਸੀਆਂ ਪੌਂਦੀ ਐ?"

"ਮੌਤ ਤੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਡਰਦੈ ਜੱਗਿਆਂ ਪਰ ਬਿਪਤਾ ਹੱਥੋਂ ਹਲਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਮੌਤ ਈ ਮੰਗਦੈ। ਮੈਂ ਏਸੇ ਹਕੀਕਤ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਲੜਾ ਕੇ ਮਰਦਿਆਂ ਅੱਕ ਚੱਥ ਲਿਆ।"

"ਉਸ ਭਲੇ ਸੱਜਣ ਦਾ ਤਾਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰ ਔਂਦਾ ਜੀਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਜਬਾੜੇ 'ਚੋਂ ਕੱਢਿਆ।"

"ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆਇਆਂ। ਦੱਸ ਉਹ 'ਕੱਲਾ', ਕਿਥੇ ਤੇ ਕਦੋਂ ਮਿਲੂ?"

"ਦੱਸ ਦਿਆਂਗਾ ਪਰ ਕੀ ਖਾਏਂਗਾ? ਟੁੱਕ ਪਿਆ ਹੋਣੈ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਜਗਾ ਲਾਂ?"

"ਦੜ ਵੱਟ, ਕੇਰਾਂ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਹੱਡੋਂ ਬਕੇਵਾਂ ਤੇ ਲਾਹ ਲਵਾਂ।"

ਜੱਗੇ ਨੇ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕੀਤਾ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਧੋਤਾ। ਟੁੱਕ ਖਾਣ ਉਪਰੰਤ ਦੋਵੇਂ ਲੇਟ ਗਏ। "ਤੂੰ ਘਰੇ ਨੀ ਗਿਆ?"

"ਨਹੀਂ।"

"ਕਿਉਂ ?"

"ਸੋਚਿਐ ਏਦਾਂ ਈ ਵਾਹ ਬਣ ਕੇ ਗੇੜਾ ਘੱਤ ਆਵਾਂਗਾ ਪਰ ਨੀ ਸਬੱਬ ਜੁੜਿਆ।"

"ਪਰ ਜਦੋਂ ਜਾਏਂਗਾ ਤਾਂ ਜਲਾਲ 'ਚ। ਤੇਰੇ ਭਗੋੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲਦਿਆਂ ਈ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੇ ਖਰਲਾਂ 'ਚ ਪੁਲਿਸ ਚੌਂਕੀ ਬਣਵਾ ਲਈ ਐ।"

"ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਨੇ ਦੱਸਿਐ ?"

"ਪਿਛਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਕੋਲ ਹੋ ਕੇ ਆਇਆਂ।"

"ਉਂਝ ਤੇ ਉਹ ਤਕੜੇ ?"

"ਹਾਂ!" ਜੱਗੇ ਨੇ ਰਸਮੀ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਉਪਰੰਤ ਮਿੱਟੀ ਮੋਹ ਜਸਬੀਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣ-ਦੱਸਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਝਪਟ ਮਾਰ ਖੋਹ ਲੈ ਗਿਆ।

"ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਦੋਵੇਂ ਪੁਲਸੀਏ ਯਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਲਈ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰੋ! ਕਿਸੇ ਤਿਉਹਾਰ ਜ਼ਰੀਏ ਬੱਸਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਇਕ ਦੋ ਨਾਕਿਆਂ 'ਤੇ ਹੋਈ ਚੈਕਿੰਗ ਜੱਗੇ ਦੇ ਜੁਆਬਾਂ ਦੇ ਤੇ ਅਡੈਂਟੀਕਾਰਡ ਤੱਕੋਂ ਸੀਮਤ ਰਹੀ।

"ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਘਰ ਮਿਲ ਵੀ ਪਊ ਜੱਗਿਆ ?"

"ਨਹੀਂ! ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ! ਛੁੱਟੀ ਇਕ ਅੱਧੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ, ਖੋਰੇ ਉਹਦੀ ਮਹਿਬੂਬ-ਮੰਗੇਤਰ ਆਈ ਹੋਏ।" ਨੈਣੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਯੱਕਦਮ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਵੱਜਿਆ।

"ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਮੰਗੇਤਰ ਸਾਹਵੇ ਆਂਵਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਕਿਵੇਂ ਕਰੂੰ ? ਉਹ ਕੀ ਸੋਚੂ, ਮਾਹੀ ਪੁਲਿਸ ਵਰਦੀ 'ਚ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇਦਾਰ ਏ ?"

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਦਿਆਂ ਸਵੈ-ਖੋਫ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ।

"ਏਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੋਈ ਨੀ ਕੁੜੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਿਆਣੀ ਏ। ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਉਹਦੇ ਵਸਲਾਂ ਜ਼ਰੀਏ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ 'ਚ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵੜੀ ਐ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਬੇਇਲਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਉਹਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਤਰ ਹਾਂ।"

ਮੁਲਾਕਾਤ ਮੌਕੇ ਅਨੌਖਾ ਸਬੱਬ ਵਰਸਿਆ! ਸਮੁੱਚਾ ਵਸਲ ਹੈਰਾਨੀ 'ਚ ਵਗ ਰੁੜਿਆ। ਦੰਗ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿ ਗਏ ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਹਰਪਾਲ; "ਉਹੀ ਨੌਜਵਾਨ ਜੋ ਕਦੇ ਮੈਂ ਵੀਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ? ਜੇਹਦਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਕੱਜਿਆ ਸੀ ? ਜੋ ਫ਼ਕੀਰ ਬਣ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਸੀ ?"

"ਹਾਂ ਉਹੀਓ ਕੁੜੀ ਜੀਹਦੀ ਤਲੀ ਤੋਂ ਸਲਫਾਸ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ? ਜੀਹਨੇ ਜਿੰਦ ਬਚਾਈ ਸੀ ?" ਜੁਬਾਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਹੀ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਕਰ ਗਈਆਂ।

"ਧੰਨਵਾਦ ਭਰਾਵਾਂ ਤੂੰ ਨਾ ਬਹੁੜਦਾ, ਅੱਜ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦੈ।" ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਰੂਬੀ ਨੂੰ ਗੱਲਵੱਕੜੀ 'ਚ ਲਿਆ।

"ਤੀਜੇ ਥਾਂ ਫਰਜ਼ਾਂ ਲਈ ਖਤਰੇ ਕੌਣ ਸਹੇੜਦੈ, ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਕੱਪ ਈ ਢਾਹ'ਤੀ।"

"ਅਹਿਸਾਨ ਕਾਹਦੇ ਯਾਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਯਾਰੀ ਪੁਗਾਈ ਏ। ਧੰਨਵਾਦ ਤਾਂ ਜੱਗੇ ਜੱਟ ਦਾ ਕਰਨਾ ਬਣਦੈ।" ਲੌਰ 'ਚ ਰੂਬੀ ਜੱਗੇ ਵੱਲ ਤੱਕ ਮੁਸਕਰਾਇਆ।

"ਪਰ ਸੱਜਣਾਂ ਤੈਥੋਂ ਭਾਰਾ ਕਰਜ਼ ਭੈਣ ਦਾ ਵੀ ਐ। ਜੇਹਨੇ ਤੇਰੀ ਵਫ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿਉਂ ਸਿਉਂ ਪਾਲਿਆ।"

"ਗੁਸਤਾਖੀ ਮਾਫ਼ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਇਲਮ ਮੈਨੂੰ ਏਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਈ ਹੋਇਐ।"

"ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰੋ ਵੀਰ ਦਾ ਸਾਡਾ ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤਾ ਏਹਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸਦਕਾ ਈ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਐ।" ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਦਲੀਲ ਵਿਚੋਂ ਵਕਾਲਤ ਕਰ ਗਈ, "ਵੀਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਮੈਂ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ।"

"ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੋੜ ਚੜ੍ਹ ਗਿਐ ?"

"ਹਾਂ।"

"ਕੀ ਆਂਹਦੈ ਜੀਜਾ ਸ੍ਰੀ ?"

"ਆਖਦੈ ਤੂੰ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮਾਰਨ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿਵਾਉਨੀ ਏ। ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਛੁਡਾ, ਨਾਂ ਮੈਂ ਮੰਗਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਨਾ ਪੈਸਾ ਤੇ ਨਾ ਜ਼ਮੀਨ। ਨਾ ਹੀ ਮੁੜ ਪਾਵਾਂਗਾ ਘਰ ਪੈਰ ! ਸੱਚ ਪੁੱਛਦੈ ਮੈਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਮਿਲ ਗਈ! ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਈ! ਮੇਰੇ ਸੁਪਨੇ 'ਤੇ ਮੇਰੀ ਮੁਹੱਬਤ।"

"ਇਸ ਬਦਲੇ ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ।" ਰੂਬੀ ਨੇ ਵੀ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ।

"ਪਰ ਸੱਜਣਾਂ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਭਰਾ ਕਹਿ ਕੇ ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾ ਧੋ, ਏਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਵਸੀਅਤ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹਰਪਾਲ ਨਾਲ ਕਰਵਾ ਬੈਠਾ, ਤੂੰ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਹ, ਅਸੀਂ ਸਾਂਝੇ ਪੰਧ ਦੇ ਪਾਧੀ ਲਹੂ ਦੇ ਸਿਰਜੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਤਸਦੀਕ ਕਰੀਏ।"

"ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਇੰਤਰਾਜ਼ ਹੋ ਸਕਦੈ, ਕਿਉਂ ਪਾਲ ?"

"ਮੈਨੂੰ ਵਰ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀਰ ਚੁਣਨ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਏ ! ਪਰ ਵੀਰਿਆਂ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਅੱਜ ਰੱਖੜੀ ਵੀ ਏ ?"

"ਜੇਹਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਰੱਖਣੀ ਬਨ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਮੈਂ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਹ ਵੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਇਹ ਸਧਰ ਵੀ ਪੂਰ ਲੈ।"

ਹਰਪਾਲ ਨੇ ਅਣਗਿਣਤ ਖੁਆਬਾਂ ਸੁਧਰਾਂ-ਹਸਰਤਾਂ ਨਾਲ ਗੁੰਦੀ ਰੱਖੜੀ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਸਭ ਚਿਹਰੇ ਖਿੜ ਉਠੇ! "ਅੱਡ ਪੱਖ ਏ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ-ਮਕਸੂਦ ਸਾਹਵੇਂ ਰੂਬੀ ਵੀ ਵਰਦੀ ਬੰਦੂਕਾਂ ਤਾਣ ਖਲੋਤੀ ਏ, ਪਰ ਜਿਥੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਦੀ ਏ, ਉਹ ਮੰਜ਼ਿਲ ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਏ। ਫਰਜ਼ਾਂ-ਗਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ, ਰੂਬੀ ਉਸ ਜੋਤ 'ਚ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਬਾਜ਼ੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰ ਗਿਐ, ਪਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਜੋਤ ਸਦੀਵੀ

ਸੂਰਜ ਬਣੇ। ਲੈ ਹਰਪਾਲ ਮੈਂ ਏਸ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਅੰਗੂਠਾ ਲਾ ਦਿੱਤੈ।" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਰੱਖੜੀ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਸੰਗ ਛੁਹਾ ਕੇ ਚੁੰਮਣ ਭਰਿਆ।

"ਵਾਹ ਵੀਰਿਆ! ਕਿਆ ਬਾਤ, ਕੀ ਜਵਾਬ ? ਰੱਬ ਨੇ ਭੁਲੇਖੇ 'ਚ ਤੈਨੂੰ ਕਲਮ ਦੀ ਥਾਂ ਬੰਦੂਕ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ।" ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਸਿੱਕ ਪੁੰਨਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਆ ਲਿਸ਼ਕੀ।

"ਆਜ਼ਾਦ ਉਡਾਰੂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ 'ਚ ਪਾਲਣਾ ਔਖੈ। ਡਾਹੜਾ ਵਕਤ ਰੰਗ ਵਟਾ ਜੇ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰੂੰ ਜਸਬੀਰ ?" ਜੱਗੇ ਦੀ ਰਾਏ ਦਾ ਪੱਖ ਅੱਡ ਸੀ।

"ਮੈਂ ਹਰਪਾਲ ਰੂਬੀ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਨੀ ਛੁਪਾਇਆ ਤੇ ਮੇਰਾ ਅਹਿਦ ਏ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਮੇਰਾ ਲਹੂ ਰਿਸੇਗਾ।"

"ਮੂੰਹ ਬੋਲੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਸੇਕ ਪੁੱਜ ਕੇ ਲੱਗਦੈ।"

"ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਾਹਵੇ ਸਭ ਸੇਕ ਸੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਐ।" ਰੂਬੀ ਦੀ ਵੋਟ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਵੱਲ ਭੁਗਤੀ! ਜੱਗੇ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦਮ ਤੋੜ ਗਈ। ਮਹਿਬੂਬ-ਮਹਿਰਮ ਤੋਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ 'ਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਏ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਦੋਵਾਂ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਸੀ, ਉਝ ਵੀ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਵੇਦਨਾ ਦੇ ਝਿਜੋੜੇ ਸਨ ਦੋਵੇਂ।

"ਖੂਹ ਨਈਂ ਮਿਲਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸੂਹਾ ਕਰੇ ਤੋੜ ਚੜਾਵੇ।" ਜੱਗੇ ਨੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਕੱਜ ਦਿੱਤਾ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੱਗੇ ਤੋਂ ਉਧਾਰੇ ਪੈਸੇ ਲਏ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਵਜੋਂ ਸੂਟ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਰ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਲੰਮੇਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਦਿਲੋਂ ਇਬਾਦਤ ਵੀ ਕੀਤੀ।

"ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜੇਠਾ ਸੁਪਨਾ ਪੂਰਨ ਵਾਲਿਆਂ, ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਲਈ ਹਰ ਹਨੇਰੀ ਨਾਲ ਆਢ੍ਹਾ ਲਾਵਾਂਗੀ।"

ਵਿਛੜਨ ਵੇਲੇ ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਸੂਹੀ ਮੁਸਕਾਨ 'ਚੋਂ ਜਸਬੀਰ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਕਲੇ ਸਨ, ਇਹ ਬੋਲ।

"ਅਣਗਿਣਤ ਪੱਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਿਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਖੰਡ-ਖੀਰ ਹੋ ਗਿਆ?" ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਹੈਰਾਨੀ ਧੜਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਕਾਂਡ ਨੌਵਾਂ

ਰਾਤ ਦੀ ਤਨਹਾਈ ਬਹੁ-ਸੰਗੀਨ ਸੀ। ਸੁਨੇ ਆਸਮਾਂ, ਰੁਮਕਦੀ ਪੌਣ, ਟਿਕੀ ਰਾਤ 'ਤੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨੈਣੀ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਆਗੋਸ਼ 'ਚ ਹੁਭਕੀਆਂ ਭਰ ਰਹੀ ਸੀ, "ਇਹ ਕਿਉਂ ਹੋਇਐ ? ਕਿੰਝ ਹੋਇਐ ? ਏਸ ਗੁਨਾਹ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਕੌਣ ? ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾਂ ਪਰ ਏਸ ਅੰਧਕਾਰ ਵੱਲ ਪੈਰ ਧਰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਨੀ ਕੁਝ ਸੋਚਿਆ, ਮੇਰੇ ਹਿਜ਼ਰ, ਮੇਰੀ ਇੰਤਹਾ ਬਾਰੇ ?"

ਲੁੱਟੀ ਪੁੱਟੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਡਾਹਢਾ ਖੌਫਨਾਕ ਜ਼ਖ਼ਮ ਸ਼ਿਕਵਿਆਂ 'ਚੋਂ ਰਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ।

"ਬਿਨਾਂ ਬੀਜੇ ਅੱਕ ਉੱਗ ਪਿਆ ਨੈਣੀ, ਵਕਤ ਦੇ ਮਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਰਾਸੀ ਬਣਨਾ ਪੈ ਗਿਐ। ਵਸਦੇ ਬਾਗਾਂ 'ਚੋਂ ਬੁਲਬੁਲਾਂ ਉੱਡਾ ਕੇ ਉੱਲੂਆਂ ਨੂੰ ਨਿਉਂਦੇ ਕੌਣ ਦੋਂਦੈ ?

ਪਰ ਵਾਪਰੀ ਸੁਣੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਵਿਥਿਆ ਦਾ ਹੁਭਕੀਆਂ ਹੀ ਜਵਾਬ ਸਨ।

"ਮੇਰੀਏ ਰਾਣੋ ਹੁਣ ਬੀਤਿਆ ਵਿਸਾਰਨ, ਭਵਿੱਖ ਸੰਵਾਰਨ 'ਚ ਈ ਸਾਂਝਾਂ ਛੁਪੀਆਂ ਨੇ। ਹੰਭਲੇ ਬਾਝੋਂ ਏਦਾਂ ਹੱਲ ਕੋਈ ਨੀ।" ਮਜਬੂਰ ਮੁਕੱਦਰਾਂ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜ ਲਏ।

ਨੈਣੀਂ ਕੁਝ ਸੰਭਲੀ ! ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਨੈਣ ਪੁੰਝਦੀ ਬੋਲੀ, "ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਪੁੰਝਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਿਸ਼ਨ ਮੁਹੱਬਤ ਲਈ ਦੱਸ ਮੈਂ ਕੀ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਾਂ ?"

"ਤੂੰ ਮਿਸ਼ਨ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਤਕ ਦੋਵੇਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਤੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਆਵਦੇ ਜੁੰਮੇ ਲੈਨੀ ਐਂ ?"

"ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਂਭ ਲਾਂਗੀ।"

"ਫਿਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਵਹੀ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ ਮੈਂ ਪੁੰਝ ਦੇਉ।" ਨੈਣੀ ਦੇ ਮਸਤਕ 'ਤੇ ਮੇਲ੍ਹਦੀਆਂ ਲਟਾਂ ਸੰਵਾਰਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸ਼ਿੰਦਤ ਪ੍ਰਗਟਾਈ।

"ਬਿਰਧ ਤਨ ਸਾਂਭੇ ਜਾਣਗੇ। ਜੁੰਡਲੀ ਦਾ ਸਿਰ ਬੁੱਕਿਆ ਵੀ ਧੋ ਹੋਜੂ ਪਰ ਬੈਸੰਤਰ 'ਚ ਭੁੱਜਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਕੌਣ ਬੋਲੀ ?"

"ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰ ਵਸਲੋਂ ਵੱਧ ਹਿਜ਼ਰ ਈ ਚਾੜ੍ਹਦੈ।"

"ਫਿਰ ਝੋਰਾ ਕਾਹਦੈ ?"

ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਵੱਜਦੀਆਂ ਹੁਭਕੀਆਂ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਪਥਰਾਅ ਨੇ ਬਾਹਵਾਂ ਦੀ ਜਕੜ ਮਜਬੂਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਲਿਪਤ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ 'ਚ ਰੂਹਾਂ ਮਦਹੋਸ਼ ਸਨ।

ਸੀਤ ਫਿਜ਼ਾ ਦੀ ਆਬਸ਼ਾਰ ਜਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੰਘਣੀਆਂ ਕਿੱਕਰਾਂ 'ਚੋਂ ਚੰਨ ਝਾਤੀਆਂ ਪਾ-ਪਾ ਮੁਸਕਾਉਂਦਾ ? ਤੇ ਬੇਖੋਫ਼ ਵਹਿਣੀ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ, "ਝੱਲੀਏ ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੀਂ ਜਲ ਦਿਸਦੀ ਏ ਤਾਂ ਦੱਸ, ਆਪਾਂ ਉਸ ਕੂਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਆਂ ? ਜੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਮੁਹੱਬਤ ਗੋਲੀ ਸੀਨੇ ਸਹਿਣ ਦਾ ਈ ਨਾਂਅ ਏਂ, ਹਿੱਕ ਤਾਂ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਏ।"

ਦਿਲ 'ਚ ਸੂਲ ਖੁੱਭੀ। ਨੈਣੀ ਅੱਭੜਵਾਹੀ ਹੋ ਉਠੀ ! ਇਕ ਪਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਡੂੰਘੀ ਡਾਹਵੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਲਿਪਤ ਸੀ। ਫਿਰ ਜਸਬੀਰ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਮੁੜ ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਆ ਗਈ।

"ਕਾਸ਼! ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਾਂਗੂੰ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਤਕਦੀਰ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੁੰਦਾ, ਨੌਬਤ ਅਧੂਰੇ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਨਾ ਰੁਕਦੀ, ਪਰ ਸੰਪੂਰਨ ਮਕਸਦ-ਮੁਕਾਮ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਤੈਥੋਂ ਬੱਝਣੀ ਏਂ! ਤੂੰ ਮਿਸ਼ਨ 'ਚ ਹੱਸ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਈ, ਮੈਨੂੰ ਕੰਡਿਆਲਾ ਪੰਧ ਫੁੱਲ ਲੱਗੇਗਾ, ਅਗਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸੌਖਲੇ ਪੈਂਡੇ 'ਚ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਰੋੜਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਚੁਭਣਗੇ। ਚੰਗਾ-ਮੰਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਤੇਰੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਈ ਸੁਣਾਉਣੈ।"

ਚੰਨ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਨਾਲ ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਆਲੋਕਾਰ ਰਵਾਨੀ ਚਮਕੀ। ਕੂਜ ਦੀ ਡਿੱਗੀ ਧੌਣ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਉਤਸ਼ਾਤ ਸਹਾਰੇ ਅੰਗੜਾ ਉਠੀ।

"ਤੇਰੀ ਦਾਅਵਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਏ ਜਸਬੀਰ। ਤੇਰਾ ਮਿਸ਼ਨ ਤੈਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਨੈਣੀ ਦਾ ਹਰ ਕਦਮ ਤੇਰੀ ਪੈੜ 'ਤੇ ਹੋਏਗਾ।" ਨੈਣੀ ਦੀ ਤੈਰਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਦੀ ਕਿਨਾਰਾਕਸ਼ੀ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਹੌਲਾ, ਮੁਖੋਂ ਸੂਹਾ ਕਰ ਗਈ।

"ਫਿਰ ਏਸ ਪ੍ਰੀਤ ਲਬਰੇਜ਼ ਪਾਕਿ ਖਾਕ ਦਾ ਤਿਲਕ ਮੇਰੇ ਮਸਤਕ 'ਤੇ ਹੱਥੀਂ ਲਗਾ ਦੇਹ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਾਂਗੇ, ਓਦਣ ਜਿੱਦਣ ਜੁੰਡਲੀ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨੀਂ ਸੁੱਤੀ ਹੋਏਗੀ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਇਕ ਜਿੰਦ, ਮਨੋਰਥ ਦੋ। ਤੂੰ ਆਂਵਦੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਸ ਕੂਟ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰ ਜਿਧਰ ਤਿੰਨ ਜਿੰਦੜੀਆਂ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਏ। ਦੂਜੀ ਲਹੂ ਰੱਤੜੀ ਉਹ ਕੂਟ ਜੀਹਦੇ 'ਤੇ ਗਜ਼ਬ-ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਉਕਰਿਐ। ਉਧਰ ਮੈਂ ਜਾਵਾਂਗਾ।"

ਨੈਣੀ ਨੇ ਭੋਇੰ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਮਿੱਟੀ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਮਸਤਕ 'ਤੇ ਲਗਾਈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾਈ ਨਾ ਕੰਬੀ, "ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇਹੋ ਆਂਹਦੈ ਨੈਣੀ ਤੂੰ ਜਿਸਮੋ ਵਿਛੜਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੇਰੀ ਰੂਹ 'ਚ ਵੱਸੇਂਗੀ।"

"ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ! ਮੁਸ਼ੱਕਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਦਤ-ਸਿਦਕੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਖੇੜ ਸਕਦੀਆਂ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਜ਼ਖ਼ਮ-ਸਿਤਮ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਤਾਉਣ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ ਵੀ ਉਡੀਕਿਐ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਡੀਕਾਂਗੀ ਸੁਆਸ-ਦਰ-ਸੁਆਸ। ਜਨਮ ਦਰ ਜਨਮ!!" ਕੁਝ ਪਲ ਪਹਿਲਾਂ ਥਰ-ਥਰ ਕੰਬਣ ਵਾਲੇ ਪਤਲੇ ਸੁਰਖ ਗੁਲਾਬੀ ਬੁੱਲ੍ਹ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਹੱਥ ਚੁੰਮ ਰਹੇ ਸਨ।

"ਜੇ ਸੁਰਖ ਪ੍ਰਭਾਤਾਂ ਨਾ ਰਹੀਆਂ ਤਾਂ ਸੂਫ਼ ਰਾਤਾਂ ਵੀ ਕਿਥੋਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ? ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਘੁੱਟ-ਕਾਲਜੇ ਲਾ ਲਿਆ। ਪਹੁ ਫੁਟਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਅੰਬਰ

'ਤੇ ਚੰਨ ਜੁਦਾਈਆਂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬਹਿਬਲ ਸੀ, "ਤੂੰ ਹੁਣ ਚਲੀ ਜਾਵੇਂਗੀ ਨੈਣੀ ?" ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਰਹੇ ਬਿਰਹਾ-ਵਿਛੋੜੇ ਨੂੰ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਘੁੱਟਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

"ਨਹੀਂ ਮਹਿਰਮ! ਜਿਥੇ ਡਿਊਟੀ ਲਗਾਈ ਏ, ਉਥੇ ਖੁਦ ਛੱਡ ਆ।" ਉਹ ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਲੈ ਤੁਰਿਆ।" ਡਰ ਸੀ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿੱਦ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਜੁਦਾਈ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਦਿਲ ਖੁਰਿਆ ਵੀ ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਸੰਭਲ ਗਿਆ, "ਅੱਛਾ ਜਸਬੀਰ।"

ਨੈਣੀ ਨੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਨਾ ਸਰਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਨੈਣੀ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਹਥੇਲੀਆਂ ਘੁੱਟਦਿਆਂ ਚੁੰਮਣ ਭਰੇ, "ਇਹ ਸਦੀਵੀ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਮਹਿੰਦੀ ਉਡੀਕਣਗੀਆਂ ਜਸਬੀਰ।"

"ਪਰ ਫ਼ਿਕਰਾਂ 'ਚ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਾ ਸੁੰਗੜੇ ?"

"ਜਨੂੰਨਾਂ ਲਈ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।"

ਚਮਕਦੇ ਨੈਣ ਅੰਧਕਾਰ 'ਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ। ਜਸਬੀਰ ਬੁੱਤ ਬਣ ਖਲੋਤਾ ਰਿਹਾ। ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ, ਨੈਣੀ ਨਾਲ ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ? ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਗ਼ੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਨੈਣੀ ਹੀ ਨਿਭਾ ਦੇਂਦੀ? ਸਾਂਝੇ ਦਰਦ, ਸਾਂਝੀਆਂ ਤਾਪਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਮੋੜੇ ਐ। ਘੋਰ ਅਵੱਗਿਆ ਹੋਰੀ ਜਸਬੀਰ.....।

ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੂਰ ਤੱਕ ਭੱਜੀਆਂ, ਨੈਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਨਾ ਲੱਭਿਆ। "ਉਮਰ ਭਰ ਦੇ ਖੁਆਬ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਵਾਰ ਕੇ ਡੂੰਘੇ ਪੱਤਣੀਂ ਹੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੀਏ ! ਇਹ ਭਾਰੇ ਪੱਥਰਾਂ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹੇ ਵੀ ਭੁੱਬਣੇ ਨਹੀਂ।" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ। ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚੋਂ ਜਰਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਕੱਢਿਆ। ਘੁੱਟ ਕਾਲਜੇ ਲਾਇਆ। ਹਿਜ਼ਰ ਦੀ ਅੱਗ ਪ੍ਰਮਾਣੂੰ ਬਰੂਦ 'ਚ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਧਰੇਕਾਂ ਦੀ ਛੱਤਰੀ 'ਚ ਲੁਕਚਮੀਟੀ ਖੇਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਚੰਨ ਦੀਆਂ ਚਿਲਕੋਰਾਂ।

ਕਾਂਡ ਦਸਵਾਂ

ਚੜ੍ਹਦੇ ਚਮਕਦੇ, ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਜੋਖਮ ਨਾਲ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡਿਆਂ 'ਚ ਸੰਕਲਪ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਬੁਲੰਦ ਰਹੀ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਂਡਵੀ ਨਾਚ ਨੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਹਲੂਣੇ। ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਲਈ ਜਬਰ ਵਿਰੋਧੀ ਹਥਿਆਰ ਨਜਾਇਜ਼ ਵੀ ਚੱਲਿਆ। ਦਿਲ ਦੁਖਾਵੇਂ ਵੈਣਾਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਰ-ਪ੍ਰਸਤ ਰੂਹ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, "ਉਫ਼, ਇਹ ਸੱਤੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤਾਂ ਦੂਰ ਹੀ ਭੌਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਐ ?" ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਪਰ ਜਜ਼ਬਾਤ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਜਨੂੰਨ ਛੇਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਗਾਹ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿੰਦਾ।

ਉਸ ਦੇ ਉਪਰੋ-ਥਲੀਂ ਕੀਤੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਨੀਂਦ ਉਡਾ ਗਏ। ਖਾੜਕੂ ਸਫ਼ਾਂ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਿਉਣੇ ਮੌੜ ਵਾਂਗੂੰ ਚੱਲਿਆ।

ਜ਼ਿੰਦਾਦਿਲ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਹੋਛਾ ਹੱਥਕੰਡਾ ਅਪਣਾਇਆ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਬਿਰਧ ਤਨ 'ਤੇ ਢਾਹੇ ਕਹਿਰ ਦੀਆਂ ਚੀਸਾਂ ਹੱਡੀਂ ਜਾ ਵੜੀਆਂ। ਜੱਗੇ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਸਹਾਈ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਜਾਨੋਂ ਕਿਆਮਤ ਲੈ ਆਉਂਦੀ।

ਕਈ ਵੇਰਾਂ ਹੋਏ ਗਹਿਰਾਵੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਨਿਕਲੇ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਲੋਹਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਮੰਨਿਆ। ਹਵੇਲੀ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਰ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਤੋਂ ਅਪਹੁੰਚ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਨਿਰੰਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਫੋਕੇ ਕਾਰਤੂਸ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀਆਂ। ਜਸਬੀਰ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ-ਤ੍ਰਿਹਾਇਆ ਖੇਤਾਂ-ਬੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਦੁੰਮਣ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਦੀਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਰਤ ਨਾ ਥਿਆਹੀ। ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੜਕਦੇ ਸ਼ੌਫ਼ ਨੂੰ ਤੱਕ ਦੁੰਮਣ ਨੇ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਗੇੜਾ ਘੱਤਣ ਦੀ ਦਹਾਕਿਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਫਿਤਰਤ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤੀ।

ਇਕ ਰਾਤ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਸੁਨੇਹੇ 'ਚ ਬੋਝੀ ਮਿਲੀ, "ਜਾਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਤਾਂ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜੱਗਿਆ?"

"ਪੱਖ ਦੂਜਾ ਵੀ ਸੋਚ ਲੈ, ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਲੰਕਤ। ਮੈਂ ਤੇ ਰੂਬੀ ਦੋਵੇਂ ਈ ਸਸਪੈਂਡ।"

“ਵਾਕਿਆ ਈ, ਬੋਲ ਪੁਗਾਣੇ ਔਖੇ ਜਿਉਂ ਅੰਬਰੋਂ ਲਾਹੁਣੇ ਤਾਰੇ। ਤੁਸੀਂ ਆਂਵਦਾ ਰਾਹ ਲੱਭ ਲਇਉ, ਮੈਨੂੰ ਭੈਣ ਦਾ ਮਾਣ ਬੁਲੰਦ ਰੱਖਦ ਲਈ ਜਿੰਦ ਵੀ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾਉਣੀ ਪਈ, ਲਾ ਦਿਆਂਗਾ।”

.....ਉਹ ਅਣਗਿਣਤ ਖ਼ਤਰੇ ਸੁਹੇੜਦਾ ਵਿਆਹ 'ਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਵੱਖਰਾ ਇਲਾਕਾ, ਵੱਖਰੀ ਜੂਹ, ਰੂਬੀ ਹਰਪਾਲ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਹਕੀਕਤੋਂ ਬੇਇਲਮ ਸੀ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਅੰਮਾ ਜਾਏ ਵੀਰ ਵਾਂਗੂੰ ਤਮਾਮ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ। ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਨੇ ਪੁੱਤ-ਪੁੱਤ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਗੀਤਾਂ ਲਾਹ ਲਈਆਂ। ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਭੈਣ ਤੇ ਜੀਜੇ ਨੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਬਾਈਕਾਟ ਕੀਤਾ।

ਰੂਬੀ ਦੀ ਬਰਾਤ ਨਾਲ ਕਈ ਪੁਲਸੀਏ ਯਾਰ ਵੀ ਆਏ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹੱਥੀਂ ਟਹਿਲ ਕਮਾਈ। ਡੋਲੀ ਤੋਰਨ ਦਾ ਵਕਤ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮਾਂ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਖੜੋ ਗਈ, “ਪੁੱਤਾ, ਤੂੰ ਭਰਾ ਬਣਿਐਂ, ਰਸਮ ਨਿਭਾ, ਭੈਣ ਸੰਗ ਸਹੁਰੇ ਜਾਹ।”

ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਦਾਅਵਤ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਮੁੜ ਮੰਨੀ। ਰੂਬੀ ਦੇ ਘਰ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਰਸਮਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ। ਫਿਰ ਉਹੀ ਸਿਲਸਿਲਾ, ਉਹੀ ਰੂਪੋਸ਼ ਠਾਹਰਾਂ। ਮੁੜ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਬਹਾਨੇ ਬਾਪੂ 'ਤੇ ਢੱਠਾ ਕਹਿਰ, ਜਸਬੀਰ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲਦਾ ਰਿਹਾ।

ਫਿਰ ਰੂਬੀ ਦੇ ਥਾਨਾ ਖੇੜੀ ਗੁਜਰਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਬਾਦਲੇ ਦੀ ਅਪੁਸ਼ਟ ਖ਼ਬਰ ਵੀ ਕੰਨੀਂ ਪਈ ਤੇ ਭੈਣ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਾਗੀ। ਓਦਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਖਰਲ ਕਲਾਂ ਭੇਜ ਕੇ ਤੇ ਰਾਜ਼ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਲਾਹ ਕੇ ਪੀਡੀ ਸਾਂਝ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਨਾਕਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰ ਨਾ ਪਿਆ।

ਫਿਰ ਇਕ ਮੱਸਿਆ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਖੜਾ ਕਰ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਬੌਫ਼ਨਾਕ ਕੰਧ ਟੱਪ ਗਿਆ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਹ ਦੇ ਗਜ਼ਬ ਭੰਨੇ ਪੋਟਿਆਂ 'ਚ ਹਰਕਤ ਆ ਗਈ, “ਧੰਨ ਭਾਗ ਪੁੱਤਰਾ, ਤੂੰ ਆ ਗਿਉਂ। ਦੀਦੇ ਤਰਸੇ ਸਨ ਤੇਰੇ ਦੀਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ।” ਅੰਧਕਾਰ 'ਚੋਂ ਮੋਹ ਭਿੱਜੇ ਨੈਣ ਚਮਕੇ। ਜਸਬੀਰ ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਤੇ ਧੌਣ ਸੁੱਟੀ ਖੜਾ ਸੀ ਪਰ ਵਕਤ ਵੱਲੋਂ ਕੰਨੋਂ ਫੜ ਕੇ ਅਣਜਾਣੇ ਰਾਹ ਤੋਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਖ਼ੁਦ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਕੇ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਛੇਤੀ ਕਲੀਨ ਚਿੱਟ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, “ਭਾਹਢੇ ਦਾ ਭਾਣਾ ਏ ਪੁੱਤਾ, ਸੁਪਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ, ਆਹ ਦਿਨ ਵੀ ਵੇਖਣਾ ਪੈਣਗੇ ਪਰ ਤੂੰ ਝੋਰਾ ਨਾ ਖਾਵੀਂ, ਮੇਰੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਦਾਗ ਨਾ ਲੱਗੇ, ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਪਿੱਟਣੇ ਪਵਾ ਦੇ, ਪਿੱਟਣੇ।”

ਬਦਲੇ ਨੇ ਵੈਰਾਗ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਇਹੋ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਕੇ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕੇ ਆ ਬਾਪੂ।”

“ਆਹੋ ਪੁੱਤਾ, ਢਹੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਇਹੋ ਰਾਹ ਦੱਸਿਆ।”

“ਪਰ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਮੇਰੀ ਅਸੀਸ ਸਣੇ ਹੀ ਲੁੱਟੀ ਗਈ।”

“ਜਬਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਭੰਨਣ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਤਿਆਗਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਪੁੱਤਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਅੰਤ ਜਬਰ 'ਤੇ ਫਤਹਿ ਸਬਰ ਦੀ ਈ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਇਹੋ ਆਂਹਦੈਂ। ਹੱਕ, ਸੱਚ, ਅਣਖ, ਗ਼ੈਰਤ ਦੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੇ ਜਮੀਰ ਪ੍ਰਸਤ ਲੜਾਈ ਲੜੀਂ। ਮੱਤ, ਪੱਤ, ਪੱਗ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾ ਵਿਸਾਰੀਂ, ਮਰ ਜਾਵੀਂ, ਪਰ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਧੱਕੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੀਂ।”

ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਖੌਲ ਉਠਿਆ। ਡੌਲੇ ਫਰਕੇ।

“ਤੇਰੀ ਅਸੀਸ ਨੂੰ ਬਰ ਪਵੇ ਬਾਪੂ, ਤੇਰੀਆਂ ਨੀਂਦਾਂ 'ਚ ਸਰਕੰਡਾ ਬੀਜਣ ਵਾਲੇ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਸੌਂਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਆਉ, ਹਵੇਲੀ ਤੇਰੀ ਕੱਚੀ ਕੁੱਲੀ ਸਾਹਵੇਂ ਹਾੜੇ ਕੱਢੂਗੀ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਫ਼ਿਕਰ 'ਤੇ ਤੇਰਾ ਸਿਦਕ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ।”

“ਨੀਂਦਾਂ ਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਂਅ ਸੁਣ ਕੇ ਈ ਉੱਡਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਕ ਨਸੀਹਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਨੈ।”

“ਹੁਕਮ ਦੇ ਬਾਪੂ।”

“ਤੂੰ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਕਿਧਰੇ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਹ, ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕਹਿਰ ਮੱਠਾ ਪੈਜੇ। ਚੌਕੰਨਾ ਹੋਇਆ ਦੁੰਮਣ ਵੀ ਬੇਖ਼ਬਰ ਹੋਜੇ, ਫਿਰ ਚੁਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਜੁਗਤ ਲੜਾ ਲਈਂ।”

“ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਅੱਜ ਮਿਲਣ ਆਇਐਂ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਅਰਸੇ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਰਿਹਾਂ।”

“ਪਾਕਿਸਤਾਨ?” ਅਮਿੱਟ ਯਾਦਾਂ 'ਚ ਭਰਪੂਰ ਅਤੀਤ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਖੜਿਆ।

“ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਆ। ਸਬੱਬ ਜੁੜਿਆ ਜਮੀਲਾਬਾਦ ਵੀ ਹੋ ਆਵੀਂ। ਖੌਰੇ ਖੰਡਰਾਤ ਘਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਈ ਮਿਲ ਪਏ। ਮਹਿਕ ਲੱਭ ਪਏ ਘੁੱਗ ਵੱਸਦੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀ।”

“ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਉਂ ਬਾਪੂ ਉਥੇ ਤੇ ਖੰਡਰਾਤ 'ਚੋਂ ਲੱਭ ਲੂੰ ਤੇਰਾ ਖੋਇਆ ਅਤੀਤ। ਤੈਥੋਂ ਸੁਣੀਂ ਬਾਬਾਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ। ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਤੇ ਫ਼ਿਰਕੂ ਲਹਿਰਾਂ 'ਚੋਂ ਝਾਤੀਆਂ ਪਾਉਂਦੀ ਬੇਜੋੜ ਮੁਹੱਬਤ।”

“ਤੇ ਜੇ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਯਾਰ ਰਹਿਮਤ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲ ਲਵੀਂ। ਜੇ ਉਹ ਕਬਰ 'ਚ ਨਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਬਰ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਖੀਂ, ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਿਆ। ਭੁੱਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਕਿਥੇ ਹੋਣੈ।” ਮਤਵਾਲੀ ਉਮਰ ਦਾ ਲਾਪਤਾ-ਲਾਵਾਰਸ ਸੱਚ ਜੰਗਾਲੀਆਂ ਯਾਦਾਂ 'ਚੋਂ ਤਲਾਸ਼ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੂ ਬੋਲਿਆ।

“ਝੋਰਾ ਕਿਉਂ ਖਾਂਦੈ ਬਾਪੂ। ਮੈਂ ਸੁਣਾ ਦਿਆਂਗਾ ਉਹਨੂੰ ਤੇਰਾ ਸੰਤਾਪ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਮੁਹੱਬਤੀ ਪੈਗਾਮ।”

“ਖੋਰੇ ਉਹਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਬੁਝ ਗਈ ਹੋਣੀ ਏ, ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਹੂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਈ ਮਹਿਕ ਸਿਆਣ ਲਊ। ਸੁਖ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਕਬੀਲਾ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੋਣੈ। ਤੇਰੇ ਹਾਣੀ ਹੋਣਗੇ ਉਹਦੇ ਪੋਤਰੇ। ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕੇ ਮਹੀਨੇ ਛੋਟਾ ਸੀ ਉਹਦਾ ਸਾਦਿਕ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਇਆ ਸਾਂ ਪਰ.....।” ਬੋਲ ਬਦਲ ਗਏ।

“ਪਰ ਬਾਪੂ, ਕਿਥੇ ਕੁ ਪੈਂਦੈ ਜਮੀਲਾਬਾਦ?”

“ਉਥੋਂ ਦੇ ਕਾਇਦ-ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਵੀ ਐਥੋਂ ਸਖ਼ਤ ਹੋਣਗੀਆਂ?”

ਬੈਰ ਦਰਿਆ ਝਨਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਵੱਸਿਆ ਉਹ ਪਿੰਡ। ਰੂਹਾਂ, ਜੂਹਾਂ, ਖੂਹਾਂ, ਬੰਨੇ ਪੈਲੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਪੋਟਾ-ਪੋਟਾ ਯਾਦ ਐ ਪਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੋਣੈ।”

“ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਛੋਤੀ ਤੁਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ, “ਚੰਗਾ ਬਾਪੂ, ਅਵੇਸਲਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਗੱਲੀਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਮਤੇ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਈ ਨਾ ਰਾਹ ਮੱਲ ਬੈਠੇ।”

“ਚੰਗਾ ਪੁੱਤ, ਰੱਬ ਉਮਰ ਲੰਮੇਰੀ ਕਰੇ!” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਪੈਰਾਂ ਹੱਥ ਲਾਇਆ, ਬਾਪੂ ਨੇ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ।

ਮਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਦੀ ਸੁੱਖ-ਸਾਂਦ ਪੁੱਛੀ। ਗਲ ਲਗ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ, ਹੌਲਾ ਫੁੱਲ ਹੋ ਕੇ। ਕਾਲੇ ਸੁੰਨੇ ਅਸਮਾਨ 'ਚੋਂ ਟਾਵੀਂ-ਟਾਵੀਂ ਕਣੀ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਾਥੀ ਜੂਹ 'ਚ ਖੜੇ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਫਿਰਨੀ ਦੀ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅੱਗਿਉਂ ਹੋਏ ਫ਼ਾਇਰ ਨੇ ਤਮਾਮ ਕਾਇਨਾਤ ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਾਹਰ ਸੀ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਘੇਰਾ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚਾ ਪਿੰਡ ਸੀਲ ਸੀ।

ਖਜੂਰਾਂ ਦੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਲਾਗੇ ਬੁਲਟ ਪਰੂਫ਼ ਟਰੈਕਟਰ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਜਿਪਸੀ ਖੜੀ ਤਕ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਇਕ ਗੋਲੀ ਹੋਰ ਚੱਲੀ। ਤਿੰਨ ਸਾਥੀ ਕਮਾਦ ਵੱਲ ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਗੋਲੀ ਦਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੁਲਿਸ ਹਰਕਤ 'ਚ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਬੈਟਰੀ ਜਗਾਈ। ਕਮਾਂਡੋਜ਼ ਨੇ ਬਰਸਟ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਗੋਲੀਆਂ ਜਸਬੀਰ ਵੱਲ ਵੀ ਆਈਆਂ ਪਰ ਅੰਬ ਦੇ ਉਸ ਦਰੱਖਤ 'ਚ ਵੱਜਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਛੁਪ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਉਹ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਮੁਗ਼ਲ ਖੂਹ ਤਕ ਸਲਾਮਤ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਸਾਹਮਣੇ ਤੋਂ ਮੁੜ ਬੈਟਰੀ ਜਗੀ। ਅਸਲ੍ਹੇ ਨਾਲ ਲੈਸ ਤਿੰਨ ਪੁਲਸੀਏ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਏ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਏ.ਕੇ. ਸੰਤਾਲੀ ਦਾ ਬਰਸਟ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਫ਼ਸਲਾਂ

ਵਿਚ ਜਾ ਛੁਪੇ, ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰਲਾ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ 'ਚ ਆ ਘਿਰਿਆ। ਕਈ
ਗੋਲੀਆਂ ਵੱਜੀਆਂ, ਉਹ ਥਾਂ 'ਤੇ ਲੋਥ ਬਣ ਗਿਆ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ
ਸੀ। ਨਿਗਾਹ ਖੂਹ 'ਤੇ ਗਈ, ਮੱਸਿਆ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਗਾਇਆ ਬੀਬੀ ਬਾਨੋ ਦਾ
ਚਿਰਾਗ ਉਂਘਦਾ ਉਂਘਦਾ ਬੁਝ ਗਿਆ, ਪਰ ਬੇਖ਼ਬਰ ਜਸਬੀਰ ਲੰਮੇਰਾ ਪੈਂਡਾ ਸਰ
ਕਰ ਕੇ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ।

ਕਾਂਡ ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੈਨੀਫੈਸਟੋ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ।

ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਪੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਚੀਰ ਦਿੱਤਾ, “ਸੱਚ ਆਖਦਾ ਸੀ ਬਾਪੂ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਰੰਗੀ ਇਸ ਜੂਹ ਨੇ ਕਦੇ ਨਾ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਫੱਟ ਦਿਤੈ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ। ਫ਼ਰੰਗੀ ਦੀ ਅੱਖ ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ ਐਸੀ ਲੜੀ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਜੋਗੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਨਹਿਰੂ-ਜਿਨਾਹ ਦੀ ਸੌਦੇਬਾਜ਼ੀ 'ਚ ਅਕਾਲੀ ਧਿਰ ਨਾ ਬਣਦੇ, ਕੌਮ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੰਢਾਉਂਦੀ। ਸਫੈਦ ਰੱਤ ਨੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਜੋਬਨ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਦਨੀਤਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਲੁੱਟ ਲਈਆਂ। ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਸੰਤਾਲੀ ਵਾਲਾ ਕਲੰਕ ਧੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਸੰਨ ਪੈਂਹਠ 'ਚ ਮਿਲਿਆ। ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਬੀਚੋਗਿੱਲ ਨਹਿਰ ਤਕ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਨਹਿਰੂ ਵਾਲੀ ਗਿੱਦੜ-ਨੀਤੀ 'ਚ ਗ੍ਰਸਤ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਹਕੂਮਤ ਇਲਾਕਾ ਛੱਡ ਆਈ। ਜਿਸ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨਹਿਰੂ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੇ ਦੋਫਾੜ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਉਸ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੋੜ ਕੇ ਕੀ ਖੱਟਣਾ ਸੀ? ਸੰਜਮ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੁੰਦੈ, ਭਵਿੱਖ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਦੇ ਨਾ ਬਲਦੇ। ਕਾਰਗਿਲ 'ਤੇ ਮਕਬੂਜ਼ਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਮਸਲਾ ਨਾ ਉੱਠਦਾ। ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਲਹੂ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਵਿਰਾਸਤ ਸਾਂਝ ਸੁਰਜੀਤੀ ਲਈ ਅਜੇ ਵੀ ਬਿਹਬਲ ਏ ਪਰ ਸਿਆਸੀ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ 'ਚ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਮਾਰਕਾ ਬਾਰੂਦ ਭਰਿਐ। ਖਲਾਅ ਵੱਡਾ ਐ, ਵਹਾਅ ਓਦੂੰ ਤੇਜ਼। ਸਾਂਝਾ ਜਨ-ਸਨੇਹ ਈ ਮੋੜ ਸਕਦੈ ਨਫ਼ਰਤਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ.....।”

ਤਾਰੀਖੀ ਤਸੱਵਰ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਨੱਪਦਾ ਜਸਬੀਰ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੈਂਪ 'ਚ ਕਈ ਦਿਨ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਸਥਾਨਕ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀਆਂ ਰੋਕਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਅੰਜ਼ਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ। ਦਿਨ ਭਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਨੇ ਸੰਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਮੀਲਾਬਾਦ ਲੱਭ ਲਿਆ ਤੇ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਘਰ ਵੀ। ਪਹਿਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਜਮਾਲੇ ਨੂੰ ਕਰਵਾਈ। ਛੈਲ ਛਬੀਲਾ ਗੱਭਰੂ ਲੱਕ-ਲੱਕ ਹੈਰਾਨੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ, “ਉਛ! ਓਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਹ ਦਾ ਪੋਤਰਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅੱਬੂ ਜਾਨ ਉੱਠਦਾ-ਬਹਿੰਦਾ, ਸੌਂਦਾ, ਜਾਗਦਾ, ਚੜ੍ਹੇ

ਲਹਿੰਦੇ ਕਰਦੈ ? ਜਿਹਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਸਾਂਭੀ ਰੱਖਿਐ ? ਆਂਹਦੈ,
ਵਕਤੇ-ਸਪੁਰਦੇ ਖਾਕ ਮੇਰੀ ਲਾਸ਼ 'ਤੇ ਪਾਇਉ।”

ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ ਰਹਿਮਤ
ਕੋਲ, “ਅੱਬੂ ਜਾਨ ! ਅੱਬੂ ਜਾਨ !!”

“ਬੋਲ ਜਮਾਲ ?”

“ਤੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਮੁੱਕਿਐ ! ਉੱਠ ਵੇਖ, ਤੈਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੋਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦਾ
ਪੋਤਰਾ ਮਿਲਣ ਆਇਐ।”

“ਕੀ ਕਿਹੈ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਮਿਲਣ ਆਇਐ ? ਕੋਈ ਕੁਫਰ ਤੇ
ਨਹੀਂ ਤੋਲਿਐ ? ਕਬਰ ਕਿਨਾਰੇ ਪਏ ਅੱਬੂ ਨੂੰ ਲਾਰਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ?”

ਮੇਲੇ ਜਾਣ ਜਿਹੀ ਅੰਵਾਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਆਲਮ ਤੇ ਮਾਸੂਮ ਮਸਤੀ ਹੰਢਾਉਂਦਾ
ਬਿਰਧ ਰਹਿਮਤ, ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਉਠ ਖੜੋਤਾ। ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਤੇ ਚਿਹਰੇ
'ਤੇ ਆ ਗਈ ਕੋਈ ਅਲੋਕਾਰ ਉਧਲੀ ਰਵਾਨੀ। ਫਿਰ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਮੱਧਮ ਜੋਤ ਲੈ
ਕੇ ਤਲਾਸ਼ਣ ਲੱਗਾ ਪੋਤਰੇ 'ਚੋਂ ਉਸ ਦੇ ਹਮ-ਉਮਰ ਵਿਛੜੇ ਦਾਦੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ।

“ਯਕੀਨ ਜਾਣ, ਅੱਬੂ ਇਹ ਉਹ ਈ ਐ ਜੋ ਮੈਂ ਕਿਹੈ।”

“ਸੱਚ ਜਮਾਲ, ਤੂੰ ਕੁਫਰ ਨਹੀਂ ਤੋਲਿਆ। ਇਹ ਲੰਮਾ-ਲੰਜਾ ਜੁੱਸਾ ਉਸ ਨੇਕ
ਬਖ਼ਤ ਬੰਦੇ ਦਾ ਈ ਏ।”

ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਰਹਿਮਤ ਨੇ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚ ਘੁੱਟਿਆ ਤੇ ਖੁਦ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤ ਹੋ ਗਿਆ
ਦਹਾਕਿਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਯਾਦ 'ਚ। ਮੋਹ ਵੈਰਾਗ ਅਜੀਬ ਮੋਅਜਜ਼ਾ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਅੱਜ
ਨਾਲ ਪਰਨਾ ਗਿਆ। ਸਾਂਝ ਭੱਠ ਪੈ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗੂੰ ਚਮਕੀ। ਦਹਾਕਿਆਂ
ਤੋਂ ਵਿਛੜਿਆ ਬਾਬਾ ਪੋਤੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿਮਤ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ
ਇਤਿਹਾਸ ਮੁੜ ਆਪਾ ਦੁਹਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਪੂ ਦਾ ਭੋਜਿਆ ਹੋਇਆ ਅਦਾਬ ਰਹਿਮਤ
ਨੂੰ ਆਖਿਆ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਰਸਮੀ ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਉਪਰੰਤ ਰਹਿਮਤ ਦੀ
ਗੱਲਬਾਤ 'ਚੋਂ ਦੁਖਾਂਤਕ ਅਤੀਤ ਝਲਕਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਮਹਿਫੂਜ਼
ਵਾਹਘਾ ਲੰਘਾਉਣ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਈ। ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਦਾਦੀ ਦੀ ਮੌਤ
ਤੇ ਭਜਨੇ-ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਭੇਦ-ਭਰੀ ਗੁੰਮਸ਼ੁਦਗੀ ਦਾ ਇਲਮ ਰਹਿਮਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੀੜਾਂ
ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਲੈ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਸੱਚ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਤਹਿਆਂ
ਵਿਚ ਛੁਪਾਈ ਰੱਖਿਆ।

“ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲਹੂ ਉਲਟਾ ਵਹਿ ਤੁਰਿਐ। ਸੁਣਿਐ ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰ
ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਉਹ ਟੋਟਾ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਏ। ਉਥੇ ਹਯਾਤੀ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਨਹੀਂ। ਸਰਬ
ਧਰਮ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਮੱਕਾ ਵੀ ਬਾਰੂਦੇ-ਗਜ਼ਬ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਐ। ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ
ਵਾਲੀ ਮਤਸਬੀ ਹਨੇਰੀ ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਵੀ ਝੁੱਲੀ। ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਲਾਂ 'ਚ
ਟਾਇਰ ਪਾ-ਪਾ ਸਾੜਿਆ ਗਿਐ ? ਕੁਝ ਸੁਣਾ ਤੇ ਸਹੀ ਉਥੋਂ ਦੇ ਖ਼ਬਰੇ ਹਾਲਾਤ ?”

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਨੀਝ ਭਰ ਕੇ ਤੱਕਿਆ। ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਨੈਣੀਂ ਐਨ ਉਹ ਚਮਕ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਪੂ ਦੇ ਨੈਣੀਂ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਸੁਣਨ-ਸੁਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

“ਹਾਂ ਅੱਬੂ ਜਾਨ, ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਉਸ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਲਹੂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਦਰਿਆ ਦੀ ਕਾਂਗ ਚੜ੍ਹੀ ਏ। ਉਥੇ ਭਰਾ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚ ਪਈ ਭਰਾ ਦੀ ਗੋਲੀ ਨੇ ਤਮਾਮ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਫ਼ੈਦ ਕਰ ਸੁੱਟੇ ਨੇ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਹਰ ਚਮਨ ਮਕਤਲ ਏ, ਹਰ ਬੁਲਬੁਲ ਦੀ ਹੂਕ 'ਚ ਵੈਣ ਨੇ। ਰੱਬ ਦੇ ਘਰ 'ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਐ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਖੇਤ ਨੂੰ ਵਾੜ ਖਾਣ ਆਈ ਐ।”

“ਉਫ਼ ਅੱਲਾ, ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ।” ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸੇਕ ਲੱਗਾ, “ਇਸ ਸੋਨ ਜਨਤੀ ਖ਼ਾਕ ਕੇ ਹਰ ਰੋਏਂ ਮੇਂ ਫੈਲਾ ਜ਼ਹਿਰ। ਬਾਲਿਸ਼ਤ ਬਰਾਬਰ ਸੁਰਖੀਆਂ ਔਰ ਫੂਟ ਬਹੇ ਜਿਉਂ ਕਹਿਰ।”

ਇਕ ਕਾਵਿ-ਸਤਰ ਬੋਲ ਕੇ ਰਹਿਮਤ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ 'ਚ ਰਾਤ ਲੰਘ ਗਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਅਤੁੱਟ ਪੀਡੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਰਹੱਸਮਈ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ, “ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਪਈ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਅੱਬੂ ਜਾਨ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਸਾਂਭਿਐ। ਆਖਦੈ, ਸਪੁਰਦੇ ਖ਼ਾਕ ਮੌਕੇ ਮੇਰੇ ਤਨ 'ਤੇ ਪਾਇਓ, ਮੈਂ ਯਾਰ ਦੀ ਯਾਰੀ ਬਹਿਸ਼ਤ ਤਕ ਲੈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾਂ।”

“ਤੇ ਇਹੋ ਬਾਪੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਐ, ਰਹਿਮਤ ਜੀਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਲਾਮ ਆਖੀਂ। ਅਗਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਕਬਰ ਦੀ ਖ਼ਾਕ ਲੈ ਆਵੀਂ। ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰੇ ਸਿਵੇ 'ਤੇ ਬਿਖੇਰ ਦਿਉ। ਮੈਂ ਸੋਚਾਂਗਾ ਯਾਰ ਦੀ ਯਾਰੀ ਨਿਭ ਗਈ। ਕਿਆ ਬਾ-ਕਮਾਲ ਮੋਹ ਏ ਜਮਾਲ! ਮੇਰਾ ਸੌ ਸਜਦਾ ਏ ਏਸ ਬੇਨਜ਼ੀਰ ਮੁਹੱਬਤ ਨੂੰ।”

“ਕੁਫ਼ਰ ਨਾ ਜਾਣੀ, ਭਾਈ ਜਾਨ, ਅੱਬੂ ਜਾਨ ਕਬਰ ਕਿਨਾਰੇ ਈ ਪਿਐ। ਅੱਲਾ ਸੇਤੀ ਤੂੰ ਆਇਐਂ, ਇਹ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਕੱਢ ਲਏਗਾ, ਪਰ ਵਸਾਹ ਨਹੀਂ। ਏਹਨੂੰ ਬੜਾ ਸੱਲ ਏ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਦਾ ਤੇ ਵਿਛੜੇ ਭਰਾਵਾਂ ਜਿਹੇ ਯਾਰ ਦਾ।”

“ਕਬਰਾਂ ਉਡੀਕਦੀਆਂ ਜਿਉਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਵਾਂ। ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਜਮਾਲ ਅਸੀਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ, ਪਰ ਕੀ ਇਹ ਕਿਰਦਾਰ ਮੁੜ ਲੱਭ ਪੈਣਗੇ?”

“ਨਹੀਂ, ਕਦੰਤ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਤੂੰ ਕਿੰਨਾ ਬਾ-ਨਸੀਬ ਏਂ, ਜਿਹਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਦੀਦਿਆਂ ਦਾ ਸਬੱਬ ਜੁੜਿਐ।”

ਦੋ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰੇ ਸਨ ਰਹਿਮਤ ਆਪਣੇ ਯਾਰ ਨੂੰ ਬਹਿਸ਼ਤ 'ਚ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਅਬਦੀ ਨੀਂਦਰ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਘੜੀ ਆਈ। ਉਸ ਨੇ ਜਮਾਲੇ ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ। ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਫੜੀਆਂ, “ਕੌਣ ਕੁਫ਼ਰ ਤੋਲਦੈ, ਦੋ ਪੰਜਾਬ ਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਆਹ ਵੇਖੋ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਇਕ ਏ। ਸਿੱਖ ਮੋਮਨ ਭਰਾ ਨੇ।” ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੁਆਸ ਜਿਸਮੇ-ਖ਼ਾਕੀ ਤੋਂ ਪਰਵਾਜ਼ ਭਰ ਗਿਆ। ਕਿਆਮਤ ਦੀ ਘੜੀ ਜਸਬੀਰ ਧਾਹੀਂ ਹੋਇਆ, “ਉਫ਼ ਡਾਢਿਆ, ਤਿੰਨ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸੂਹੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਸਲ

ਦੇ ਦੋ ਦਿਨ ਤਾਂ ਦੇ ਦੋਂਦਾ। ਕੌਣ ਦਰਵੇਸ਼ ਲੱਭਣੈ ਅੱਥੂ ਜਾਨ ਜਿਹਾ? ਕੋਈ ਮੋਹ-ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦਾ ਵਲ ਸਿੱਖੇ ਤਾਂ ਐਥੇ ਆ ਕੇ। ਕਾਸ਼ ਇਹੋ ਰੂਹ ਸਾਡੀਆਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦੀ ਹੋਜੇ! ਨਫਰਤ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਟੁੱਟ ਜਾਣ। ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਖੂਹਾਂ 'ਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰ ਜਾਵੇ।”

ਜਸਬੀਰ ਔਰਤਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਵੈਣ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਮਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਮਾਜ਼ੇ-ਜਨਾਜ਼ਾ ਪੜ੍ਹੀ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਰਹਿਮਤ ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਸਪੁਰਦੇ-ਖਾਕ ਕੀਤਾ। ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸਾਂਭੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਹੱਥੀਂ ਖਾਮੋਸ਼ ਤਨ 'ਤੇ ਪਾਇਆ। ਕਬਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਲਿਫਾਫ਼ੇ 'ਚ ਭਰ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਮੁੜ ਰੋਇਆ।

“ਜੀਰਾਨ ਦੀ ਮੁਕੱਦਸ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਅਭੇਦ ਉਲਫ਼ਤ ਮਾਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਰੀਬਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਨੇ, ਜਸਬੀਰ। ਉੱਠ ਘਰ ਚੱਲੀਏ।” ਜਮਾਲਾ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਲੈ ਤੁਰਿਆ।

ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਅੰਤਮ ਯਾਤਰਾ 'ਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਖ਼ੁਦਾਪ੍ਰਸਤ ਤੇ ਨੇਕਬਖ਼ਤ ਹਸਤੀ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦੀ ਸੀ। ‘ਅੱਥੂ ਜਾਨ ਦਾ ਅਬਦ ਵਿਛੋੜਾ 12 ਅਕਤੂਬਰ ਦਿਨ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ’ ਕੋਰੇ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੇਬ 'ਚ ਪਾ ਲਿਆ। ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਚਾਲੀਸਵਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵਾ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਇਹ ਅਰਸਾ ਜਮਾਲੇ ਕੋਲ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤੇ। ਝੰਗ-ਮੁਘਿਆਣੇ 'ਚ ਸਥਿਤ ਹੀਰ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਵੀ ਵੇਖਿਆ। ਫਿਰ ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਚਾਲੀਸਵੇਂ ਨੂੰ ਕੁਰਾਨੇ-ਪਾਕ ਦੀ ਰਸਮ ਵੀ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਪਰੰਤ ਦੋ ਦਿਨ ਹੋਰ ਵੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ।

“ਹੀਰ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ 'ਚ ਤੂੰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਅਕੀਦਤ ਰੱਖਦੈਂ ਜਸਬੀਰ?” ਜਮਾਲੇ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਜਾਹਰ ਸੀ। ਉਹ ਹੀਰ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਦੀਦਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਮੁੱਖੜੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਖੋਜਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਤਰਜ਼ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਸੀ ਉਹਨੇ ਪਰ ਸੀਲਬੰਦ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਡੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਟਿਆ। ਫਿਰ ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਝਨਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਮੁੜ ਸਵਾਲ ਦੁਹਰਾਇਆ।

“ਜੋ ਰੂਹਾਂ ਮੁਹੱਬਤੋਂ ਨਿਛਾਵਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਉਹ ਅਮਰ ਨੇ ਜਮਾਲ।”

“ਪਰ ਤੇਰੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਅੰਦਰ ਇਸ਼ਕ ਮਜ਼ਾਜੀ ਤੇ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ 'ਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ?”

“ਯਾਰੜੇ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸਬਰ ਚੰਗਾ ਭੱਠ ਖੋੜਿਆਂ ਦਾ ਰਹਿਣਾ। ਜਿਸ ਵੇਦਨਾ ਦੀ ਹੂਕ ਨੂੰ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਮੌਲਿਕ ਤਸੱਵਰ ਨਾਲ ਪਰਣਾ ਕੇ ਮਿਸਾਲ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ, ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਮੁਕੱਦਸ ਤੇ ਅਮਰ ਹੋਵੇਗੀ।”

ਜਮਾਲੇ ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਹੋਰ ਗਹਿਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹਟਵਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨੀਝ ਭਰ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਜਸਬੀਰ

ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਜੋ ਝਨਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਕੱਕੇ ਰੇਤ 'ਤੇ ਕੋਈ ਹਰਫ਼ ਲਿਖਦਾ, ਮੇਟ ਦਿੰਦਾ। ਜਮਾਲਾ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਇਲਮ-ਵਿਛੁੰਨਾ ਸੀ।

“ਜਸਬੀਰ, ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਮਗਰੋਂ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ, ਸੰਗ ਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਪੈ ਗਿਆ ਪਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਿਖੇ ਇਹਨਾਂ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪੁੱਛ ਸਕਦਾਂ। ਗੁਸਤਾਖੀ ਮਾਫ਼।”

“ਸੁੱਕੇ ਫੁੱਲਾਂ 'ਚੋਂ ਇਤਰ ਕੀ ਨਿਚੋੜਦੈਂ ਜਮਾਲ?” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਲੰਮਾ ਹਉਕਾ ਖਿੱਚਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਏ ਜੀਹਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਮੇਟਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਚੰਦਰਾ ਮੁੜ ਉਕਰ ਆਉਂਦਾ ਏ।” ਹਿਜਰ ਦੇ ਹਉਕੇ ਜਿਹੀਆਂ ਸੰਗੀਨ ਯਾਦਾਂ ਦਿਲ 'ਚ ਖੁੱਭ ਗਈਆਂ।

“ਬਸ ਇਸੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਏ ਮੇਰੇ ਅਜੀਬ ਗਰੀਬ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ। ਮਹਿਜ਼ ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਓਦਣ ਤੋਂ ਈ ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਲੋਟੇ ਸਾਂ ਹੀਰ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਤੋਂ। ਆਖਰ ਮੈਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾਂ ਇਸ ਉਲਛਤ ਦੀ ਹਕੀਕਤ?”

“ਤੈਥੋਂ ਛੁਪਾ ਕੀ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਵੱਡਿਆ ਭਰਾਵਾ?”

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੀਅ ਭਿਆਣਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਪਪੀਹੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ। ਝਨਾਂ ਦੇ ਬੇਖੌਫ਼ ਰਵਾਇਤੀ ਵਹਿਣ 'ਚੋਂ ਉਠੇ ਬੁੱਲ੍ਹਿਆਂ ਨੇ ਰਿਸਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ 'ਤੇ ਕਹਿਰ ਢਾਹਿਆ। ਪੀੜ ਦਾ ਜਵਾਲ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਜਮਾਲੇ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅਖੀਰ ਜ਼ਖ਼ਮ ਦੀ ਪੀੜ ਦੋਵਾਂ ਰੂਹਾਂ 'ਚ ਤਕਸੀਮ ਹੋ ਗਈ। ‘ਸੋ ਜਮਾਲ ਝਨਾਂ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਵੀ ਕੋਈ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਏ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਧੂ ਕੇ ਏਥੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਏ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਲੱਗਦੈ ਇਸ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਵੰਝਲੀ ਬਿਰਹਾ-ਵੇਦਨ ਕੁਰਲਾ ਰਹੀ ਐ।’

ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਹੰਢਾਇਆ ਦੁਖਾਂਤ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਬਿਰਹੇ-ਵਿਛੁੰਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਪੀੜਾਂ ਵਾਲੀ ਸਤਰੰਗੀ ਪੀੜ ਜਮਾਲੇ ਦੇ ਨੈਣੀਂ ਜਾ ਪਈ। ‘ਬਿਨ ਵਸਲੋਂ ਨੈਣੀਂ ਸ਼ਬਾਬ ਵਿਛੁੰਨੀ ਹੋ ਕੇ ਸੰਤਾਪੋਂ ਸੋਜ਼ 'ਚ ਰੁੜ੍ਹ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਖੁਦਾ ਨਾ-ਖ਼ਾਸਤਾ ਉਹ ਸ਼ਤਾਬੋਂ ਤਜਵੀਜ਼ (ਕਾਹਲੀ ਫ਼ੈਸਲਾ) ਕਰ ਬੈਠੀ, ਤੂੰ ਮਰਦਾਨਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਮਰਦੂਦ ਈ ਰਹੇਂਗਾ। ਮਹਿਫੂਜ਼ ਰੱਖੇ ਖੁਦਾ ਏਸ ਬਦ-ਬਖ਼ਤੋਂ।”

“ਮੈਂ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਨੈਣੀਂ ਦੀਆਂ ਤਮਾਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲਿਆ ਸੀ ਜਮਾਲ। ਸਾਂਝਾ ਵਾਅਦਾ ਐ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਪਾ ਕੇ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਮਹਿੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਦਾ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਮਰਜ਼ਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਈ ਉਲਟੀ ਐ। ਬੂਹਾ ਢੋਈਏ, ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ।”

“ਇਬਾਦਤ ਖੁਦਾਇਆ, ਜਸਬੀਰ-ਓ-ਨੈਣੀਂ ਦੋਵੇਂ ਫ਼ਤਹਿਮੰਦ ਹੋਣ।” ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਅੰਬਰ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰਾਂ ਕਰ ਕੇ ਭੀਖ ਮੰਗੀ।

“ਤੇ ਜਮਾਲ, ਮੈਂ ਹਰਪਾਲ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤਮਾਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹਰ ਮਸ਼ੱਕਤ-ਮੁਸੀਬਤ ਕੁਚਲ ਕੇ ਨਿਭਾਉਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ। ਬੜਾ ਅਹਿਸਾਨ ਮੰਦ ਹਾਂ ਮੈਂ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੂਬੀ ਦਾ ਵੀ।”

“ਮੌਲਾ ਮੁਕੱਦਸ ਮੋਹ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਜਾਮ ਦੇਵੇ।”

ਭੁੱਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਝਨਾਂ 'ਚ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਹੋਈਆਂ।

ਸਰਦੀ ਦੀ ਆਹਟ ਨੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਕਲੱਲ ਕੀਤੀ, “ਹੁਣ ਫਿਰ ਚੱਲੀਏ ਘਰਾਂ ਨੂੰ?”

ਜਵਾਬ ਦੀ ਥਾਂ ਜਮਾਲ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ।

“ਮੇਰੀ ਵਿਥਿਆ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਘਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਨਾ ਕਰੀਂ।”

“ਕਸਮ ਰਹੀਮੇ ਪਾਕਿ ਦੀ, ਇਸ ਰਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਛੁਪਾਈ ਰੱਖਾਂਗਾ।”

“ਮਹਿਜ਼ ਹੁਣੇ ਈ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ।”

“ਭੁੱ ਕੀ ਹੁਣੇ ਮੁੜ ਜਾਣੈ?”

“ਹਾਂ ਜਮਾਲ, ਭਲਕੇ ਈ।”

ਨਵੀਂ ਖ਼ਬਰ ਜਮਾਲੇ ਨੂੰ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਕਰ ਗਈ।

“ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਹੋਇਐਂ ਭਰਾ। ਸਵਾ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਰਸਾ ਤੇਰੇ ਘਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਚੱਲਿਆਂ। ਅੱਬੂ ਜਾਨ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਦਾ ਪਰਤ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ।”

“ਸਾਡੀ ਵਗੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇਰਾ ਸਵਾ ਮਹੀਨਾ ਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੋ ਨਿਬੜਨੈ।”

“ਮਕਸਦ ਹੋਰ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੈਂਪ ਆਉਣ ਦਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਹੜੇ ਆਇਆਂ ਸਾਂਝ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਲੈ ਕੇ। ਗੁਰੂ ਰਹਿਮਤ ਕਰੇ, ਸਾਡੇ ਵਾਂਗੂੰ ਦੋਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵੀ ਛੇਤੀ ਗਲ ਲੱਗ ਮਿਲਣ।”

“ਵਾਅਦਾ ਕਰ, ਤੂੰ ਵਾਪਸ ਕਦੋਂ ਆਵੇਂਗਾ?”

“ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਇਆ, ਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪਰ ਵਾਅਦਾ ਏ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ।”

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਜਸਬੀਰ ਵਿਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨੈਣੀਂ ਤਨਹਾਈ ਨੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ ਲਏ। ਆਮਦ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਹਿਮਤ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਵਿਦਾਇਗੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੀਆਂ। ਉਸ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਉਸ ਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚੋਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਤਵਾਰੀਖ਼ ਦਾ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਆਇਆ। ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਉਸ ਕਦਰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਹ ਨੂੰ ਰਹਿਮਤ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਪਾਂਧੀ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਸਿੱਜੇ ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਪਰੇ ਕੇ। ਅਣਗਿਣਤ ਅਰਮਾਨਾਂ ਦੇ ਚਿਰਾਗਾਂ ਬੇ-ਅਥਾਹ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ। ਸੁੱਤੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਹਲੂਣ ਤੇ ਟੁੱਟੀਆਂ

ਤੰਦਾਂ ਜੋੜ ਕੇ।

ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਹਫ਼ਤਾ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੈਂਪ 'ਚ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ। ਵਤਨ ਵਾਪਸੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਮਰੌਦ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਵੇਖਣ ਦੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਦਿਲ ਨਾਲ ਅੜੀਆਂ ਪਿੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਇਹ ਸਬੱਬ ਵੀ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਪਸ਼ੌਰ 'ਚ ਘੁੰਮਣ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਬਲੋਚਸਥਾਨ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਵੜੇ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਜਾਣ ਦਾ ਦੌਰਾ-ਏ-ਖ਼ੈਬਰ ਦੀਆਂ ਪਥਰੀਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਕਦੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਲੰਘਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਹਾਂਬਲੀ ਜਰਨੈਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਨੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਜਿਸ ਜਮਰੌਦ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਦੌਰਾ-ਏ-ਖ਼ੈਬਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਕੇਸਰੀ ਪਰਚਮ ਝੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਖੰਡਰਾਤ ਰੂਪ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਅਜ਼ੀਮ ਜ਼ਿੰਦਾਦਿਲੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਮਸਤਕ ਝੁਕ ਗਿਆ, 'ਵਾਹ ਮਹਾਂਬਲੀ ਜਰਨੈਲਾ, ਵਾਹ ਤੇਰੀ ਤੇਗ਼ ਦੀਆਂ ਜੁਝਾਰੂ ਲਿਸ਼ਕਾਂ! ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਜੇਤੂ ਜਰਨੈਲ ਦੌਰਾ-ਏ-ਖ਼ੈਬਰ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਲੜਾਈ ਹਾਰ ਗਏ, ਤੂੰ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਐ ਦੌਰਾ-ਏ-ਖ਼ੈਬਰ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਕੇ। ਗੋਦੜੀਆਂ 'ਚ ਰੋਂਦੇ ਮਾਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦੇ ਡਰਾਵੇ ਦੇ ਕੇ ਐਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪਠਾਣੀਆਂ ਡਰਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਆਹ ਘੁੰਮਦੇ ਨੇ ਚੌੜੀਆਂ ਹਿੱਕਾਂ ਤਾਣੀ, ਸੂਫ਼ ਬੁਰਕਿਆਂ ਵਾਲੇ ਪਠਾਣ। ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਊ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੱਡ-ਵਡੇਰਾ ਜਿਹਦੇ ਲਹੂ ਨੇ ਤੇਰਾ ਲੋਹਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਊ।'

ਉਹ ਪਥਰੀਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕਰ ਕੇ ਉਧਰ ਹੋ ਭੁਰਿਆ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਮੁੱਢੇਂ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਪਥਰੀਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ ਦਾ ਮੂਲੋਂ ਕਾਇਲ ਸੀ, ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖੀ ਵੇਖਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਜੁੜਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਗਿਆ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਮਰੌਦ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਕੈਂਪ ਇਹਨਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਲੱਗ ਗਏ। ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਗੁਲਫ਼ਾਨ ਨਾਮੀ ਪਠਾਣ ਦੀ ਮੰਗੇਤਰ ਬਾਨੋ ਇਸ ਕੈਂਪ 'ਚ ਸਰਦਾਰ ਨਲੂਏ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਪੁੱਛਿਆ:

“ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਓ?”

“ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖ। ਜਬਰ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਵਾਲੇ।”

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਘਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤੇ?”

“ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ, ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਚਿਰਾਗ਼ ਬਾਲਿਐ। ਤੁਸੀਂ ਜਿਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਬੇਖ਼ੌਫ਼ ਰਹੋ। ਔਰਤਾਂ 'ਤੇ ਉੱਠਣਾ ਸਾਡੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਨਹੀਂ।” ਸਰਦਾਰ ਨਲੂਏ ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਬਾਨੋ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ। ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਤਰਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਨਲੂਏ ਸਾਹਵੇਂ ਕਰਦੀ ਬੋਲੀ, “ਮੇਰੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਏ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਬਹਾਦਰ

ਸੂਰਮਾ ਆਪਣੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜੰਮਾਂ।”

“ਆਵਦੇ ਖੁਦਾਵੰਦ ਕਰੀਮ ਸਾਹਵੇਂ ਇਬਾਦਤ ਕਰ ਬੀਬਾ, ਜ਼ਰੂਰ ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲਾ ਸੂਰਮਾ ਤੇਰੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।”

“ਭੋਲੇ ਜਰਨੈਲ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ, ਮੇਰੀ ਕੁੱਖੋਂ ਆਸ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਜਨਣ ਦੀ ਐ।”

ਨਲੂਏ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਨੇਤਰ ਲਾਲ ਸੁਰਖ ਹੋ ਗਏ। (ਗੁੱਥੇ) ^{ਹੁੱਸੇ} 'ਚ ਵਜੂਦ ਗਰਜਿਆ, “ਜਾਹ ਮੇਰੇ ਕੈਂਪ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਜਾਹ।” ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਮੁੱਠੇ 'ਤੇ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਨੋ ਡਰ ਗਈ। ਜੀਅ-ਭਿਆਣੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰੋਂ ਕੋਈ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਿਆ, ਅੱਜ ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਰੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਝੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਆਂ।”

ਬਾਨੋ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਚੁੱਕੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ 'ਤੇ ਸਿਦਕ ਤਰਸਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਬੀਬਾ, ਰੁਕ ਜਾਹ।” ਜਾਂਦੀ ਬਾਨੋ ਨੂੰ ਨਲੂਏ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ। ਸਿਰਹਾਣੇ ਪਈ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਕੀਮਤੀ ਚਾਦਰ ਚੁੱਕੀ ਤੇ ਬਾਨੋ ਦਾ ਸਿਰ ਕੱਜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਚਾਹੁੰਨੀ ਐਂ ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਬਹਾਦਰ ਕੁੱਖੋਂ ਜੰਮਣਾ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਤੇਰਾ ਧਰਮੀ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਤੂੰ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਏਂ। ਤੂੰ ਸੱਚ ਈ ਕਿਹੈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੋਈ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦਾ, ਤੇਰੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਤੈਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ!”

ਬਾਨੋ ਦੇ ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਹੰਝੂ ਡਿੱਗ ਪਏ ਤੇ ਫਰਕਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ, ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ' ਪੁਕਾਰਦੇ ਰਹੇ।

.....ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਦਲੀ ਅਣਖਾਂ 'ਚੋਂ ਉਹ ਕਰੈਕਟਰ ਕਿਥੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨੋਕਾਂ 'ਤੇ ਤਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਤਲਖ-ਕਲਾਮੀ ਤੇਰੀ ਸਾਥੀਆਂ ਸੰਗ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਰਹੀ। ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ ਉਹ ਜੋ ਬੇਗਾਨੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਦਰਾਂ, ਅਬਦਾਲੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਕੇ ਘਰੋ-ਘਰੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਅੱਜ.....?

ਜਮਰੌਦੋਂ ਪਰਤ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਚਾਰ ਕੁ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵਤਨਾਂ ਨੂੰ ਉਡਾਰੀ ਭਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣ ਗਿਆ।

ਮੋਹ-ਮੱਤੇ ਅਹਿਸਾਸ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਸਬੀਰ ਸਰਹੱਦ ਲੰਘ ਆਇਆ। ਇਕ ਰਾਤ ਦੇ ਵਕਫ਼ੇ ਨਾਲ ਖਰਲ ਕਲਾਂ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਵੀ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਕਿਵੇਂ ਸੁਣਾਉਂ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਕਿਆਮਤ ਦੀ ਰੌਚਿਕ ਵਿਥਿਆ? ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਆਹ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਪੱਖ ਸੁਣਨ ਨਾਲੋਂ ਸੁਣਾਉਣਾ ਔਖੈ। ਕਿੰਨੇ ਮੋਹ-ਮੱਤੇ ਨੇ ਉਹ ਲੋਕ? ਕੀ ਮੁਹੱਬਤ ਏ ਬਾਪੂ ਤੇ ਅੱਬੂ ਦੀ। ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਜਰਮ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਜ਼ਰੂਰ ਜਮਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀਜ਼ਾ ਭੇਜਦਾ। ਲੱਪ ਭਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਪਹਾੜ ਜੇਡੇ ਝਮੇਲੇ। ਖ਼ਾਕ ਦਾ ਭਰਿਆ ਲਿਫਾਫ਼ਾ ਘੁੱਟ ਕੇ ਕਲੇਜੇ ਲਾ ਕੇ ਉਹ ਕੰਧ ਟੱਪ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ ਬਾਰੂਵਾਂ

“ਠੱਕ ! ਠੱਕ !! ਠੱਕ !!” ਬੂਹਾ ਠੋਕਿਆ।

“ਕੌਣ ਏਂ ?” ਮਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਗਲ ਲੱਗ ਮਿਲੀ।

“ਮੈਂ ਜਸਬੀਰ, ਮਾਂ।”

“ਜਸਬੀਰ ?” ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਹੈਰਾਨੀ ਸੀ।

“ਕਿਉਂ, ਤੂੰ ਸਿਆਣਿਆ ਨਹੀਂ ?”

“ਆ ਜਾ ਲੰਘ ਆ ਪੁੱਤ.....।” ਦੁਖਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਆਖਿਆ। ਬੰਤੋ ਦੇ ਲਾਗਲੇ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਦੇਬੇ ਵੀ ਉੱਠੀ। ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਹਿੱਕਾਂ ਸੰਗ ਲਾਇਆ ਪਰ ਖੋਜੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਬਾਪੂ ਲੱਭਿਆ, ਨਾ ਉਸ ਦਾ ਮੰਜਾ, ਖੋਰੇ ਉਹ ਦੂਜੇ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇਗਾ ? ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸੋਚਿਆ।

“ਬੜੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁੜਿਐਂ ਪੁੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ.....।”

“ਉਹ ਹੋ, ਕੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ ਏਂ ?” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਬੰਤੋ ਨੂੰ ਸਾਂਭਿਆ ਪਰ ਉਹਤੋਂ ਧਾਹਾਂ ਨਾ ਸਾਂਭੀਆਂ ਗਈਆਂ।

“ਮੈਂ ਹੁਣ ਸਮਝਿਆ, ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਦੀ ਝੂਠੀ ਖ਼ਬਰ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁੱਜ ਗਈ।”

“ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਵੀ ਕਦੇ ਰੋਕਿਆ ਰੁਕੀ ਐ।” ਬੰਤੋ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇਬੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ।

“ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ? ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦੁੰਮਣ ਬੈਠਾ। ਓਦੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਮਰ ਜੂੰ ? ਨਾਲੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਅ ਤੇਰੇ ਕੋਲ. ਆਂ, ਝੋਰਾ ਕਾਹਦਾ ?”

ਰੋਣਾ ਥੰਮ੍ਹਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੰਤੋ ਦੀਆਂ ਹੁਭਕੀਆਂ ਬਦਸਤੂਰ ਜਾਰੀ ਸਨ। ਸਦਮਾ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਹੌਸਲੇ ਨੂੰ ਭੋਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਮਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

“ਹੁਣ ਹੁਭਕੀਆਂ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛੱਡੋਂਗੀ ਵੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਤੇਰੇ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਖਲੋਤਾ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਕਰ। ਦੁੱਖ-ਸੁਖ ਦੱਸ। ਐਵੇਂ ਈ ਝੋਰਾ ਲਾਇਐ। ਭਲਾ ਬਾਪੂ ਨਹੀਂ ਦੀਹਦਾ, ਕਿਥੇ ਐ ?”

ਬੰਤੋ ਦੀਆਂ ਮੁੜ ਧਾਹਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਬੇ ਦੀਆਂ। ਦੁਖਾਂਤਕ ਮੋਜ਼ਜਾ ਵੇਖ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਸਬੀਰ ਵੀ ਸੁੰਗੜਿਆ, “ਆਖ਼ਰ ਐਸੀ ਗੱਲ ਕੀ ?” ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ।

“ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਬਾਪੂ ਕਿੱਥੇ?” ਦੇਬੋ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਹਲੂਣਿਆ।

“ਬਾਪੂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ.....।”

“ਬਾਪੂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ?” ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਜਿਗਰਾ ਤਿਲਕ ਭੋਇਂ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ,
“ਕੁਛਰ ਏ! ਨਿਰਾ ਕੁਛਰ!! ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੈ? ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਂ
ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦਿਨ?”

“ਤੇ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਈ ਚੰਦਰੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਧੱਕੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।”

“ਓਹ ਬਾਪੂ, ਇਹ ਤੂੰ ਕੀ ਕੀਤੈ?” ਉਹ ਖੁਦ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ
ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖੋਫ਼ ਦਿਲੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਧਾਹੀਂ ਹੋ ਪਿਆ।

ਲੇਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦਿੰਦਾ, ਕੁਦਰਤ ਸੰਗ ਮਾਹਰਾ ਸ਼ਿਕਵੇ ਕਰਦਾ,
ਸਿਲਸਿਲਾ ਮਸਾਂ ਹੋਸ਼ੋ-ਹਵਾਸ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਵੱਲ ਪਰਤਿਆ।

“ਚਾਚੀ ਦੱਸ ਤੇ ਸਹੀ ਆਖਰ ਕੀ ਬੀਤੀ ਬਾਪੂ ਸੰਗ?”

“ਮਹਾਂ ਅਣਹੋਣੀ। ਤੂੰ ਪਿੰਡ ਆਇਆ, ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਜਾ ਮੁਖਬਰੀ ਪਈ।
ਕਟਕ ਪਿੰਡ 'ਤੇ ਆ ਚੜ੍ਹੇ, ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਘੇਰੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ
ਵਾਲਾ ਤੇਰਾ ਇਕ ਸਾਥੀ, ਇਕ ਪੁਲਸੀਏ ਨੂੰ ਮਾਰ, ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰ ਗਿਆ
ਤੇ ਓਦੂੰ ਵਿੱਛੜੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਰਤਨੇ ਕੀ ਕਮਾਦ 'ਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਸੰਮਕ ਰਾਤ ਹਟ-ਹਟ
ਕੇ ਗੋਲੀ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਸਵੇਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਈ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਟਰੈਕਟਰ ਕਮਾਦ 'ਚ
ਜਾ ਵਾੜੇ ਤੇ ਉਹ ਤਿੰਨੇ ਈ.....।”

“ਉਹ ਹੋ।” ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਮੁੜ ਧੂ ਪਾ ਗਿਆ,
“ਆਖਰ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸੀ? ਪਿੰਡ ਦੁਆਲੇ ਖੜੇ ਮੇਰੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਦੇ
ਰਹੇ। ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਇਆ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਉਹ ਮਰ ਗਏ। ਮੈਂ ਬਾ-ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਬਚ
ਨਿਕਲਿਆ। ਕਿੱਡਾ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹਾਂ ਮੈਂ। ਕਾਸ਼ ਮੈਂ ਕਲੰਕ ਤੋਂ ਉਥੇ ਈ ਮਰ
ਜਾਂਦਾ।”

“ਪਰ ਜ਼ੈਲਦਾਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਰੱਜ-ਰੱਜ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਏ। ਅਖੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨਾਂ
'ਚੋਂ ਇਕ ਤੂੰ ਐਂ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹੋ ਸੱਚ ਮੰਨ ਲਿਆ ਤੇ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਵੀ। ਉਹ
ਇਸੇ ਹੀ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਝੋਰੇ 'ਚ ਟੁਰ ਗਿਆ। ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤੂੰ ਜੀਉਂਦੈਂ ਤਾਂ ਸ਼ੈਦ ਉਹ
ਕਦੇ ਨਾ ਜਾਂਦਾ।”

“ਮੈਂ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਮਾਰਨ
ਵਾਲਾ ਹਾਂ, ਜੀਹਦਾ ਅੰਤ ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਹੋਇਐ। ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਜੱਗੋਂ
ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਦੀ ਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਵਦੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਹਵੇਲੀ
ਬੰਬ ਨਾਲ ਉਡਾ ਕੇ ਵੀ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ।”

ਪਛਤਾਵੇ 'ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਦਿਲ 'ਤੇ ਕੌੜੀ ਯਾਦਗਾਰ ਉਸਾਰਦਾ ਗਿਆ।

“ਡਾਹਢੇ ਸਾਹਵੇਂ ਜ਼ੋਰ ਕੀਹਦਾ ਚੱਲਦੈ ਜਸਬੀਰ? ਪਹੁ ਫੁਟਦਿਆਂ ਈ
ਮਖ਼ਤੂਲਾ ਘਰ ਆ ਠਹਿਕਿਆ। ਅਖੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਦਾਤ ਤੇਰੇ ਪੋਤੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਐ।

ਚਾਰ ਦਿਨ ਥਾਣੇ ਕਹਿਰ ਢਾਹਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਘਰੇ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਦੋ ਦਿਨ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਬਾਰਾਂ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਦਿਨ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾ ਗਿਆ।”

“ਬਾਰਾਂ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਦਿਨ?”

“ਹਾਂ, ਮੈਂ ਦਿਨ ਤੇ ਸਮਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖਿਐ।” ਦੇਬੋ ਨੇ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੇਬ ‘ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੋਅ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ, ‘ਅੱਬੂ ਜਾਨ ਦਾ ਅਦਬ ਵਿਛੋੜਾ 12 ਅਕਤੂਬਰ ਦਿਨ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ।’

“ਹਾਂ ਸੱਚ, ਮੈਂ ਦੱਸਣਾ ਭੁੱਲ ਗਈ ਜਸਬੀਰ, ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਈ ਸੀ ਓਦਣ।” ਦੇਬੋ ਨੇ ਪੁਨਰ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਹਵਾ ਦਾ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਆਇਆ, ਦੀਵਾ ਬੁਝ ਗਿਆ।

“ਉਫ਼, ਸਾਨੂੰ ਸੂਫ਼ ਹਨੇਰਿਆਂ ‘ਚ ਛੱਡ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਇਕੋ ਦਿਨ, ਇਕੋ ਵਕਤ ਛੱਡ ਤੁਰੇ। ਅੱਬੂ ਜਾਨ ਵੀ ਦਸ ਵਜੇ ਤੇ ਬਾਪੂ ਵੀ। ਇਕ ਮੇਰੀ ਦੀਦ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ, ਦੂਜਾ ਦੀਦ ਨੂੰ ਤਰਸਦਾ ਮਰ ਗਿਐ। ਕਿਵੇਂ, ਕਦੋਂ, ਕਿਥੋਂ ਕਰਜ਼ ਲੱਭੂ ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੰਡੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦਾ?”

ਜਸਬੀਰ ਮੁੜ ਹੁਭਕੀਆਂ ਦੇ ਦੌਰ ‘ਚ ਘਿਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੂੰਝ ਸਕਿਆ। “ਕਿਸ ਬਹਾਨੇ ਤੈਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿਆਂ? ਬਦ ਤੇ ਬੇਘਰ ਜਿੰਦਾ ਖੁਦ ਲਾਰਿਆਂ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ‘ਤੇ ਪਲਦੀਆਂ ਨੇ, ਝੂਠੀ ਤਸੱਲੀ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਮੈਂ ਉਝ ਨਹੀਂ ਸਹਿ ਸਕਦਾ।” ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਨਾ ਕਹਿ ਸਕਿਆ।

“ਨੈਣੀਂ ਕੀ ਕਰਦੀ ਏ ਅੱਜਕਲ੍ਹ?” ਉਹਨੇ ਦੇਬੋ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਏ ਡਿਊਟੀ ਜੋ ਤੂੰ ਲਾ ਗਿਆ ਸੈਂ।”

“ਉਹਦੇ ਪੇਪਰ ਨੇ, ਪਟਿਆਲੇ ਗਈ ਏ। ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਜੱਗੇ ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਰਹਿ ਗਿਐ।”

“ਉਹ ਗੇੜਾ ਮਾਰਦੈ ਚਾਚੀ?”

“ਕਈ ਵੇਰਾਂ ਆ ਲਿਐ ਉਹ ਤਾਂ। ਨੈਣੀਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਵੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਈ ਭੇਜਿਐ। ਵਿਚਾਰਾ ਵਾਹ ਜਹਾਨ ਦੀ ਲਾਉਂਦੈ ਸਾਡੇ ਲਈ ਪਰ ਉਤੋਂ ਡਰ ਮਾਰਦੈ ਸਰਕਾਰੀ ਡਿਊਟੀ ਦਾ।”

“ਉਹ ਤਾਂ ਪੁੱਤਾ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਪਿੱਛੋਂ ਬੜਾ ਈ ਉਦਾਸ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਐ।”

“ਬਾਪੂ ਦਾ ਸੱਲ੍ਹ ਉਹਨੂੰ ਤੁਹਾਥੋਂ ਘੱਟ ਐ?”

“ਤੇਰੇ ਮਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਓਦਣੋਂ ਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਓਹਨੇ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ, ਝੂਠ ਸਾਨੂੰ ਵਰ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਬੋਲਦੈ। ਉਂਵ ਉਦਾਸ ਰਹਿੰਦੈ। ਪੁੱਛਿਆ ਵੀ ਕਈ ਵੇਰਾਂ, ਉਹਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।”

“ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਉਹ ਘੱਟ ਈ ਬੋਲਦੈ ਚਾਚੀ। ਤੂੰ ਲੱਖ ਪੁੱਛੋਂ ਉਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹੇਗਾ, ਪਰ ਏਸ ਦੁਖਾਂਤ ‘ਚ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ? ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਗੁਸਤਾਖੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾ ਲਇਓ।”

“ਜੱਗੇ ਜਿਹਾ ਕੌਣ ਹੋਣੈ ਜਸਬੀਰ, ਸਾਨੂੰ ਈ ਲੱਗਦੈ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।”

“ਬੈਰ ਜੇ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਦਾ ਵਹਿਮ ਏ ਤਾਂ ਰਹਿਣ ਦਿਉ। ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਵਕਤ ਬਿਤਾਈ ਕਰੋ। ਜੱਗੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਨੈਣੀਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸਮਝਾ ਦਿਉ।” ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਹਰਕਤ ਆ ਗਈ, “ਡੋਲਿਓ ਨਾ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਮਿਸ਼ਨ ਪੂਰਾ ਕਰ ਕੇ ਈ ਆਉਣੈ।”

ਮਮਤਾ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਮੂਰਤਾਂ ਖਾਮੋਸ਼ ਸਨ।

“ਚਾਚੀ, ਨੈਣੀਂ ਨੂੰ ਆਖੀਂ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਸੰਗ ਨਿਭਾਏ, ਤੂੰ ਮਾਂ ਦਾ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੀਂ। ਬਾਪੂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਸਮਸ਼ਾਨ 'ਚ ਈ ਕੀਤਾ ਸੀ?”

“ਨਹੀਂ।”

“ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਥੇ?”

“ਛੰਡ ਵਾਲੇ ਖੇਤ 'ਚ। ਟਿੱਬਿਆਂ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ।”

ਜਸਬੀਰ ਹਨੇਰੇ ਸੰਗ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਣਗਿਣਤ, ਅਣਸਿਉਂਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਛੰਡ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਪੁੱਜਿਆ। ਨਿਸਚਿਤ ਥਾਂ ਪੁੱਟੀ, ਪੁਰਖ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ ਆਈ। ਜਰਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਕੱਢ ਕੇ ਡੱਬ 'ਚ ਛੁਪਾ ਲਿਆ। ਸਿਵੇ ਨੂੰ ਅਡੋਲ ਸਜਦਾ ਕੀਤਾ। ਕੰਬਦੇ ਹੱਥੀਂ ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਕਬਰ ਦੀ ਖ਼ਾਕ ਸਿਵੇ 'ਤੇ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ 'ਤੇ ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਸੀ। ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਹੰਝ ਹਨੇਰ, ਦਿਲ ਦੀ ਹਿਰਾਸਤ 'ਤੇ ਖ਼ੁੰਘਾਰ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੀ। ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਜਗਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ਾਬ ਛਿੜਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ 'ਚ ਨੁੜਿਆ ਸੀ।

ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਲਗਾਮਾਂ 'ਚ ਮੁਹਤਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਮਤੇ ਮਕਸਦ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਵਹਿਣ 'ਚ ਹੀ ਨਾ ਰੁੜ੍ਹ ਪਏ। ਫਿਰ ਗੰਭੀਰ ਸੋਚਣ ਲਈ ਉਹ ਸੰਘਣੀਆਂ ਕਿੱਕਰਾਂ 'ਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। “ਲੱਕ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਚਾਰ ਗਰਨੇਡਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕਲਾਪੀ ਜਿੰਦ ਹਵੇਲੀ ਨਹੀਂ ਉਡਾ ਸਕਦੀ। ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਦੁੱਮਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਥੇ ਮਕਸਦ 'ਤੇ ਲੱਗੂ। ਉਹ ਅੱਜ ਮਰਿਆ ਸਮਝਦੈ, ਕੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚੌਕੰਨਾ ਹੋਊ। ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਦੀ ਅਫ਼ਵਾਹ ਏਦਾਂ ਹੀ ਰਹੀ ਤਾਂ ਸਕਿਉਰਟੀ ਛੇਤੀ ਹਵੇਲੀ ਛੱਡ ਜੂ। ਫਿਰ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਧਾ ਈ ਅੰਦਰ ਜਾ ਵੜੀਂ, ਜੁਗਤੀ ਦਾ ਨਾਂਅ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਐ। ਉਡਵਾਇਰ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਊਧਮ ਸਿਹੁ ਨੂੰ ਇੱਕੀ ਵਰ੍ਹੇ ਧੂੜ ਛਾਨਣੀ ਪਈ ਸੀ।”

ਅਕਲ ਦੀ ਦਲੀਲ ਮੰਨ ਕੇ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਥੱਕੇ ਟੁੱਟੇ ਪੈਰਾਂ ਸੰਗ ਅਸਹਿ ਕਸਕਾਂ ਨੂੰ ਨੱਪਦਾ ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ ਮੁੜ ਰੁਕ ਗਿਆ। “ਬਿੰਦ ਝੱਟ ਦਾ ਵਸਾਹ ਨਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਬਾਪੂ ਨੇ 'ਵਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਾਰੀ?’ ਦਿਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਪਲਾਂ 'ਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਸਿਵੇ ਦੀ ਰਾਖ ਹੋ ਗਈ। ਰੂਹ ਜਲ-ਵਿਛੁੰਨੀ ਮਛਲੀ ਵਾਂਗੂੰ ਤੜਪੀ ਤੇ ਦਿਲ ਸਲਾਖ ਚੜ੍ਹੇ ਕਬਾਬ ਵਾਂਗੂੰ ਭੁੱਜ ਗਿਆ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਮੁਗਲ ਖੂਹ ਨਾ ਲੰਘ ਸਕੀਆਂ, ਉਹ ਖੂਹ 'ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਦੀ ਖੱਟੀ ਰੋੜ੍ਹ ਕੇ ਜੀ.-ਭਿਆਣੇ ਹੋਏ ਸੇਠ ਵਾਂਗੂੰ। ਜ਼ਾਰੋ-ਜ਼ਾਰ ਰੋਇਆ, ਭਰੇ ਮੇਲੇ 'ਚ ਗੁਆਚੇ ਦਾਦੇ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਵਾਂਗੂੰ। ਬਾਨੋ ਬੀਬੀ ਦਾ ਜਗਾਇਆ ਦੀਵਾ ਗੁੱਲ ਸੀ। ਵੱਟੀ ਘੁੱਟੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਨੈਣਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਰਿਸੀ।

“ਓਏ ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ, ਆਬਰੂ ਸਲਾਮਤ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਖੂਹ 'ਚ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇਰੀਆਂ ਈ ਭੈਣਾਂ ਸਨ, ਤੇਰਾ ਲਹੂ, ਤੇਰੀਆਂ ਅੰਮਾ ਜਾਈਆਂ।” ਬਾਨੋ ਬੀਬੀ ਦੀ ਆਖੀ ਗੱਲ 'ਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਫੇਰੀ ਨੇ ਗੂੜ੍ਹ-ਅਹਿਸਾਸ ਭਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉਹ ਸਿਰ ਫੜ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਜ਼ਮੀਰ ਨੇ ਮੋਢਾ ਹਲੂਣਿਆ, ‘ਜੇ ਤੂੰ ਏਸ ਖੂਹ 'ਤੇ ਓਦਣ ਮਾਰਿਆ, ਉਹ ਤੇਰਾ ਕੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ? ਤੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁੱਤ। ਤੇਰੀ ਮਾਂ-ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਜਾਇਆ। ਜੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣਾ ਵਾਜ਼ਬ ਏ ਤਾਂ ਰਿਜ਼ਕ ਲਈ ਰਫ਼ਲ ਚੁੱਕਣਾ ਕਿਥੋਂ ਗੁਨਾਹ ਏ? ਕਿਸ ਗੁਨਾਹ ਬਦਲੇ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਏ ਤੂੰ ਉਹਨੂੰ? ਉਹ ਵੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਸ਼ਮ ਚਿਰਾਗ਼ ਈ ਹੋਣੈ? ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਸੇ ਮਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਕਟਾਰ ਚੱਲੀ ਹੋਏਗੀ? ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਜਬਰੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਿਸੇ ਕਲਾਈ ਤੋਂ ਰੱਖੜੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਵਿਹੜਿਆਂ 'ਚ ਵੈਣ ਪਏ ਹੋਣਗੇ। ਹੱਡੀ ਹੰਢਾਇਆ ਤਜਰਬਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲਦੈ। ਨਾ ਸਮੁੱਚੀ ਖ਼ਾਕੀ ਵਰਦੀ 'ਚੋਂ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਮੋਈ ਐ, ਨਾ ਪਾਕ ਬਾਣਿਆਂ 'ਚ ਛੁਪੀ ਬਦਨਾਮੀ ਨਿਕਲੀ ਐ। ਸਿਆਸਤਾਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਪੈਂਤੜੇ ਖੇਡਦੀਆਂ ਨੇ, ਨਸੂਰ ਲੋਕੀ ਹੰਢਾਉਂਦੇ ਐ। ਬਸ ਇਹੋ ਹਕੀਕਤ ਏ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਸਿਰ ਸਜੀ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਦੀ।

ਦਿਮਾਗ਼ ਗ਼ੈਰ-ਮਨਹੂਸੀ ਚਿਰਾਂਦ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੂਫ਼ ਸਫ਼ੈਦ ਸੋਚਾਂ ਅਤੀਤ ਵਰਤਮਾਨ ਚੁਗਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਅੰਬਰੋਂ ਟੁੱਟਿਆ ਤਾਰਾ ਲੰਮੇਰੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਬਿਖੇਰਦਾ ਅੰਧਕਾਰ 'ਚ ਜਾ ਡੁੱਬਿਆ। ਭੋਇਂ 'ਤੇ ਲੇਟੇ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ਼ 'ਚ ਭਿਆਨਕ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੀ ਜੰਗ ਛਿੜ ਪਈ। ਬੰਦ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਨੈਣੀਂ ਦੀਆਂ ਗਲ ਪਈਆਂ ਗੋਰੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ, ਕਾਲਜ 'ਚ ਪੈਂਦੀਆਂ ਕਬੱਡੀਆਂ, ਮਖ਼ੜੂਲੇ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁੰਘਾਰ ਅੱਖਾਂ, ਜਮਾਲੇ ਦਾ ਤਰਲਾ, ਕਲਾਈ 'ਤੇ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹਦੀ, ਡੋਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹਰਪਾਲ, ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਚੁੰਨੀ ਲਾਹੁੰਦਾ ਰੂਬੀ.....ਤਮਾਮ ਅਤੀਤ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਰੱਖਤ ਤੋਂ ਉੱਲੂ ਬੋਲਿਆ। ਹਕੀਕੀ ਖ਼ੁਆਬ ਪਰਵਾਜ਼ ਭਰ ਗਏ। ਖਜ਼ੂਰਾਂ 'ਤੇ ਖ਼ਾਲੀ ਲਟਕ ਰਹੇ ਸਨ ਬਿਜੜਿਆਂ ਦੇ ਆਲੂਣੇ।

ਅੰਬਰ ਵੱਲ ਝਾਤ ਪਾਈ। ਫ਼ਜ਼ਰ ਦਾ ਤਾਰਾ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸੀ। ਪੂਰਬ ਦੀ ਸੂਹੀ ਕੁੱਖ ਨੇ ਛੇਤੀ ਤੁਰ ਜਾਣ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਰਾਜ਼ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ।

“ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਮਾਫ਼ ਬੇਨਾਮ ਸੱਜਣਾ! ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਮੌਤ ਸਨ। ਪਹਿਲ ਮੈਂ ਕਰ ਗਿਆ, ਡਾਹਢਾ ਤੇਰੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਖ਼ਸ਼ੇ, ਭੈਣ ਦਿਆ ਵੀਰਾ.....।”

ਮੋਏ ਪੁਲਸੀਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਲੋਂ ਹੂਕ ਨਿਕਲੀ। ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭੈਣ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਲੋੜਿਆ, ਸੋਚਿਆ ਕਰਜ਼ਾ ਲਾਹ ਕੇ ਮਿਲੂੰ। ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ, ਬੁਝਿਆ ਚਿਰਾਗ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ, “ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਚਿਰਾਗ ਬੁਝ ਗਏ.....।” ਬਾਨੋ ਬੀਬੀ ਦੇ ਬੋਲ ਮੁੜ ਯਾਦ ਆਏ, ...“ਐਵੇਂ ਝੂਠ ਬੋਲਦੀ ਐਂ ਤੂੰ ਬੀਬੀ?” ਉਹ ਬੀਬੀ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਵਹਿਮ ਕੱਢਣ ਲਈ ਉਹਦੀ ਕੁੱਲੀ ‘ਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ‘ਚੋਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਮੋਹ-ਪੈਗਾਮ ਦੇ ਕੇ ਤੜਪਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੋਹ ਨੂੰ ਖੌਫ ਖਾ ਗਿਆ।

ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਖ਼ਤੂਲ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਸੋਨਾ ਮੰਨ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਖੁਫ਼ੀਆ ਕਬੂਤਰ ਛੱਡੇ। ਨਿਰਾਸਤਾ ਨੇ ਛੇਤੀ ਪਰ ਕੁਤਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਲਮ ਹੋਇਆ ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਤਰੱਕੀ ‘ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਦੂਰ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਸਬੀਰ ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ

ਰੱਤੋਕੇ ? ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ।

ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ? ਸਰਪੰਚ ਰੱਤੋਕੇ।

ਐੱਮ.ਐੱਸ. ਮਲਵਈ ? ਸਥਾਨਕ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ।

ਕਲੇਰ ? ਸਰਪੰਚ ਦਾ ਸਿਪਾਹ-ਸਲਾਰ ਨੌਕਰ।

ਮਹਿਫਲ ਦੀ ਲੋਰ ਜੋਬਨ 'ਤੇ ਸੀ। ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਮਲਵਈ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਜੁੰਡੀ ਦੇ ਯਾਰਾਂ ਸਣੇ ਉਚੇਚਾ ਮਹਿਫਲ 'ਚ ਪੁੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਈਮਾਨ ਤੇ ਖੁਦਾਪ੍ਰਸਤ ਸਰਪੰਚ ਬਰਾੜ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਨਫ਼ਰਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਕ-ਅੱਧਾ ਪੈਂਗ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਫਲ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਣ ਲਈ, “ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ! ਇਕ ਪੈਂਗ ?”

“ਨਹੀਂ ਮਲਵਈ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਹਾਡੇ ਸੰਗ ਸੁਗਲ ਮੇਲਾ ਕਰ ਲਈਦੈ। ਮੈਨੂੰ ਉੱਕੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਇਹ।” ਕਹਿ ਕੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਲਵਈ ਦੀ ਪੈਂਗ ਭਰਪੂਰ ਦਾਅਵਤ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਅਫ਼ਸਰ ਉਹ ਪੈਂਗ ਵੀ ਡੀਕ ਲਾ ਕੇ ਚਾੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਬੋਤਲ ਖ਼ਤਮ ਸੀ। ਲਾਗਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਰਾਇ ਲੈ ਕੇ ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ।

“ਕਲੇਰ ?” ਸਰਪੰਚ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ।

“ਜੀ ?”

“ਇਕ ਬੋਤਲ ਹੋਰ ਲੈ ਆ।”

“ਸਤ ਬਚਨ ਜੀ !” ਕਲੇਰ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਤਾਮੀਲੀ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ।

“ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ! ਕਈ ਵੇਰ ਪਰਖਿਐ, ਤੁਹਾਡਾ ਕਲੇਰ ਸਾਊ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਬੜੈ।”

“ਕਿਆ ਬਾਤ ਏ ਡਿਪਟੀ ਸਾਹਿਬ ! ਅਰਸਾ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰਿਐ ਮੇਰੇ ਕੋਲ਼ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਕਦੇ ਕੰਨ ਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਰੜਕਿਆ। ਸੋਨੇ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ, ਕੁੜੀਆਂ ਜਿਹਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਤੇ ਗਊ ਜਿਹਾ ਸ਼ਰੀਫ਼, ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਗੋਦੜੀ ਦਾ ਲਾਲ।”

“ਤੇ ਬੋਡਾ ਪੁੱਤ ਬੰਨੀ ?” ਡਿਪਟੀ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਚ ਵਿਅੰਗ ਸੀ।

ਸਰਪੰਚ ਦਾ ਜਲਾਲ ਬੁਝ ਗਿਆ, “ਹੂੰ, ਕੀ ਬੁਝਿਆ ਸੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਔਲਾਦ ਖੁਣੋਂ।” ਉਸ ਨੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਵਾ ਕੀਤਾ, “ਅਖੇ ਉਖਲ ਪੁੱਤ ਨਾ ਜੰਮੇ ਧੀ ਕਾਣੀ ਚੰਗੀ। ਸਿਰੇ ਦਾ ਲਫੰਡਰ ਏ ਸਾਡਾ ਬੰਨੀ।”

ਅਕਸਰ ਮਹਿਫਲ ਲੱਗਦੀ। ਬੰਨੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਮਲਕੁੱਟ ਰਜ਼ਾ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. 'ਤੇ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰ੍ਹਦੀ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਡਿਪਟੀ ਹਵੇਲੀ ਆਵੇ-ਪੀਵੇ ਤੇ ਯੱਕੜ ਕੁੱਟੇ। ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬੰਨੀ ਸਿੰਨ-ਸਿੰਨ ਉਸ 'ਤੇ ਤੀਰ ਛੱਡਦਾ ਅਤੇ ਭੁੰਨੇ ਤਿੱਤਰ ਉਡਾਉਂਦਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਮਹਿਫਲ 'ਚ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਗੱਲ ਛੇੜੀ, “ਭਲਾ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੁੰਦੈ ਕਲੇਰ?”

“ਡਿਪਟੀ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਪੁਲਿਸ। ਭਾਵ ਕਿ ਸਭ ਡਵੀਜ਼ਨ ਪੁਲਿਸ ਇੰਚਾਰਜ।”

“ਅੱਛਾ, ਉਹਨੂੰ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਕਹਿੰਦੇ ਐ?”

“ਹਾਂ ਭਰਾ।”

“ਪਰ ਯੂ.ਪੀ. ਕੰਨੀ ਸੁਣਿਐ ਅਵਾਰਾ ਝੋਟੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਐ। ਸੀ.ਐੱਮ.ਓ. ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਆ ਅਵਾਰਾ ਸਾਨ੍ਹ ਤੇ ਬਲੀ ਦੇ ਛੱਡੇ ਬੱਕਰੇ ਨੂੰ ਥਾਣੇਦਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਆ।”

ਡਿਪਟੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁੱਤ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਏ। ਅਕਸਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਭੰਡ ਹਰਕਤਾਂ ਸੀ ਪਿੰਡ 'ਚ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ। ਕੋਈ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਪਿਉ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵੀ ਪਰਦੇ ਕੱਜ ਲੈਂਦੀ।

ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਝਿੜਕਣਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਕੀ ਪਤਾ ਕੀ ਬੋਲ ਪਏ।

ਬਰਾੜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਕਲੇਰ ਠੇਕੇ ਨੂੰ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ ਤੇ ਬੰਨੀ ਨੇ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਲਿਆ, “ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਕਿਉਂ ਤੇਲ ਫੂਕਦੈ? 'ਕੱਠਾ' ਈ ਬਾਲਟਾ ਭਰ ਕੇ ਮੂਹਰੇ ਧਰ ਦੇ, ਇਹਨੇ ਕੀ ਰੱਜਣੈ?”

ਬੰਨੀ ਦੀ ਚੁਆਤੀ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹੱਸ ਪਏ। ਕਲੇਰ ਮਾਯੂਸ ਤੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਸਨ। “ਬੇਵਕੂਫ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਾਂ?” ਸੋਚ ਕੇ ਚੁੱਪ ਸਨ।

“ਦੀਹਦਾ ਨਹੀਂ ਢਿੱਡ ਕਿਵੇਂ ਪੀ-ਪੀ ਪਾਟਣ ਆਇਐ? ਏਥੇ ਨੂੰ ਆ ਜਾਂਦੈ ਮੂੰਹ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸ਼ੁਦਾ ਅਹਾਤਾ ਹੋਵੇ? ਕਹਿੰਦੇ ਐ ਮੁਫਤ ਦੀ ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡੀ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡ ਦੂ? ਉਤੋਂ ਸਾਡਾ ਬਾਪੂ ਐ, ਜਿਹੜਾ ਰੋਜ਼ ਨਿਉਂਦਾ ਦੇ ਛੱਡਦੈ ਇਹਨੂੰ।”

“ਤੂੰ ਜੰਮਿਆ ਕਿਉਂ ਸੀ ਉਏ?” ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ।

“ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛ, ਜੰਮਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਜਮਾਇਆ ਸੀ?”

ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਅੱਖ ਨੱਧ ਕੇ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸੈਨਤ ਮਾਰੀ। ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, “ਹੋਟਲ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਪਨੀਰ 'ਚ ਫਰਕ ਬੜੈ।”

“ਕਿਉਂ ਹੋਟਲ ਵਾਲਾ ਬੱਕਰੀ ਦੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਬਣਦੈ? ਘਰ ਨਾ ਜੁੜੇ ਮੂੰਗੀ ਮਸਰੀ, ਐਥੇ ਭਾਲਦੈ ਪਨੀਰ।” ਬੰਨੀ ਨੇ ਅੱਗਿਉਂ ਪੱਚਰ ਠੋਕ ਦਿੱਤੀ, “ਓਦਣ ਆਈ ਇਹਦੀ ਭਾਗਵਾਨ। ਆਖੇ, ਬੇਬੇ ਕੌਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ, ਹੋਇਆ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਕੌਲ ਪੀ ਲੈਣ,

ਖੁਦ ਲੈ ਕੇ ਨੂੰ ਪੀਂਦੇ। ਮਖਾਂ ਨਿੱਤ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਕੱਟਦੇ, ਇਹਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਪਈ ਐ ਮੁੱਲ ਦੀ ਲੈਣ ਦੀ।”

ਕਲੇਰ ਦਾਰੂ ਦੀ ਬੋਤਲ ਟੇਬਲ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਬੰਨੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਬੰਨੀ ਨੇ ਕਦੇ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੋਲਿਆ। ਹਰ ਗੱਲ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਉਹ ਉਸ ਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਖੁਦ ਝਿੜਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ। ਸਿਰੋਂ ਪਾਣੀ ਲੰਘਦਾ ਤਾਂ ਝਿੜਕਦੇ ਵੀ। ਉਂਝ ਕਲੇਰ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਭ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ। ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤਕ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਝਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੀ.ਡੀ.ਪੀ.ਓ. ਦਫ਼ਤਰ ਤਕ ਸਰਪੰਚੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਕਲੇਰ ਸਿਰ ਹੀ ਸਨ। ਡਾਹਵੇਂ ਖੁਸ਼ ਸਨ ਉਹ ਕਲੇਰ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਤੋਂ।

ਕਲੇਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਦਾ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਉਪਰੰਤ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਦਾ। ਡੇਅਰੀ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਪਾਉਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੱਕੀ ਡਿਊਟੀ ਨਿਭਾ ਕੇ ਅਗਲੀ ਡਿਊਟੀ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਕਾਲਜ ਛੱਡਣ ਜਾਂਦਾ, ਬਾਅਦ ਦੁਪਹਿਰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ। ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਸਮਝਦਾ ਤੇ ਭੈਣ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ। ਪਵਿੱਤਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮੋਹ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਕਾਮਿਆਂ 'ਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫੋਕੀ ਝਿੜਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਨੇ। ਇਸੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਪੱਟੇ ਕਾਮੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਬਾਈ-ਬਾਈ' ਆਖ ਪੁਕਾਰਦੇ। ਅੱਧੀ 'ਵਾਜ' 'ਤੇ ਭੱਜੇ ਆਉਂਦੇ।

ਸਰਦਾਰਨੀ ਜਸਮੇਰ ਕੌਰ ਬੰਨੀ ਬਰਾਬਰ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਪੁੱਤ ਮੰਨਦੀ। ਪੁੱਤ-ਪੁੱਤ ਆਖ ਪੁਕਾਰਦੀ-ਸਤਿਕਾਰਦੀ। ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਉਹ ਮਮਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤ ਜਾਪਦੀ। ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਾਫ਼ੀ ਅਰਸਾ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕਾਲਜੋਂ ਮੁੜਦਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ, “ਡਿਪਟੀ ਆਵਦੇ ਪੁੱਤ ਲਈ ਬਾਪੂ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੰਗਦੈ, ਤਦੇ ਹੀ ਸੰਝ ਸਵੇਰੇ ਉਹ ਰੱਤੋਕੇ ਵੜਿਆ ਰਹਿੰਦੈ।”

“ਸਮਾਂ ਬੜੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਪੁੱਟ ਚੁਕਿਐ, ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਅੰਵਾਣੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜੋ ਬਗੈਰ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀਉਂ ਇਕਲੌਤੀ ਧੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਣਜਾਣੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ 'ਚ ਕਰ ਦੇਣ?”

“ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ ਕਲੇਰ, ਮਾਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਖਾਂਦੇ-ਪੀਂਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ 'ਤੇ ਈ ਡੁੱਲ੍ਹਦੀਆਂ ਨੇ, ਧੀਆਂ-ਧਿਆਣੀਆਂ ਦੇ ਅਣਬੋਲ ਅਰਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਿਆਣਦੈ? ਓਦਣ ਆਈ ਸੀ ਡਿਪਟੀ ਦੀ ਵਾਈਫ਼। ਮੈਨੂੰ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਭਰ ਬੈਠੀ ਅਖੇ ਦੇਰ ਨਾ ਕਰੇ।”

ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਮਲਵਈ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਆਮਦ ਤੇ ਬੰਨੀ ਦੀ ਆਖੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆ ਗਈ, ਅਖੇ, “ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਯੁੱਗ ਟੱਕਰਿਐ, ਸੁਖ ਨਾਲ ਘਰ ਇਕ ਗਲਿਐ ਨਹੀਂ, ਖੌਰੇ ਦੋ ਹੀ ਉਜੜਦੇ।”

“ਪਰ ਭੈਣਾ, ਤੈਨੂੰ ਵਰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ, ਜਵਾਬ ਦੇ ਦੇਹ। ਧੀ ਦੇ ਅਰਮਾਨਾਂ ਲਈ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਫ਼ਰਾਖ਼ਦਿਲੀ ਲਈ ਵੱਡੇ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਗਨ ਮੋੜਨਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ।”

“ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਡਿਮਾਂਡ, ਇਕਲੌਤੀ ਧੀ ਵਾਲੇ ਹੱਕ ਜਬਰੀ ਖੋਹ ਰਹੀ ਐ। ਆਵਦੀ ਪਸੰਦ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਡੈਡੀ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜੁਆਬ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਪਰ ਉਹ ਆਵਦੇ ਵਾਅਦੇ ਦੀ ਅੱਖ ਨੀਵੀਂ ਹੋਣ ਦਾ ਝੋਰਾ ਖਾਂਦੈ ਐ।”

“ਉੱਝ ਏਹਦਾ ਮੁੰਡਾ ਤੂੰ ਵੇਖਿਐ?”

“ਸੱਚ ਪੁੱਛਦੈਂ? ਕਾਲਜ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਵੇਰ ਛੇੜ ਕੇ ਉਹ ਹੱਤਕ ਕਰਵਾ ਬੈਠੈ। ਉਹਦਾ ਕਰੈਕਟਰ, ਔਕਾਤ ਮੈਥੋਂ ਗੁੱਝੇ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਲਫੰਡਰ ਈ ਨਹੀਂ, ਸਿਰੇ ਦਾ ਵੈਲੀ ਐ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੀ, ਪਰ.....।”

ਕਲੇਰ ਦਿਲੋਂ ਪਸੀਜਿਆ ਗਿਆ। “ਕਿੰਨੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਐ ਔਰਤ ਜਾਤ? ਜ਼ਹਿਰ ਖਾਣੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣ ਲਈ ਵੀ ਸੌ ਸੌ ਵੇਰ ਹਲਾਲ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦੈ, ਉਹ ਵੀ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਲੋਂ।”

“ਕਲੇਰ, ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੈ, ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ। ਮੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਚਾਹੀਦੈ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿਆਂ ਮੈਂ ਕਾਲਜ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲਈ ਤੇਰਾ ਸਹਾਰਾ ਉਹਦੀਆਂ ਆਪ-ਹੁਦਰੀਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਈ ਲਿਆਏ।”

“ਨੰਕਰ ਦੀ ਔਕਾਤ ਮਾਲਕ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ 'ਚ ਦਖ਼ਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਪਵੇ, 'ਵਾਜ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰ ਲਵੀਂ, ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਆਵਾਂਗਾ।”

ਕਲੇਰ ਨੇ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਡਾਹਢਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਡੈਡੀ, ਡੇਢ ਮਹੀਨਾ ਐਗਜ਼ਾਮਾਂ 'ਚ ਪਿਆ, ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਝੰਜਟ 'ਚ ਨਾ ਪਾਉ। ਅੱਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ।” ਕਹਿ ਕੇ ਧੀ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਆਰਜ਼ੀ ਸਿਰਦਰਦੀ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਲਵਈ ਨੂੰ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸ਼ਗਨ ਪਾਉਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੁੜੀ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰ ਬਿਸਕੁਟ ਵਾਂਗੂੰ ਭੁਰਦੀ ਰਹੀ।

“ਮੈਂ ਇਕੱਲੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਇਹ ਭੀਖ ਮੰਗਦਾ ਆਂ, ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ।” ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਪੱਲਾ ਅੱਡਿਆ। ਲਾਡਲੇ ਫ਼ਰਜ਼ਦ ਦੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਨੇ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ ਕਲੇਸ਼ ਸਿਰੇ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਅਫ਼ਸਰਨੀ ਦੀ ਪਸੰਦ ਪੁੱਤ ਤੋਂ ਕਿਧਰੇ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਪਰ ਕੁੜੀ ਦੇ ਐਗਜ਼ਾਮਾਂ ਤੱਕ ਸਮਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਉਧਾਰ ਮੰਗਦਾਂ।”

ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ 'ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਾਹਲੀ ਮੱਠੀ ਪੈ ਗਈ। ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਕੁੜੀ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਤਰਸ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਕੁੜੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਲਈ ਉਹ ਗੱਲ ਬੰਨੀ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਾ ਦੇਵੇ ਪਰ ਉਹ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ।

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਸਰੋਜ ਦਾ ਭਰਾ ਸੁਰਜੀਤ ਸਮੇਕ ਦੇ ਤਸਕਰਾਂ ਸੰਗ ਫਸ ਗਿਆ। ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ

ਉੱਕਾ ਹੀ ਵਿਸਾਰ ਬੈਠੀ, “ਕਲੇਰ ਭਰਾ, ਕਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ, ਉਹ ਤਸਕਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਸੰਗ ਰਲ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਐ। ਮਲਵਈ ਚਾਹਵੇ ਮੱਖਣੋਂ ਵਾਲ ਕੱਢ ਸਕਦੈ।”

“ਪਰ ਗੱਲ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਕਰ ਵੇਹਨੇ ਆਂ, ਕੀ ਹਰਜ਼?”

“ਨਹੀਂ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣੈ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਈਪਾਸ। ਅੱਜ ਉਹ ਡਿਪਟੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਝੱਲਣਗੇ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਕੰਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਡਿਪਟੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲਈ ਚੋਖਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ। ਗੱਲ ਡੈਡੀ ਕੰਨੀ ਪਈ, ਡਿਪਟੀ ਝੋਰਾ ਖਾ ਕੇ ਮਾਮਲਾ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੈ। ਮੁੱਠੀ ਗਰਮ ਹੋਜੇ, ਕੇਸ ਖੂਹ ਖਾਤੇ ਵੀ ਪਾ ਸਕਦੈ। ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਦੂਜਾ ਪੈਂਤੜਾ ਨਰੋਆ ਜਾਪਦੈ।”

“ਹੂੰ! ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਮਲਵਈ ਬਦਨਾਮ ਤੇ ਬੜੇ ਪਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਈਪਾਸ ਮਾਮਲਾ ਕੁਰਾਹੇ ਜਾ ਪਿਆ ਤਾਂ?”

“ਨਹੀਂ ਪਏਗਾ। ਉਹ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਂਦੀ ਈ ਕਿਉਂ, ਆਂਵਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਲਈ? ਸੁਣਿਐ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਦਾ ਪਾਪ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਬੜਾ ਤ੍ਰਹਿੰਦੈ।”

“ਗੱਲ ਛੂਹ ਕੇ ਵੇਖਦਾਂ, ਸੁਣਿਐ ਸਹੁਰਾ ਰੁੱਗ ਵੀ ਮੋਟਾ ਈ ਭਰਦੈ।”

ਕਲੇਰ ਸੋਚੀ ਪੈ ਗਿਆ। ਬੀਤੇ ਦਿਨੀਂ ਕਿਸੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਸੱਜਣ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਣੀ ਸੀ ਮਲਵਈ ਦੀ ਕਰਤੂਤ। ਜੋ ਹਿੱਕ ਠੋਕ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦਾ ਸੀ ਅਖੇ ‘ਮਲਵਈ ਤਾਂ ਖੰਘੂਰਾ ਵੀ ਲੱਛਮੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਰਦੈ। ਘਰ ਨੌਟਾਂ ਨੂੰ ਬੱਕਰੀ ਨੂੰ ਖਾਂਦੀ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆ ਜੇਬਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਜੀਭ ਮੂਤਣੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦੀ।”

“ਉਹ ਬਈ ਉਪਰਲਿਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੀ ਫੂਕਣਾ ਹੁੰਦੈ। ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ 'ਕੱਲਾ ਮਲਵਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ।’ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹਮਦਰਦੀ ਜਤਾਈ ਸੀ, ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਉਪਰੋਂ ਜਾਂ ਅੰਦਰੋਂ।

“ਉਹ ਛੱਡਿਆ ਕਰ ਉਏ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਸਵਾ ਮਣ ਜਨੇਊ ਲਾਹ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਸਵਾ ਲੱਖ ਜੇਬ 'ਚ ਭਰ ਕੇ। ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿਸੇ ਨੇ, ‘ਨਾ ਬਾਪ ਬੜਾ ਨਾ ਭਈਆ, ਸਭ ਸੇ ਬੜਾ ਰੁਪਈਆ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਹੱਡੀਂ ਹੰਢਾਇਆ ਤਜਰਬਾ ਏ, ਮਲਵਈ ਦਾ ਮੂੰਹ ਫੂਕ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀਹ ਕਤਲਾਂ, ਪੰਜਾਹ ਡਾਕਿਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਕੱਜ ਲਏ। ਸਾਲੇ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵੇਂਹਦਿਆਂ-ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਹੀ ਘਰੇਲੂ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਚ ਪੰਜਤਾਲੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਤਲਾਕ ਕਰਵਾ ਦੇ ਪੰਜਤਾਲੀ ਲੱਖ ਜੇਬਾਂ 'ਚ ਭਰ ਲਿਆ।”

ਕੁਝ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲੇਰ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੇ ਹੱਥ ਧਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਬੰਨੀ ਬੋਲ ਪਿਆ, “ਕਿਉਂ ਘਬਰਾਉਂਦੈ ਬਾਈ, ਲੱਗਜੂ ਪਤਾ ਜਦੋਂ ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੇ ਵਰੰਟ ਕੱਢੇ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਲੈ ਕੇ ਗਿਮਾਂਡ ਇਹਦੇ 'ਤੇ ਪਟਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ।”

ਬੰਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹੱਸੇ ਪਰ ਕਲੇਰ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਸੱਜਣ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਬਾਈ ਜੀ, ਕੋਈ ਖਾਸ ਈ ਤਜਰਬਾ ਹੋਇਆ ਲੱਗਦੈ।”

“ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਾਵਾਂ ਏਸ ਭੜੂਏ ਨੇ ਚਾਰ ਚੀਨੀਆਂ ਕਬੂਤਰੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਛੱਡੀਆਂ ਨੇ ਜੋ ਮੋਟੀ ਜੇਬ ਵਾਲੇ ਲਫੰਡਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਆਂਵਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਲ 'ਚ ਫਸਾਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸਿਰ ਖੋਹ ਪਵਾਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸਿਰੇ ਈ ਜਾ ਲੱਗਦੈ ਤਾਂ ਰੰਗੇ ਹੱਥੀਂ ਛਾਪਾ ਵੀ ਖੁਦ ਮਰਵਾਉਂਦੀਆਂ। ਫਿਰ ਪੰਛੀ ਪਿੰਜਰੇ ਪਿਆ ਤੂੰ ਕੌਣ ਮੈਂ ਕੌਣ ? ਮਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ? ਜਾ ਕੇ ਸੌਦਾ ਮੁਕਦੈ ਲੱਖਾਂ 'ਚ। ਉਹ ਆਂਵਦਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਚੱਲ ਅਗਲੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਛੱਤਰੀ 'ਤੇ, ਏਧਰ ਮਲਵਈ ਸਾਹਿਬ ਢਿੱਡ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਡਕਾਰ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਆ.....।”

ਰੋਚਿਕ ਖੁਲਾਸਾ ਕਲੇਰ ਦੇ ਰੌਂਗਟੇ ਖੜੇ ਕਰ ਗਿਆ।

“ਤੇ ਬਾਈ, ਆ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਇਲਮ ਹੋਇਐ ?”

“ਸੱਚ ਪੁੱਛਦੈਂ ?”

“ਹਾਂ।”

“ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਹੱਡਬੀਤੀ ਏ ਤੇ ਏਦੂੰ ਪੀੜਤ ਨੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ।”

“ਪਰ ਬਾਈ, ਏਡਾ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ, ਸੂਝਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਫਸ ਗਿਐਂ ਏਸ ਜ਼ਫਰ ਜਾਲ 'ਚ ?”

“ਮਰਦ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਏਸੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਐ।”

ਸੋਚ ਦਾ ਇਹ ਪੱਖ ਰੂੜੀ ਮਾਰਕਾ ਸ਼ਰਾਬ ਵਾਂਗੂੰ ਕਲੇਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, “ਵਾਕਿਆ ਈ ਮਲਵਈ ਕੁਰੱਪਟ ਏ। ਜੀਤੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪਵੇ। ਸਾਲਾ ਅਖੌਤੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੱਸ ਕੇ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਦੀਆਂ ਰੁੱਗ ਭਰ-ਭਰ ਕਸਮਾਂ ਖਾਂਦੈ ਤੇ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਦੈ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਵਰਗੇ ਨੇਕਦਿਲ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ।”

ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਉਹ ਜਿਉਂ ਹੀ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਚਾਣਚੱਕ ਮਲਵਈ ਵੀ ਹਵੇਲੀ ਆ ਠਹਿਕਿਆ। ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਲੋਕਲ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਗਏ ਸਨ, “ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ, ਸ਼ੈਤਾਨ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਲਉ ਜੀ, ਆ ਗਿਐ ਪਸੈਂਜਰ ਇੰਜਣ, ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਏਥੋਂ ਤੁਰਦਾ ਹੁਣ। ਲੱਗਦੈ ਫਰੀਡਮ ਫਾਈਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਠੰਡੀ ਈ ਰਹੀ ਏ ਅੱਜ ?”

ਬੰਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੂਈ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮਲਵਈ 'ਤੇ ਧਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਲੇਰ ਨੇ ਬੈਠਕ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਠਾਉਂਦਿਆਂ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਇਆ। ਡਰ ਸੀ ਬੰਨੀ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਚੰਨ ਨਾ ਚਾੜ੍ਹ ਦੇਵੇ, ਜੋ ਬਾਹਰ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਲੱਗਦੈ ਅੱਜ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਫਸਿਆ ਹੋਣੈ, ਤਦੇ ਕੰਜਰ ਤੋਰੀ ਵਾਂਗੂੰ ਮੂੰਹ ਲਮਕਾਈ ਆ ਗਿਐ। ਕਲੇਰ ਵੀ ਕਮਲਾ ਐ। ਅਜੇ ਸਵੇਰੇ ਈ ਕਰਤੂਤਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਏਹਦੀਆਂ, ਤੇ ਹੁਣ ਖ਼ਾਤਰਦਾਰੀ 'ਚ ਰੁੱਝ ਗਿਐ।”

ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਬੰਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸੈਨਤ ਨਾਲ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਕਈ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਮਲਵਈ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਈ।

ਉਪਰੰਤ ਕਲੇਰ ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਆਇਆ, "ਸਮੈਕ ਦੇ ਕੇਸ 'ਚ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿਹੰ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਈ ਫਸ ਗਿਆ ਸਾਹਿਬ।"

"ਆਹੋ, ਮੱਝ ਪੂਛ ਮਾਰ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਲਬੇੜ ਵੀ ਦੇਂਦੀ ਏ।" ਦੇ ਹਰਫ਼ਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਕੇ ਅਫ਼ਸਰ ਗੋਂਗਲੂਆਂ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਝਾੜ ਗਿਆ।

"ਪਰ ਕੀ ਬਣਿਐ ਅਜੇ ਕੇਸ ਦਾ?"

"ਅਜੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਪਰਚਾ ਹੋ ਜਾਊ ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤਕ।"

"ਗਰੀਬ ਤਾਂ ਸੁੱਕਾ ਈ ਮਾਂਜਿਆ ਜਾਊ।"

"ਉਹ ਵੀ ਤੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਪਿਆ ਸੀ।"

"ਪਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੈ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹ ਤਸਕਰ।"

"ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਛੱਡਦੈ।"

"ਪਰ ਉਹ ਅਜੇ ਬਚ ਸਕਦੈ?"

"ਬਚ ਵੀ ਸਕਦੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ।"

"ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਹਿੰਦੈ ਉਹ ਬਚ ਸਕਦੈ ਜ਼ਰੂਰ, ਪਰ ਜਨਾਬ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ।"

"ਜਨਾਬ ਤਾਂ ਬਚਾਅ ਦੇਣ, ਪਰ ਤੂੰ ਜਾਣਦੈ ਗੱਲ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਨੋਟਿਸ 'ਚ ਐ।"

"ਏਡਾ ਇਲਮ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿਲ ਕਿਉਂ ਆਖਦੈ, ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਕੇਸ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੈ, ਬਾਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ, ਬਾਇੰਜ਼ਤ। ਉਹ ਘਰੋਂ ਵੀ ਕਮਲਾ ਗਰੀਬ ਏ ਤੇ ਜਨਾਬ ਦੀ ਨਦਰਿ ਇਹੋ ਤਰਸ 'ਤੇ ਈ ਸਵੱਲੀ ਹੋਜੇ।"

"ਪਰ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਨਦਰਿ ਸਵੱਲੀ ਨੂੰ ਸੌਦੇਬਾਜ਼ੀ ਸਮਝਣਗੇ, ਹਿੱਸਾ ਭਾਲਣਗੇ ਤੇ ਮੈਂ ਕੀਹਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਸੀ ਆਖੂੰ?"

"ਤੇ ਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਬਣਦਾ ਦਸਵੰਧ ਦਿਵਾ ਦਿਆਂ ਤਾਂ?"

"ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਯਾਰੀ ਦਾਗੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਕੋਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਏਸ ਪਿੰਡ 'ਚ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।"

"ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਜਾਲ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਈਪਾਸ ਬੁਣ ਲਈਏ ਤਾਂ?"

"ਤੂੰ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਏਂ ਕਲੇਰ", ਡਿਪਟੀ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। "ਗੱਲ ਨੂੰ ਏਥੇ ਈ ਢੱਕ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਸ ਵਜੇ ਦਫ਼ਤਰ ਆਵੀਂ, ਪਰ ਗੁਪਤ। ਉਦੋਂ ਤਕ ਮੈਂ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਬਰੇਕਾਂ ਮਾਰ ਲੈਂਨਾ ਆਂ।" ^{ਅੱਖ}

ਡਿਪਟੀ ਦੀ ਮਟਕਦੀ ਘਿੜੀ-ਮੁੜੀ ਸਰੋਜ 'ਤੇ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਲ-ਪਲ ਭਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ-ਮੌਤ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਗਲ 'ਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹਉਕੇ, ਦਿਲ 'ਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਇਬਾਦਤਾਂ ਝੂਮਰ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

"ਕਲੇਰ, ਇਹ ਕੁੜੀ ਕੌਣ ਏ?" ਮਲਵਈ ਨੇ ਘੁੱਟਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਉਸੇ ਗੱਭਰੂ ਦੀ ਭੈਣ ਐ, ਜੋ ਕੇਸ 'ਚ ਫੜਿਐ।"

“ਹੂੰ” ਸ਼ਰਾਰਤ ਮੁੜ ਮਲਵਈ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਨੱਚੀ। ਕਲੇਰ ਦੀ ਨੀਤੀਵਾਨ
ਅੱਖ ਤਮਾਮ ਹਰਕਤਾਂ ਮਾਪਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਖਾਮੋਸ਼ ਸੀ।

ਬਾਹਰ ਖੜਾਕ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਕਲੇਰ ਪਲ
ਭਰ ਲਈ ਪਾਇਆ ਸੌਦਾਗਰ ਦਾ ਬਾਣਾ ਲਾਹ ਕੇ ਮੁੜ ਨੌਕਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ
ਆ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ ਚੌਧਵਾਂ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦਸ ਵਜੇ ਉਹ ਥਾਣੇ ਜਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, “ਕਲੇਰ, ਤੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਮੈਂ ਰੂੜੀ ‘ਤੇ ਨਹੀਂ ਵਗਾਹ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਕੀ ਕਰਾਂ ਮਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਕ ਚੱਬਣਾ ਈ ਪੈਂਦੈ। ਅਫ਼ਸਰ ਬੜਾ ਕੱਬਾ ਏ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਜੇਬ ਹੌਲੀ ਕਰਨੀ ਈ ਪਊ, ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ ਗੱਲ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪੈ ਗਈ ਤਾਂ ਤੋਤੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਈ ਉੱਡ ਜਾਣਗੇ।”

“ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਿਰਦਰਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੀ ਐ।”

“ਫਿਰ ਠੀਕ ਏ, ਅਗਾਂਹ ਤੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁਰਗੀ ਮਿਲੇ, ਛੱਡਣੀ ਨਹੀਂ, ਤੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਤੈਨੂੰ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਇਆ ਕਰੂ।”

“ਪਰ ਏਹਦਾ ਟਾਂਕਾ ਕਿਥੇ ਕੁ ਫਿਟ ਹੋਊ?”

ਮਲਵਈ ਨੇ ਤਿੰਨ ਉਂਗਲਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।

“ਸੌਦਾ ਮਹਿੰਗਾ।” ਕਲੇਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਡੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ।

“ਉਧਰ ਵੀ ਵੇਖ ਲੈ, ਇੱਕੀ, ਇਕਾਹਟ, ਪੰਜਾਸੀ ‘ਚ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਜ਼ਮਾਨਤ ਨੂੰ ਹੋਣੀ। ਏਨੇ ‘ਚ ਤਾਂ ਜ਼ਨਾਨੀ ਜਵਾਕ ਬਣਾ ਕੇ ਜੰਮ ਦੇਂਦੀ ਏ।”

“ਪਰ ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਏ।”

“ਤਸਕਰਾਂ ‘ਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਮਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਵੀ ਹੋਣੈ ਕੁਛ?”

“ਕਾਹਨੂੰ ਜਨਾਬ, ਸੁਆਦਾਂ ਪਿੱਛੇ ਜਿੰਦ ਫੂਕਦਾ ਰਿਹੈ ਉਹ ਤਾਂ।”

“ਬੈਰ, ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁਨੈ?”

ਕਲੇਰ ਨੇ ਦੋ ਉਂਗਲਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

“ਏਨਾ ਅਨਿਆਂ ਨਾ ਕਰ ਯਾਰ।”

“ਫਿਰ ਚੁਕਾ ਦਿਆਂਗੇ ਰਹਿੰਦੀ ਰੜਕ ਕਦੇ।”

“ਚਲ, ਜੀਉਂਦਾ ਰਹੁ ਤੂੰ ਕਿਹੜਾ ਨਿੱਤ-ਨਿੱਤ ਕਹਿਣੈ।” ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਵਜਦ ‘ਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ।

“ਮਿਹਰਬਾਨੀ, ਜਨਾਬ।”

“ਕੁਝ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਆਇਐਂ?”

“ਨਹੀਂ ਸਰ, ਕੇਸ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਣ ‘ਤੇ ਜਦੋਂ ਬਾਕੀ ਬੰਦੇ ਪੁਲਿਸ ਰਿਮਾਂਡ ‘ਚੋਂ ਜੁਡੀਸ਼ਲ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਆਂਗਾ। ਇਹ ਸਮਝੌਤਾ ਮੈਂ ਉਸ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆਂ।”

“ਵੇਖੀਂ, ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਨਾ ਹੋਜੇ ਕਿਤੇ ?”

“ਕਲੇਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਮੈਂ ਸਭ ਪੱਖ ਸੁਲਝਾ ਕੇ ਆਇਆਂ।”

“ਇਹ ਮਾਣ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਏ, ਸ਼ੈਰ ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਇੱਛਾ।”

“ਸਭ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀਆਂ ਸਦਕਾ ਈ ਏ।”

“ਫਿਰ ਪੈਂਗ ਸ਼ੈਂਗ ਹੋਜੇ ?”

“ਨਹੀਂ ਜਨਾਬ, ਮਾਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਹਦੀਆਂ। ਪੈਂਗ ਟਕਰਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਤਾਂ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਈ ਏ।”

“ਪਰ ਜਿੰਦਣ ਮੁੱਠੀ ਗਰਮ ਹੋਊ, ਓਦਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਲਵਾ ਈ ਦੇਣੈ।”

“ਮੈਂ ਕਦੇ ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਪੀਤੀ।”

“ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ‘ਬੰਡਰ ਬੋਲਟ’ ਤਾਂ ਪੀ ਈ ਲਵੇਂਗਾ ?”

“ਸ਼ੈਰ, ਜਿਵੇਂ ਵਕਤ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਇਆ।”

ਕਲੇਰ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਡਿਪਟੀ ਬੋਲਿਆ, “ਬਹਿ ਜਾ ਯਾਰ ਮੇਰਿਆ, “ਅਜੇ ਕੰਧਾਂ ਈ ਚੁੱਕੀਆਂ ਨੇ, ਮਕਾਨ ਛੱਤਣਾ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਪਿਆ ਐ।”

“ਹੁਕਮ ਛੱਡੋ ਜਨਾਬ!”

“ਏਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੋਰ ਪੁਖਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਐ ਜੇ.....” ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਮੁੱਖੜੇ ‘ਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਨੱਚ ਪਈ।

“ਕੀ ?”

“ਜੇ ਲੱਕ ਪਤਲਾ ਪੱਟਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਸੰਗ ਵਾਰੇ-ਨਿਆਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ।” ਬਿੱਲੀ ਬੈਲਿਉਂ ਬਾਹਰ ਆਈ ਪਰ ਕਲੇਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹੈਰਾਨ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤਾਜ਼ਾ ਪਰ ਕੁਝ ਵੀ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਕਿਉਂ ਚੋਬਰਾ, ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਲਈ ?”

“ਏਸੇ ਲਈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਬੜਾ ਔਖੈ।”

“ਪਰ ਉਹਦੇ ਲਈ ਭਰਾ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਬਦਲੇ ਬੜਾ ਸੌਖੈ।”

“ਪੁੱਛ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ।” ਕਹਿ ਕੇ ਕਲੇਰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

“ਸੋਚ ਲਈ ਕੇਰਾਂ, ਪੈਸਾ ਤਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਏ, ਲੱਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਬਿੰਦ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ, ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਕ ਭਾਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਭੰਨ ਸੁੱਟਦੇ ਨੇ।” ਮਲਵਈ ਨੇ ਕਲੇਰ ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਡਰਾਵਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਹ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਸੋਚਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਮਾਮਲਾ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਮਾਰਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਘੜਿੱਚ ਹੋਣਾ। “ਕੰਜਰਾਂ ਦੇ ਕੋਠਿਆਂ 'ਚ ਸੌਂਦੇ ਜਿਸਮ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਈ ਹੋਇਆਂ ਕਰਦੈ। ਸਰੋਜ ਚੰਦਰੀ ਕਿਉਂ ਪਈ ਓਦਣ ਏਹਦੀ ਨਜ਼ਰੀਂ ? ਕਿਵੇਂ ਕਹੂੰ ਤੱਤੀ ਕੋਲ ਮੈਂ ਏਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ? ਫਿਰ ਉਹ ਮੰਨੇ ਵੀ ਜਾਂ ਨਾ ? ਗਰੰਟੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਜ਼ਮੀਰ ਪ੍ਰਸਤ ਕੁੜੀਆਂ

ਦੀ ਵੋਟ ਏਸ ਮੁਕਾਮ ਅਣਖ ਆਬਰੂ ਦੇ ਕੋਟੇ ਈ ਪੈਂਦੀ ਐ। ਕਈ ਵਖ਼ਤ ਦੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਵਕਤ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਵੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਰੋਜ ਕਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਐ? ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ, ਇਹ ਪਰਖ ਤੇਰੇ ਲਈ ਕਰਨੀ ਔਖੀ ਐ। ਬੂ-ਪਾਹਰਿਆ ਵੇ ਲੋਕਾ, ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਰੈਂਕ ਨਿਆਂ ਬਦਲੇ ਕੁਆਰੇ ਜੋਬਨ ਦੀ ਆਹੂਤੀ ਮੰਗਦੈ। ਤੂੰ ਦੱਸ ਹਵਸ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਖੱਟਣੀ ਐ? ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਚੀਰ-ਹਰਣ ਕਰਵਾਉਣੈ? ਵਿਗੜੇ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ਹਿਰ ਪਾਉਣਾ ਜਾਂ ਸ਼ੱਕਰ? ਤਾਰੀਖ਼ ਦਾ ਗ਼ੱਦਾਰ ਬਣਨੈ ਜਾਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰ? ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦਲਾਲੀ 'ਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਈ ਐ.....।”

“.....ਕਲੇਰ?” ਪਿੱਛੋਂ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਢਾਕਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰਿਆ, “ਸਾਹਬ ਬਹਾਦਰ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਨੇ।” ਉਹ ਮੁੜ ਮਲਵਈ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਇਆ, “ਨਰਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਆ? ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਵੀ ਦੱਸ ਲੈ, ਮੈਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਦਾ ਕਰ ਲੈਂਨੈ।”

ਗੱਲ 'ਚ ਮਲਵਈ ਦੀ ਨੀਅਤ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜ਼ਾਹਰ ਸੀ।

“ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਮੰਗਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਬਣਾਉ।”

“ਜਿਥੇ ਜਿਤ ਕੇ ਹਾਰਨਾ, ਉਥੇ ਭਲੀ ਚੁੱਪ।” ਬਲੌਰੀ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮੰਨਦਿਆਂ ਜ਼ਮੀਰ-ਪ੍ਰਸਤ ਕਲੇਰ ਨੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥੀਂ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ 'ਤੇ ਅੰਗੂਠਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਤਾਜ਼ਾ ਫ਼ੈਸਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਰੋਜ ਦੀ ਰਾਇ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹਿਬਲ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਤੋਂ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸੋਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਮਾਮਲਾ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨੂੰ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤਕ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸ਼ਰਤ 'ਤੇ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ।

ਬਘਿਆੜੀ ਹਵਾਸ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਸਰੋਜ ਦੀ ਮਲੂਕ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਕੰਬਣੀ ਛੇੜ ਗਿਆ, “ਗੱਲ ਨਗਦੀ ਈ ਮੁਕਾ ਆਉਂਦੈ, ਤਨ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਉਮਰ ਭਰ ਆਤਮਾ 'ਤੇ ਕਾਲਖ ਬਣ ਚਮਕਦੀ ਰਹੂ।” ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਚੋਅ ਪਈਆਂ।

“ਪਰ ਸਰੋਜ, ਮੈਂ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਭੈਣ ਆਖਿਐ।?”

“ਮੈਂ ਕਲੇਰ, ਤੈਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ, ਪਰ ਝੂਰਦੀ ਆਂ ਤਕਦੀਰ ਨੂੰ, ਮੈਨੂੰ ਤੱਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਹ ਤੋਰ ਕੇ ਈ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣੇ ਸੀ ਉਹਨੇ?”

“ਮੇਰਾ ਮਕਸਦ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਉਣਾ ਨਹੀਂ, ਮਕਸਦ ਤੈਨੂੰ ਬਾ-ਆਬਰੂ ਜੱਫਰ-ਜਾਲੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦਿਵਾਉਣਾ ਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਨੂੰ ਕੇਸੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣਾ ਐ।”

“ਤੂੰ ਕੀ ਕਰੇਂਗਾ, ਜਦੋਂ ਏਹਦਾ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਤੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਮੂੰਹ ਅੱਡ ਮੰਗ ਲਿਆ।”

“ਕਲੇਰ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਹਦੀ ਭੈਣ ਵੱਲ ਕੋਈ ਮੈਲੀ ਅੱਖ ਵੇਖੇ, ਉਹ ਵੀ ਮਜਬੂਰੀ ਨੂੰ ਮਗਰੂਰੀ 'ਚ ਦਰੜਨ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ? ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖ। ਮੈਂ ਨਵੇਂ ਸੂਰਜ ਸੰਗ ਨਵੀਂ ਤਾਰੀਖ ਸਿਰਜ ਦਿਆਂਗਾ।”

“ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ।”

“ਪਰ ਵੇਖੀਂ, ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਭੇਦ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ?”

“ਕਿਉਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇਗਾ ? ਕੌਣ ਖੋਲ੍ਹੇਗਾ ? ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੀ ਗਾਥਾ ਐ, ਜੋ ਉਸ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂ ਮੈਂ ? ਕਫ਼ਨ ਵੱਟੇ ਕੋਈ ਲਾਸ਼ ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਈ ਚੁੱਕ ਲਏ, ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਰਤੂਤ ਬਿਆਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੀਭਾਂ ਨੂੰ ਕਟਾਰ ਪੈ ਜੇ।”

ਕਲੇਰ ਤਰਸ 'ਚ ਭਿੱਜ ਗਿਆ। ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਉਹ ਇਸ ਪੱਖ 'ਤੇ ਸਰੋਜ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਕੱਲਰ 'ਚ ਉੱਗੇ ਕੰਵਲ ਨੂੰ ਅਦਾਬ, ਕਹਿ ਕੇ ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਨੈਣ ਅੰਧਕਾਰ 'ਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਜੀਤੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀਆਂ 'ਤੇ ਸਮੈਕ ਦਾ ਕੇਸ ਜਨਤਕ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਤਰੀਕਾਂ ਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਪੁਲਿਸ ਰਿਮਾਂਡ ਦੇਣ ਉਪਰੰਤ ਅਗਲੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਆਇਕ ਹਿਰਾਸਤ 'ਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

“ਲੈ ਬਈ ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ, ਅਸਾਂ ਤੇਰੇ ਬੋਲ ਪੁਗਾ ਦਿੱਤੇ।” ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਮੁੱਛਾਂ ਸੰਵਾਰੀਆਂ।

“ਪਰ ਮੈਂ ਤੇ ਅਜੇ ਮਾਮਲਾ ਲਾਹੁਣੈ, ਜਨਾਬ।”

“ਚਲੋ, ਉਹ ਵੀ ਲਹਿਜ਼ਾ।”

“ਹੁਕਮ ਕਰੋ, ਕਦੋਂ ਆਵਾਂ ਕੋਠੀ ?”

ਡਿਪਟੀ ਨੂੰ ਕਲੇਰ ਦੀ ਫੜਾ ਫੌਲਾਦ ਜਾਪੀ, “ਲੈ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਫ਼ਰਕ ਏ ਕੋਈ ?” ਉਂਝ ਉਸ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਲੇਰ ਨਗਦੀ ਕੋਠੀ ਫੜਾ ਕੇ ਸਰੋਜ ਵਾਲਾ ਸਮਝੌਤਾ ਖੁਰਦ-ਬੁਰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

“ਪਰ ਬਿਜ਼ਨਸ 'ਚ ਹਿਸਾਬ ਕੌਰਾ ਚਾਹੀਦੈ।”

ਮਲਵਈ ਖਿੜ-ਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਿਆ, “ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੱਕਾ ਬੱਝ ਗਿਐ, ਤੂੰ ਗੱਲ ਕੋਰੀ ਤੇ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਈ ਕਰਦੈ। ਸ਼ੈਰ, ਭੇਦ ਨੂੰ ਭੇਦ ਈ ਰੱਖੀਦੈ। ਕੱਲ ਰਾਤ ਮੈਂ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਹਿਰੋਂ ਪਾਰਲੇ ਫ਼ਾਰਮ 'ਤੇ ਆਵਾਂਗਾ। ਤੂੰ ਮੁਰਗਾ-ਮੁਰਗਾ ਤੜਕ ਕੇ ਰੱਖੀਂ, ਦੇਸੀ, ਲਾਲਪਰੀ ਮੈਂ ਲੈ ਆਵਾਂਗਾ।”

“ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸੱਜਣ ਹੋਣਗੇ ਹੋਰ ?”

“ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਕਹਿੰਦੇ ਐ, ਤੀਜਾ ਰਲਿਆ ਘਰ ਗਲਿਆ। ਮੈਂ ਗੰਨਮੈਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਖਲਿਆਰ ਆਉਣੈ। ਕੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦੈ ਕਿਸੇ

ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ। ਖੈਰ! ਤੂੰ ਪੱਕੇ ਕਬਾਬ ਨੂੰ ਤੜਕਾ ਤੇ ਕੱਚੇ ਨੂੰ ਅਤਰ ਫੁਲੇਲਾਂ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖੀਂ।”

“ਉਹ ਟੈਨਸ਼ਨ ਮੇਰੀ। ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਵਜੇ ਉਡੀਕਾਂ?”

“ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਵੱਜ ਈ ਜਾਣਗੇ।”

“ਵਾਅਦਾ ਪੱਕਾ?”

“ਜੈਂਟਲਮੈਨ ਪ੍ਰੌਮਿਸ।” ਮਲਵਈ ਨੇ ਅੱਖ ਨੱਪੀ ਤੇ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਘਰ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਕਲੇਰ ਨੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੰਨ 'ਚ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ, “ਬਾਪੂ ਜੀ, ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਕੰਨੀ ਗੇੜਾ ਮਾਰਨ ਕੱਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁਨਾਂ।”

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਜਬੂਰੀਆਂ 'ਤੇ ਜਸਮੇਰ ਕੌਰ ਦਾ ਮੋਹ ਤਮਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਲਕੀਰ ਖਿਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਪੇਪਰ ਵੀ ਮੁੱਕਣ ਕਿਨਾਰੇ ਸਨ।

“ਵੇ, ਜਾਣ ਦਾ ਰਾਗ ਕਦੇ ਛੱਡ ਵੀ ਦਿਆ ਕਰ।” ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਥਾਂ ਜਸਮੇਰ ਕੌਰ ਬੋਲ ਪਈ।

“ਮੈਂ ਪੱਕਿਆਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਾ ਰਿਹਾਂ ਬੀਬੀ ਜੀ, ਹੋਰ ਦਸਾਂ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤ ਆਉਂ। ਆਖ਼ਰ ਪਾਣੀ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਤਾਂ ਵਹਾਅ ਕੰਨੀ ਈ ਐ।”

ਪਿਛਲੀ ਮਾਘੀ ਨੂੰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਹੀ ਪਰਤ ਆਇਆ ਸੈਂ।”

“ਖੈਰ, ਹੁਣ ਵੀ ਛੇਤੀ ਬਹੁੜ ਪਵਾਂ।”

“ਚੱਲ ਮਨ ਮੰਨਦੈ ਜਾ ਆ, ਪਰ ਮੋਹਾਰਾਂ ਛੇਤੀ ਮੋੜੀਂ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਏ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਈ ਨਿਰਭਰ ਏ।” ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਈ।

“ਇਹਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਤੁਹਾਥੋਂ ਉੱਚਾ ਮੈਨੂੰ ਏ।”

ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, “ਐਤਕੀਂ ਲੱਗਦੈ ਘਰਦਿਆਂ ਛੁਹਾਰਾ ਮੂੰਹ ਪਵਾ ਕੇ ਈ ਮੋੜਨੈ।” ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਚੋਟ ਕੀਤੀ।

“ਜੇ ਐਤਕੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾ ਕੁਝ ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਮੁੜਨ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸੋਚਣਾ ਪਊ।” ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਮੁਸਕਰਾਏ।

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਇਹੋ ਸਿਰ ਖਪਾਉਂਦਿਆਂ।”

“ਪਰ ਬੀਬੀ, ਡਾਹਢਾ ਜਿਥੇ ਕੁ ਰੱਖੇ, ਰਹਿਣਾ ਈ ਪੈਂਦੈ।”

“ਉਹ ਨਹੀਂ ਬਾਈ ਕਲੇਰ, ਵਿਆਹ ਤੂੰ ਏਥੇ ਈ ਆ ਕੇ ਕਰਵਾਈਂ। ਉਧਰ ਵਾਲੀ ਬੇਬੇ ਦੇ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ, ਏਹਨੂੰ ਮੇਡ ਇਨ ਮਾਲਵਾ ਈ ਚਾਹੀਦੀ ਐ। ਜੇ ਮੇਡ ਇਨ ਰੱਤੋਕੇ ਮਿਲ ਜੇ ਤਾਂ ਜਵਾਂ ਕਹਾਣੀ ਲੋਟ ਐ।”

ਬੰਨੀ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਠਹਿਕਿਆ। ਦੱਬੇ ਅਰਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਕਲੇਰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰ ਮੂੰਹੋਂ ਹਰਫ਼ ਨਾ ਬੋਲਿਆ। ਅਗਲੇ ਪਹੁ ਫੁਟਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਜਲਦ ਮੁੜਨ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਪਿੰਡੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ।

ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਬੈਗ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਕਿਸੇ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਜਗ੍ਹਾ ਰੱਖ ਕੇ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ.
ਮਲਵਈ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਗਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਗਿਆਰਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ
ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਹਿਰੋਂ ਪਾਰਲੇ ਫਾਰਮ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ
ਦੁਹਰਾਈ। ਕਲੇਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਲਾਲ ਸੂਹਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਦਿਨ ਡੁੱਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਹੋਟਲ ਤੋਂ ਕਲੇਰ ਨੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਦੇਸੀ ਮੁਰਗਾ
ਬਣਵਾਇਆ ਤੇ ਸਾਢੇ ਨੌਂ ਵਜੇ ਸੂਫ ਰਾਤ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਰੱਤੋਕੇ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ
ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਪੈਂਡਾ ਲੰਮੇਰਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਦਮ ਉਤਸ਼ਾਹਤ। ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪੁਲ ਪਾਰ ਕਰ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ ਪੰਦਰਵਾਂ

ਸਹੀ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜੇ। ਮਲਵਈ ਨੇ ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਦੇ ਕਲਾਕ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ।
ਘੰਟੀ ਵਜਾਈ।

“ਜੀ ਸਰ।” ਨੌਕਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕਿੰਨੇ ਨੇ?”

“ਸਰ, ਪੰਜ।”

“ਆਖ ਮੇਲੂ ਰਾਮ ਏ.ਐੱਸ.ਆਈ. ਤੇ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ। ਬਾਕੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਬੈਰਕਾਂ 'ਚ ਚਲੇ ਜਾਣ। ਡਰਾਈਵਰ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖ।”

“ਓ.ਕੇ., ਸਰ।”

ਡਿਪਟੀ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਗੱਡੀ 'ਚ ਜਾ ਬੈਠਿਆ।

“ਕਿਧਰ ਸਰ?”

“ਰੱਤੋਕੇ, ਪਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਹਿਰੋਂ ਪਾਰਲਾ ਫ਼ਾਰਮ ਵੇਖਿਐ ਤੂੰ?”

“ਯੈੱਸ ਸਰ।”

“ਉਥੇ ਚੱਲ।”

ਗੱਡੀ ਰੱਤੋਕੇ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਵੜੀ ਤਾਂ ਮਲਵਈ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, “ਹੂਟਰ ਨਹੀਂ ਵਜਾਉਣਾ, ਉਪਰਲੀ ਬੱਤੀ ਵੀ ਬੁਝਾ ਦੇ।” ਉਸ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਵੀ.ਆਈ.ਪੀ. ਲਾਈਟ ਵੱਲ ਸੀ।

ਨਹਿਰ ਦਾ ਪੁਲ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਗੱਡੀ ਜਦੋਂ ਸੰਘਣੇ ਸਫੈਦਿਆਂ ਵੱਲ ਮੁੜੀ ਤਾਂ ਡਿਪਟੀ ਬੋਲਿਆ, “ਰੁਕ ਜਾਉ।”

“ਪਰ ਏਥੋਂ ਤੇ ਫ਼ਾਰਮ ਖਾਸਾ ਈ ਦੂਰ ਏ, ਸਰ।”

“ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ, ਤੁਸੀਂ ਗੱਡੀ ਸਣੇ ਹਨੇਰੇ ਦੀ ਓਟ ਵਿਚ ਛੁਪ ਜਾਉ। ਉੱਚਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ। ਵਾਇਰਲੈੱਸ ਆਈ ਤਾਂ ਕਹਿ ਛੱਡਣਾ, ਸਾਹਿਬ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਨੇ। ਕਰੀਬ ਚਾਰ ਘੰਟਿਆਂ ਤਕ ਮੁੜਾਂਗਾ ਮੈਂ।” ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿਚ ਹਨੇਰੇ ਸੰਗ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਪਰ ਫਿਤਰਤ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬ, ਸ਼ਬਾਬ, ਕਬਾਬ ਦਾ ਲੁਤਫ਼ ਹਨੇਰੇ 'ਚ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ।

“ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਉੱਲੂ, ਆਸ਼ਕ, ਚੋਰ ਖੁਦਾ ਤੋਂ ਮੰਗਦੇ ਨਿੱਤ ਹਨੇਰਾ। ਪਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਚ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਏ ਬਈ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼? ਮਾਮਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੈਂਗ, ਪੈਂਗ ਈ ਨਹੀਂ, ਐਂਗ ਦਾ ਵੀ ਲੱਗਦੈ।”

“ਆਸ਼ਕੀ ਤੇ ਚੋਰੀ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਦਾਮਨ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵਰਦੀ 'ਚ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੜਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਈ ਸ਼ੌਂਕ ਨੇ ਮੋਲੂ ਰਾਮਾ। ਪਰ ਤੂੰ ਕੀ ਵੜੇਵੇਂ ਲੈਣੇ ਨੇ ਡਿਊਟੀ ਏ, ਨਿਭਾਈ ਜਾਹ ਜਿਥੇ ਨਿਭਦੀ ਏ।” ਦੂਜੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਭਲਾ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਪੰਜਾਲੀ ਪੁੱਠੀ ਪੈ ਜੇ ਤਾਂ?”

“ਫਿਰ ਜਜਮਾਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾਲ ਈ ਡੁੱਬਣਗੇ।” ਗੰਨਮੈਨ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪਰ ਮਲਵਈ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਮੰਜ਼ਲੇ-ਮਕਸੂਦ 'ਤੇ। “ਕਮਾਲ ਕਰ ਛੱਡੀ ਏ ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ ਤੂੰ।”

ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਤੱਕਦਿਆਂ ਅਫ਼ਸਰ ਬਾਗ਼ੋ-ਬਾਗ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਮਖਾਂ ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਰੰਗਰੂਟ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਜਨਾਬ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ ਸੱਟੇ ਲਾਈਨ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦੇਣ।”

ਮਲਵਈ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਿਆ। ਪੰਜੇਬਾਂ ਛਣਕੀਆਂ। ਗੋਰੀ ਵੀਣੀ ਦੀਆਂ ਵੰਗਾਂ ਨੇ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੈਂਟ ਤੇ ਪਾਉਡਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਘੋਲ ਗਈ।

ਗੋਰੀ ਨੇ ਮੁਖੜੇ ਤੋਂ ਚੁੰਨੀ ਖਿਸਕਾ ਕੇ ਮਲਵਈ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਮੁਸਕਾਨ ਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਸਾਂਝਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਲੇਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਛਣਕਦੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਚੁਬਾਰੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹੀਆਂ। ਮਲਵਈ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਣੀ ਭਰ ਆਇਆ, “ਬਲਿਹਾਰੇ ਓਏ ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ।” ਉਸ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਵਾਛਾਂ ਖਿੜ ਗਈਆਂ।

“ਕਦੇ-ਕਦੇ ਬੰਦ ਬੋਤਲਾਂ 'ਚੋਂ ਪੈਂਗ ਤੂੰ ਵੀ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖਿਐ?”

“ਤੋਬਾ! ਤੋਬਾ ਜਨਾਬ!” ਕਲੇਰ ਨੇ ਕੰਨ ਫੜੇ, “ਆਪਣੀ ਔਕਾਤ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋੜਿਆ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਈ ਲਾਉਂਦੈ।”

“ਮੈਂ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਸੋਚਦਾ ਹੁੰਨੈ।”

“ਕੀ?”

“ਤੂੰ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸੋਹਣਾ, ਸੁਨੱਖਾ, ਲੰਮਾ-ਲੰਜਾ, ਆਖ਼ਿਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਿਉਂ ਕਰਦੈ?”

“ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਲੇਖੇ ਜੋਖਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਕਰੀ ਆਖ ਕੇ ਸੰਘਣੇ ਸਨੇਹ ਦੀ ਹੱਤਕ ਨਾ ਕਰੋ ਜਨਾਬ।”

“ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਤੌਖਲਾ ਪੈਂਦੇ ਤੂੰ ਵੀ ਰਾਂਝੇ ਵਾਂਗੂੰ ਮਿੱਠੀਆਂ ਚੂਰੀਆਂ ਤੇ ਕੱਚੇ ਕਥਾਬਾਂ ਦਾ ਪੱਟਿਆ ਈ ਮੰਗੂ ਚਾਰਦੈ।”

“ਕੀ ਮਤਲਬ ?”

“ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰੀਂ, ਕਿਧਰੇ ਮਾਮਲਾ ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਈ ਘੜਿੱਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ?”

ਕਲੇਰ ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੀਂ ਕੰਥ ਗਿਆ। ‘ਏਡਾ ਲੁੱਚਾ ਕਿਰਦਾਰ ? ਜਿਸ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁੱਤ-ਪੁੱਤ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹਵੇਲੀ ਵੜਦੈ ? ਆਵਦੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਜਿਹਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੰਗਦੈ ? ਉਹਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਏਡਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਤੇ ਏਡੀ ਗੰਦੀ ਸੋਚ ? ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ 'ਤੇ ਪੁੱਤ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਉ ਉਂਗਲ ਉਠਾ ਰਿਹੈ ? ਉਹ ਵੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਨੂੰਹ 'ਤੇ। ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ ਇਸ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਕਾਗਜ਼ ਵਾਂਗੂੰ ਲੀਰੋ-ਲੀਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ?’

ਪਰ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਵਾਗਾਂ ਮੁੜ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੇ ਫੜ ਲਈਆਂ। “ਗੁੱਸਾ ਕਰ ਲਿਆ ਲੱਗਦੈ ਕਲੇਰ ਤੂੰ ?”

“ਗੁੱਸਾ ਕਾਹਦੈ ਜਨਾਬ ! ਹੈਰਾਨ ਆਂ ਮੈਂ ਤੇ.....।” ਉਹ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ।

“ਯਾਰ, ਮੈਂ ਤੇ ਐਵੇਂ ਈ ਲੱਖਣ ਲਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇਰੇ ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਤੋਂ, ਤੂੰ ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਈ ਕਰ ਬੈਠਾਂ।”

“ਬੈਰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਆਵਦੇ ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅੱਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਕਸਦ ਵੀ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਲੱਖਣ ਵੀ ਮੇਟ ਦੇਣਾ। ਕੱਚੇ ਕੁਆਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ ਡੁਬਦੀਆਂ ਭਰਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਨਾਰੇ ਲਾਉਣ 'ਚ ਈ ਭਲਾ ਐ।”

“ਛੱਡ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਚੱਲ ਮਹਿਫਲ ਨੂੰ ਰੰਗੀਨ ਬਣਾਈਏ। ਉਤੋਂ ਰਾਤ ਬੀਤਦੀ ਜਾਂਦੀ ਐ।” ਕਲੇਰ ਦੀਆਂ ਤਲਖ ਕਲਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਹੂੰਝਦਾ ਡਿਪਟੀ ਬੋਲਿਆ।

“ਪਰ ਜਨਾਬ ਏਥੇ ਬੈਠਣਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ।” ਕਲੇਰ ਨੇ ਫ਼ਿਕਰ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ।

“ਕਿਉਂ ?”

“ਕਦੇ ਕਦੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਗੋੜਾ ਕੱਢਣ ਆ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਇਸ ਫ਼ਾਰਮ ਵੱਲ।”

“ਤੇ ਫਿਰ ਚੱਲਣਾ ਕਿਧਰ ਏ ?”

“ਔਹ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ 'ਤੇ।”

“ਕੇਹਦਾ ਈ ਉਹ ?”

“ਆਵਦੇ ਈ ਬੰਦੇ ਆ ਪਰ ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।”

ਕਲੇਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਮਲਵਈ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

“ਚੁਬਾਰੇ 'ਤੇ ਬੈਠਣੈ ਜਨਾਬ ?”

“ਮੈਂ ਕਹਿੰਨਾ, ਏਥੇ ਈ ਠੀਕ ਏ।”

“ਜੇ ਆਗਿਆ ਜਨਾਬ।”

ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਦੋਵੇਂ ਬੈਠ ਗਏ।

ਕਲੇਰ ਨੇ ਕੁਰਸੀਆਂ, ਗਲਾਸ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜੱਗ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਤਿਆਰ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

“ਲੈ ਬਈ ਮਿੱਤਰਾ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਬੰਡਰ ਬੋਲਟ ਲੈ ਆਇਆਂ ਮੈਂ।” ਡੱਬ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਦੋ ਬੋਤਲਾਂ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਧਰਦਿਆਂ ਮਲਵਈ ਨੇ ਖੱਬੀ ਮੁੱਛ ਨੂੰ ਤਾਅ ਚਾੜ੍ਹਿਆ, “ਮਹਿਫਲਾਂ ਨਿੱਤ-ਨਿੱਤ ਬੋੜ੍ਹੇ ਲੱਗਣੀਆਂ, ਕਦੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹਾੜਾ ਲਾ ਲਿਆ ਕਰ।”

“ਵਾਕਿਆ ਈ, ਆਹ ਮਹਿਫਲਾਂ ਨਿੱਤ ਨੂੰ ਲੱਗਣੀਆਂ, ਬੜੇ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਏ ਡਿਪਟੀ ਸਾਹਿਬ। ਪਰ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਮਹਿਫਲਾਂ 'ਚ ਬੰਦਾ ਆਵਦੀ ਔਕਾਤ ਹਾਰ ਜਾਂਦੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਮਹਿਫਲ ਜਾਣੋਂ ਬਾਂਹ ਫੜ ਵਰਜਦੀ ਐ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਬੀਅਰ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾਈ, ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਓ ਸੁਆਦ ਵੇਖ ਲੈਨਾਂ ਆਂ, ਪਰ.....।”

“ਪਰ ਕੀ?”

“ਤੁਹਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੁਣੇ ਈ ਸੌਂਪ ਦਿਆਂ?”

“ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਿਆ ਕਰਦੈਂ ਯਾਰ? ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਵੰਡਿਐ? ਇਕ ਵਜੇ ਤਕ ਮਹਿਫਲ ਇਥੇ ਲੱਗੂ, ਫਿਰ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤਕ ਚੁਬਾਰੇ, ਸਵਾ ਚਾਰ ਵਜੇ ਨਗਦੀ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਤੂੰ ਤੋਰ ਦੇਵੀਂ।”

“ਵੰਡਿਆ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬਿਜ਼ਨਸ 'ਚ ਹਿਸਾਬ ਕੌਰਾ ਹੋਵੇ ਸੌਦਾ ਤਦੇ ਈ ਵਿਕਦੈ।”

“ਆਹ ਕੀਤੀ ਏ ਲੱਖ ਦੀ। ਤੂੰ ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ, ਅੱਜ ਤਕ ਛੁਪਿਆ ਕਿਥੇ ਰਿਹੈ? ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਸੰਪਰਕ 'ਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਜੇਬ ਲੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉੱਛਲੀ ਹੁੰਦੀ।”

ਦੋ ਪੈਂਗ ਖਿੱਚਣ ਉਪਰੰਤ ਡਿਪਟੀ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲੱਗ ਗਏ। ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਅਜਿਹੇ ਮੁਖਬਰ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਨ 'ਚ ਪਾਰਖੂ ਅੱਖ ਕਿਵੇਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਗਈ?

“ਰੱਬ ਜਿਥੇ ਰੱਖੇ ਰਹਿਣਾ ਈ ਪੈਂਦੈ ਬਾਬਿਓ। ਜਿਥੇ, ਜਿਵੇਂ ਜਦੋਂ ਵਿਧਮਾਤਾ ਨੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ 'ਚ ਪਰੋਇਐ, ਉਦੋਂ ਉਹ ਝੋਲੀ ਪੈ ਈ ਜਾਣੈ, ਫਿਰ ਝੋਰਾ ਕਾਹਦਾ?”

“ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਏਂ ਤੂੰ ਕਲੇਰ।” ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਫਿਲਾਸਫਰ ਹੋਣਾ ਸੀ ਅੱਜ ਤੂੰ।”

“ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਮਨਜ਼ੂਰੇ ਖੁਦਾ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨਾਂ ਪੱਲੇ ਗਾਜਰਾਂ ਈ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਮੇਰੀ ਡਿਊਟੀ ਡਾਹਢੇ ਨੇ ਮੁਕੱਦਸ ਮਿੱਟੀ ਮਸਤਕ ਲਾਉਣ 'ਤੇ ਈ ਲਗਾਈ ਏ।”

ਚੌਥਾ ਪੈਂਗ ਡਿਪਟੀ ਦੇ ਗਲਾਸ 'ਚ ਭਰਦਿਆਂ ਕਲੇਰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਪਰ ਮਿੱਟੀ 'ਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਦੋਂ ਲੱਭੀ ਏ ਕਲੇਰ?”

“ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਆਂਹਦੈ, ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਲੱਭ ਜਾਵੇਗੀ। ਬੜੀਆਂ ਮੁਸ਼ੱਕਤਾਂ ਘਾਲ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ, ਮੰਜ਼ਿਲ ਭਾਲਦਿਆਂ।”

“ਉਏ ਗੱਲ ਸੁਣ ਉਏ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦਿਆ ਰਾਹੀਆ, ਪਾ-ਪਾ ਪੈਂਗ ਮੇਰੀ ਬੋਤਲ ਥੱਲੇ ਲਾ ਛੱਡੀ ਏ, ਆਵਦੀ 'ਚੋਂ ਅੱਧਾ ਪੈਂਗ ਨੂੰ ਖਿੱਚਿਆ ਤੂੰ? ਆਵਦੇ ਗਲਾਸ 'ਚ ਪਾਣੀ, ਮੇਰੇ 'ਚ ਸ਼ਰਾਬ ਜਿੱਕ-ਜਿੱਕ ਭਰੀ ਜਾਨੈਂ।”

“ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਬੋਤਾ ਲਾਲ ਪਰੀ ਸੰਗ ਇਸ਼ਕ ਸਾਲਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਏ ਤੇ ਮੈਂ ਆਂ ਉਸਤਾਦ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਨਵਾਂ ਰੰਗਰੂਟ।”

“ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਲਾ ਲੱਗਣ ਤੱਪੜ ਮਾਰਕਾ ਸਕੂਲੋਂ ਲੱਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਰੂੜੀ ਮਾਰਕਾ ਗਲਾਸਾਂ ਦੇ ਭਾਅ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਧੋਲੀ ਦਾ ਪੈਂਗ ਲਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਟੱਲੀ ਰਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਾਂ। ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਘੰਟੀ ਦੇ ਢੱਕਣ ਬੜੇ ਭਰ-ਭਰ ਪੀਤੇ।”

“ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਮਹਿਕਮੇ 'ਚ ਵੜਨ ਪਿੱਛੋਂ?”

“ਕੀ ਪੁੱਛਦੈ, ਢੋਲਾਂ ਦੇ ਢੋਲ ਖਪਾ ਛੱਡੇ ਨੇ।”

“ਸਰਵਿਸ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਏ?”

“ਅੱਠ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੀ ਏ।”

“ਤਰੱਕੀ ਵਗੈਰਾ?”

“ਸਿਪਾਹੀ ਤੋਂ ਡਿਪਟੀ ਤਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਕੇ ਈ ਪੁੱਜਿਆਂ। ਆਹ ਸਾਲਾ ਅੱਤਵਾਦ ਮੱਠਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖੋਰੇ ਡੀ.ਜੀ.ਪੀ. ਰਿਟਾਇਰ ਹੁੰਦਾ।”

“ਅੱਤਵਾਦ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦੌਰ ਤੁਸਾਂ ਸਿਰ ਤਲੀ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਹੰਢਾਇਐ ਫਿਰ?”

“ਕੀ ਪੁੱਛਦੈ? ਤਰੱਕੀਆਂ ਕਮਾ ਲਈਆਂ ਪਰ ਬੜੇ ਮਹਿੰਗੇ ਮੁੱਲ। ਬੜੀ ਵੇਰਾਂ ਸਿੰਗ ਫਸੇ ਖੁੰਘਾਰ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ। ਕੀ ਕਹਿਣੈ, ਤੌਬਾ, ਤੌਬਾ, ਤੌਬਾ!” ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਦਿਨ ਯਾਦ ਆਏ।

“ਪਰ ਵਿਸਫੋਟਕ ਵਕਤ ਕਿਹੜੇ ਖਿੱਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਤੁਸਾਂ?”

“ਜਿਥੇ ਅੱਤਵਾਦ ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹੈ, ਵਲਟੋਹਾ, ਖੇਮਕਰਨ, ਭਿੱਖੀਵਿੰਡ, ਸਰਹਾਲੀ, ਝਬਾਲ, ਫਤਹਿਪੁਰ, ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ, ਮੋਰਿੰਡਾ, ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ.....।”

“ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਜਾਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਬੜਾ ਜੁੜਿਆ।”

“ਉਹ ਕਿਵੇਂ?” ਮੀਟ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ 'ਤੇ ਜੀਭ ਫੇਰਦਾ ਮਲਵਈ ਬੋਲਿਆ।

“ਮੇਰੇ ਨਾਨਕੇ ਨੇ ਉਥੇ।”

“ਕਿਹੜੇ ਪਿੰਡ?”

“ਛੰਡ ਵਾਲੇ।”

“ਅੱਛਾ! ਅੱਛਾ!”

“ਉਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅੰਤਵਾਦੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਇਕ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਖਰਲ।”

“ਉਹਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਈ ਮੈਂ ਡਿਪਟੀ ਦਾ ਰੈਂਕ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੈ। ਪਰ ਸਾਲਾ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਸਾਡੇ ਨੱਕ ਦਮ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਉਹਨੇ।”

“ਪਰ ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਉਹ ਮਰ ਗਿਐ?”

“ਹੋਰ ਕੀ ਜੀਉਂਦੈ ਸਾਲਾ ਮੇਰਾ?”

“ਲਉ ਕਰ ਲਉ ਗੱਲ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁੱਧੂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਮਲਵਈ ਸਾਹਿਬ।”

“ਉਏ ਐਵੇਂ ਈ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਫਰ-ਕਮਲ ਕੁੱਟਿਐ।”

“ਉਂ ਉਹ ਖਿਡਾਰੀ ਬੜਾ ਤਕੜਾ ਸੀ।”

“ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ, ਸਾਡੇ ਜੁੰਡੀ ਦੇ ਯਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਸੀ ਦੁਸ਼ਮਣ। ਸਾਲੇ 'ਤੇ ਮੈਂ ਬੜਾ ਪਟਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਪਰ ਨਾ ਉਹ ਟਸੋਂ ਮੱਸ ਹੋਇਆ।”

“ਕੁਟਾਪਾ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਈ ਹੁੰਦੈ, ਉਹਦੀ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੈਂ ਛੱਡ ਵਾਲਿਉਂ ਸੁਣਿਐ ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਜੁੰਡੀ ਦੀ ਯਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਗਈ?”

“ਬੜਾ ਔਖਾ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਐ ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ, ਸ਼ੈਰ ਸੁਣ। ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਕਾ ਲਾਣਾ ਡਿਸਪਿਊਟਡ ਜ਼ਮੀਨਾਂ 'ਤੇ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਬਜ਼ੇ, ਸਾਡੀ ਉਹਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਲੋੜ। ਮਦਦ ਬਦਲੇ ਪੋਲੀ-ਪੋਲੀ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਛੱਡਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹਦੀਆਂ ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ 'ਚ ਖਾਧਾ ਕੱਚਾ-ਪੱਕਾ ਕਬਾਬ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ।”

“ਅੱਛਾ! ਫਿਰ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਯਾਰੀ ਜਸਬੀਰ ਖਰਲ ਲਈ ਕਿਆਮਤ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀ?”

“ਆਹੋ! ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਸਾਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ।” ਦਾਰੂ ਦੀ ਲੋਰ 'ਚ ਅਫਸਰ ਖੁਰਾਸਾਨੀ ਦੁਲੱਤੇ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ।

“ਸੱਚੀਂ ਫੜਿਆ ਸੀ ਉਹ?”

“ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਜਰਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਸੀ, ਜੋ ਮੈਂ ਬਰਾਮਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਗਿੱਟਿਆਂ ਤਕ ਭੰਨ ਸੁੱਟਿਆ, ਉਹ ਰਿਵਾਲਵਰ ਹੱਥ ਨਾ ਲੱਗਾ।”

“ਉਹਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ?”

“ਫਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਚ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਈ ਪਿੰਡ।”

“ਮਰਿਆ ਕਿਥੇ ਐ ਜਨਾਬ ਉਹ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜਾ ਮਾਰ ਸੁੱਟਿਆ ਹੋਣੈ ਤੁਸਾਂ ਉਹਦੇ ਭੁਲੇਖੇ।”

“ਬੱਲੇ ਓਏ ਪਿਉ ਦਿਆ ਪੁੱਤਾ, ਏਦਾਂ ਵੀ ਕਦੇ ਹੋਇਐ।” ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ।

“ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਪਰਸੈਂਟ ਉਹ ਜੀਉਂਦੈ।”

“ਕਮਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ, ਜੇ ਜੀਉਂਦਾ ਤਾਂ ਦੱਸ ਕਿਥੈ?”

“ਤੇ ਜੇ ਦੱਸ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਇਨਾਮ ਕੀ ਦਿਉਗੇ?”

“ਆਹ ਜਿਹੜਾ ਮਾਮਲਾ ਤਾਰਨ ਤੂੰ ਆਇਐਂ, ਇਹਨੂੰ ਦੁਗਣਾ ਕਰ ਕੇ।”

“ਵਾਅਦਾ ਪੱਕਾ ਏ?”

“ਲੋਹੇ ਦੀ ਲੱਠ ਅਰਗਾ।”

“ਅਜੇ ਵੀ ਸੋਚ ਲਉ।”

“ਸੋਚ ਲਿਆ, ਤੂੰ ਕੇਰਾਂ ਦੱਸ ਦੇ ਕਿੱਥੇ ਏ?”

“ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੈ। ਮੈਂ ਹਾਂ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਖਰਲ।”

ਨੈਣ ਪੱਥਰ ਹੋ ਗਏ, ਡਿਪਟੀ ਸਟਾਰਾਂ ਤਕ ਕੰਬ ਗਿਆ, “ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਖਰਲ? ਕਲੇਰ ਤੂੰ?”

“ਹਾਂ ਮੈਂ ਹਾਂ ਉਹ ਜੀਹਨੂੰ ਤੂੰ ਆਂਵਦੇ ਵੱਲੋਂ ਛੇ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਮਾਰ ਕੇ ਤਰੱਕੀ ਲੈ ਚੁੱਕੇਂ। ਅੱਜ ਜਿੰਦਾਂ ਤੇਰੇ ਰੈਂਕ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਐੱਮ.ਐੱਸ. ਮਲਵਈ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਉਦਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਕਤ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਤੋਂ ਕਲੇਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ।”

“ਹੈਅ..... ਹੈਅ.....।”

“ਆਂਵਦੇ ਨੈਣਾਂ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰ ਮਖ਼ਤੂਲਿਆ, ਮੈਂ ਉਹੋ ਹਾਂ। ਕੀ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਤੂੰ ਜੰਗਲ 'ਚ ਬੈਸੰਤਰ ਬਾਲ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਜਿਉਂਦਾ ਸਾੜ 'ਤੇ? ਲੀਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਫਨੀਅਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ। ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾ ਤਕੜਾ। ਮੈਥੋਂ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਬਰਾਮਦ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੀ ਹਿੱਕ ਛਲਣੀ ਕਰਨ ਦੀ ਤੇਰੀ ਹਰਸਤ ਤੇ ਰੰਡੀ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਂਵਦੀ ਗੀਬ ਦੇ ਹੱਥ ਰੰਗਣ ਉਸੇ ਰਿਵਾਲਵਰ 'ਚ ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਹਾਂ ਪਾਪੀਆ.....।”

ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਪਲਾਂ 'ਚ ਦਿਮਾਗੋਂ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਲਾਚਾਰ ਤੇ ਬੇਵੱਸ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਢੇ ਲੱਗੇ ਰੈਂਕ ਦੇ ਸਟਾਰ ਖੋਟੇ ਧੋਲੇ ਜਾਪਣ ਲੱਗੇ। ਥਿੜਕਦੇ ਹੱਥੀਂ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਡੱਬ 'ਚੋਂ ਰਿਵਾਲਵਰ ਕੱਢਿਆ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਇਕੋ ਝਪਟ ਨਾਲ ਖੋਹ ਲਿਆ, “ਸਰਕਾਰੀ ਵਰਦੀ, ਬਰੂਦ ਦੀ ਵਫ਼ਾ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਗਈ ਐ ਉਏ। ਪਰ, ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਮੁਜਰਮ ਅਜੇ ਯਾਰਾ, ਕੋਲੇ ਐ, ਨਾ ਇਹਨੂੰ ਤੇਰੀ ਪੇਟੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਰੱਬ ਮੈਥੋਂ ਵਸੂਲ ਸਕਿਆ ਨਾ ਹੀ ਇਹਦੀ ਕੋਈ ਗੋਲੀ ਤੋਂ ਤੇਰਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਮਿਟਿਆ। ਉਂਝ ਇਹ ਮੁਜਰਮਾਂ ਸੰਗ ਘੁੰਮ ਆਇਐ। ਦਿੱਲੀ, ਦੱਖਣ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ! ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਦੇ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹਨੂੰ ਸੀਨੇ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖਿਐ, ਸੀਨੇ.....।”

ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਵਰਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੱਥੀਂ ਫੜ ਲਈ। ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਅਨਾਰ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗੂੰ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਰੱਤੜੀਆਂ ਅੱਖਾਂ। ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਪਸੀਜ਼ ਰਹੇ ਸਨ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੇ ਦੰਦ।

“ਜ਼ਾਲਮਾ, ਮੈਂ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਤੈਨੂੰ ਭੋਂਦਿਆਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਭੇਟਾ ਚਾੜ੍ਹ 'ਤੇ, ਦਹਿਸ਼ਤ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਦਹਿਸ਼ਤਪਸੰਦ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਗੱਲ ਮਾਲਵੇ ਦੀ ਕੀ, ਤੂੰ ਲੰਡਨ ਵੀ ਜਾ ਲੁਕਦੈਂ, ਉਧਮ ਸਿੰਹ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਤੈਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਜਾ ਟੱਕਰਦੀ। ਤੂੰ ਮਖੜੂਲ ਸਿੰਹ ਤੋਂ ਮਖੜੂਲ ਖਾਂ ਬਣ ਕੇ ਕਬਰੀ ਵੀ ਜਾ ਪੈਂਦਾ, ਮੈਂ ਖ਼ਾਕ ਛਾਣ ਦੇਂਦਾ ਪਰ ਤੇਰੇ ਦਿਲ 'ਚ ਕੋਈ ਹਸਰਤ ਐ ਤਾਂ ਦੱਸ? ਦੱਸ, ਕੀ ਹਸਰਤ ਏ ਉਏ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ? ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਕਾਲਰਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਡਿਪਟੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਹਲੂਣੀ।

“ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਨੂੰ ਸੀ ਜਸਬੀਰ! ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੇ ਡਮਰੂ 'ਤੇ ਨੱਚਣਾ ਮੇਰੀ ਮਜਬੂਰੀ ਸੀ।”

“ਉਹਦਾ ਵਹੀ-ਖਾਤਾ ਅੱਡ। ਉਹ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਬੰਦਾ ਏ।” ਵਿਅੰਗਮਈ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਅਤੀਤ ਦਾ ਆਖਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਾਇਆ, “ਉਹ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਏ। ਬਾਪ ਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਭਰੇ ਇਕੱਠ 'ਚ ਵੀ ਲਾਹੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਮਾਫ਼ ਏ। ਤੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਪੱਖ ਪੂਰੇ, ਤੇਰਾ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਏ। ਉਹ ਆਂਵਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਤੈਥੋਂ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕਹਿਰ ਢਹਾਵੇ, ਉਹਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਏ। ਸਾਡੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਸੱਚ ਕਹੇ, ਤੇਰੀ ਵਰਦੀ ਦੀ ਹੱਤਕ ਏ। ਕੁਝ ਯਾਦ ਏ ਉਹ ਪਲ? ਬੋਲ ਕੁਝ ਯਾਦ ਨੇ.....?”

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੇਠਾ ਘਸ਼ੁੰਨ ਉਸ ਦੇ ਜਬਾੜਿਆਂ 'ਤੇ ਠੋਕਿਆ।

“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾਵਾਂ ਜਸਬੀਰ, ਮੈਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਨਹੀਂ।”

“ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾ ਸਕਦੈਂ? ਮੇਰਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਏਦੂੰ ਦੁੱਗਣਾ ਤਾਰ ਕੇ?” ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੀ ਰਕਮ ਵੱਲ ਸੀ, “ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਮੌਤ ਬਦਲੇ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਤੇ ਦੂਜੀ ਬਦਲੇ ਐੱਸ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਬਣ ਕੇ? ਉਏ ਕਬਰਾਂ 'ਚੋਂ ਮੁਰਦੇ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੱਧਰਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲਾ, ਕਿਵੇਂ ਚਾਹੁੰਦੈ ਮੈਥੋਂ ਕਲੀਨ ਚਿੱਟ? ਦੱਸ ਓ ਗੱਦਾਰਾ, ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਮੰਗਦੈਂ ਕਲੀਨ ਚਿੱਟ.....?” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਅਥਾਹ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਲੱਤ ਢਿੱਡ 'ਚ ਟਿਕਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਏ!”

“ਉਏ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਹਾਏ 'ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਸੈਂ, ਅੱਜ ਕਿਥੇ ਖਿੰਡਗੇ ਤੇਰੇ ਖਚਰੇ ਹਾਸੇ? ਬੋਲਦਾ ਕਿਉਂ ਨੂੰ? ਤੈਥੋਂ ਤੇ ਨੂੰ ਬੋਲੀਆਂ ਬੈਂਕ ਡਕੈਤੀ ਦੀਆਂ ਚੁੜੇਲਾਂ ਪਰ ਵੇਹਦਾ ਜਾਈਂ ਕਬਰੀ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦਾ ਪੁਤਲੀ ਡਾਂਸ.....।”

ਮਖੜੂਲ ਸਿੰਹ ਨੇ ਤੇਰੂਵੀਂ ਵਿਦਿਆ ਵਰਤੀ ਤੇ ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੀ ਭੱਜ ਤੁਰਿਆ ਅਤੇ ਢਿੱਲੇ-ਢਿੱਲੇ ਕਦਮੀਂ ਮਗਰੇ ਜਸਬੀਰ ਵੀ। ਹਰੀ-ਭਰੀ ਪੈਲੀ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਸ਼ਾਮਲਾਤ 'ਚ ਉੱਗੀਆਂ ਸੰਘਣੀਆਂ ਕਿੱਕਰਾਂ ਸਨ। ਬੰਨਾ ਲੰਘਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਕਬੱਡੀ ਪੈਂਤੜੇ 'ਚ ਉਲਝਿਆ ਅਫ਼ਸਰ ਮੂੰਹ ਦੇ ਭਾਰ ਭੋਇੰ ਜਾ ਪਟਕਿਆ, “ਬੱਸ, ਇਹੋ ਐ ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਬੰਨਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਤੂੰ ਭੱਜਣਾ

ਸੀ ਭੱਜ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੈਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਥੇ ਈ ਠਾਰ ਦੇਂਦਾ ਪਰ ਭਲਕੇ ਤੇਰੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਨਾ ਘੁੰਮੇ, ਮੈਂ ਇਹ ਸਬੂਤ ਵੀ ਤੇਰੇ ਕਲਬੂਤ 'ਚ ਈ ਕੱਜਣੈ। ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਕਰਮ ਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਮਸ਼ਕੇ ਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਆਂਵਦਾ ਕਸੂਤਾ ਵੇਲਾ ਕਦੇ ਯਾਦ ਆਇਐ ? ਬੋਲ ਕਦੇ ਯਾਦ ਆਇਐ.....?"

ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਠੁੱਡਾ ਨੇ ਮੁਜਰਮ ਦੀ ਖੂਬ ਖੁੰਭ ਠੱਪੀ।

“ਬੜੇ ਸਬੱਬ ਜੁੜੇ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਗੋਲੀ ਦਾਗ ਕੇ ਨੌਂ ਦੋ ਗਿਆਰਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਦਫਨਾਉਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਅੱਜ ਈ ਜੁੜਿਐ, ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਯਾਰਾ, ਅੱਜ ਈ ਜੁੜਿਐ.....।”

“ਹਾੜਾ, ਜਸਬੀਰ ਲੋਹੜਾ, ਨਾ ਮਾਰੀਂ, ਕਬੀਲਾ ਭੰਗ ਦੇ ਭਾੜੇ ਹੁਲਜੂ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪੈਰੀਂ ਪੱਗ ਧਰਦਾਂ।”

“ਸਾਡੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਤੀਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ, ਤੇਰੇ ਕਹਿਰ ਨੇ ਤਾਂ ਬਾਪੂ ਤੋਂ ਜੀਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਖੋਹ ਲਿਐ। ਮੁਕੱਦਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨਿਕਲੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਹ ਲੱਗਦੀ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ। ਯਾਦ ਐ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, ‘ਬੁੱਢੀਏ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਜੀਉਂਦਾ ਮੁੜ ਪਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਾ ਉਡੀਕੀਂ, ਤੇ ਕਾਫ਼ਰਾ ਹੁਣ ਕਿਹੜੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਸੁਖ ਲੋੜਦੈਂ। ਬੋਲ.....?”

ਭਾਰਾ ਘਸ਼ੁੰਨ ਡਿਪਟੀ ਨੂੰ ਧੌਣੋਂ ਦੂਹਰਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਮੌਕਾ ਜੁੜਿਆ ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਪੱਗ ਲਾਹ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਧਰ ਦਿੱਤੀ, “ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਕੋਈ ਮੁਆਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਜਸਬੀਰ, ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇ।”

“ਪਿੰਜਰੇ ਪਏ ਤੋਤੇ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣ ਈ ਜਾਂਦੇ ਐ। ਖ਼ੈਰ ਜੋ ਮੈਂ ਪੁੱਛਾਂ, ਸੱਚ ਸੱਚ ਬੋਲੇਂਗਾ ?”

“ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਹ, ਸੱਚ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ।”

“ਅੱਜ ਤਕ ਕਿੰਨੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਚੁੱਲੇ ਸੀਤ ਕੀਤੇ ਐ ਤੂੰ ?”

“ਮੈਂ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ?”

“ਕਿੰਨੇ ਮੁੰਡੇ ਮਾਰੇ ਐ ਹੁਣ ਤਕ ਝੂਠੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ?”

“ਸੱਚ ਪੁੱਛਦੈਂ ?”

“ਹੋਰ ਕੀ ਮੈਂ ਫਾਰਮੈਲਟੀ ਕਰਦੈਂ ?”

“ਕਰੀਬ ਪੰਜਾਹ।”

“ਝੂਠੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਨੇ ?”

“ਕਰੀਬ ਤਿੰਨ ਸੌ।”

“ਜਿਸਮਾਨੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਪੀੜਤ ਕੀਤੀਆਂ ?”

“ਗਿਣਤੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।”

“ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਵਿਰਸਾਤੀ ਭੋਇੰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਸੀ ?”

“ਛੀ ਏਕੜ।”

“ਅੱਜ ਕਿੰਨੀ ਏ ?”

“ਬਹੱਤਰ ਏਕੜ।”

“ਹੁਣ ਤਕ ਸ਼ੱਕੀ ਨੌਜਵਾਨ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਚੁੱਕੇ ਨੇ ?”

“ਅਣਗਿਣਤ।”

“ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਰਕਮ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਬਟੋਰੀ ਏ ?”

“ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ।”

“ਫਿਰ ਬੋਲ ਔਰੰਗਿਆ, ਤੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਦਿਆਂ ?”

“ਮੂਰਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ ਵੀ ਸਿਆਣਪ ਏ।”

“ਮੌਤ ਵੇਹਦਿਆਂ ਤੇ ਗਧਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਆਣਪ ਦਿਸ ਪੈਂਦੀ ਏ, ਕਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹੀਐ ?”

“ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹੀਐ।”

“ਕੋਰੀ ਗੱਪ, ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਦੇ ਗਜ਼ਬ ਨਾ ਢਾਹੁੰਦਾ। ਤੂੰ ਤੱਕ ਲੈਂਦੇ ਮੱਸੇ, ਵਜ਼ੀਦੇ, ਜ਼ਕਰੀਏ ਦੀ ਇੰਤਹਾ। ਕਦੇ ਸਰਵਣ ਭਗਤ ਦੀ ਗਾਥਾ ਸੁਣੀ ਐ ?”

“ਹਾਂ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ।”

“ਪੁੱਤ ਦੇ ਕਾਤਲ ਨੂੰ ਅੰਮਾਂ ਜਾਇਆ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਮੜੀ ਨੇ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ?”

“ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ।”

“ਫਿਰ ਪੰਜਾਹ ਪੁੱਤਾਂ ਦਾ ਕਤਲ ਆਂਵਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਕਬੂਲਣ ਵਾਲਿਆ, ਤੇਰੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਮੈਂ ਆਂਵਦੇ ਸਿਰ ਕਿਵੇਂ ਚੁੱਕ ਲਾਂ। ਉਬਲਦੇ ਨੈਣਾਂ, ਕੰਬਦੀਆਂ ਕਲਾਈਆਂ, ਬਲਦੇ ਸਿਵਿਆਂ ਤੇ ਵਿਲਕਦੀਆਂ ਲੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਤਾਰੀਖ਼ ਦਾ ਗਦਾਰ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਜਾਵਾਂ ? ਸੁੰਨੀਆਂ ਕੁੱਖਾਂ ਦਾ ਨਿਆਂ ਤੇਰੀਆਂ ਲੇਲੂੜੀਆਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਿਵੇਂ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿਆਂ ?”

ਡਾਹਢੇ ਗਜ਼ਬ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ 'ਚ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਖੂਖਾਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦਾ ਪਾਪ ਲੱਤਾਂ ਤਕ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਸੀਨੀਅਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਟਿੱਚ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੁਫ਼ਰ-ਗ਼ੁਸਤ ਅਫ਼ਸਰ ਮੁਜਰਮ ਅੱਗੇ ਕਬੂਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਸਮਝ ਬੈਠਾ ਸੀ।

“ਬੈਰ, ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਬੀਤੇ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ। ਹੁਣ ਚੁੱਕ ਤਾਜ਼ਾ ਵਹੀ-ਖਾਤਾ। ਤੂੰ ਲੱਭਦਾ ਸੈਂ ਮੇਰਾ ਇਥੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ? ਉਹ ਤੇ ਹੁਣ ਗੁੱਝਾਈ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਹੋਣੈ ਤੈਥੋਂ ? ਤੈਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਤੱਕਿਆ, ਤੂੰ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮਿਰਚਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਲੜੀਐਂ। ਤੂੰ ਕੁਆਰੀਆਂ ਸੇਜਾਂ ਹੰਢਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਾਕ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰੈਕਟਰ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਤੱਕੜੀ ਤੋਲੀਐ ਪਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੇ ਇਹ ਤਮਾਮ ਸੰਤਾਪ ਕਿਵੇਂ ਹੰਢਾਇਐ, ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਈ ਪਤੈ। ਥਾਲੀਆਂ 'ਚ ਖਾ ਕੇ ਛੇਤ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕਲਚਰ ਤੇ ਨੇਕਦਿਲ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਤੇਰੀ ਐ, ਅਸਾਂ

ਤਾਂ ਜਿਹਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ ਭੈਣ ਆਖਿਐ ਉਹਨੂੰ ਵੀਰ ਬਣ ਕੇ ਵਿਖਾਇਐ। ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਤੂੰ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਜਿਸਮ ਵੀ ਹੰਢਾਏ ਹੋਣਗੇ, ਪੱਟ ਦੇ ਪੰਝੂੜੇ ਵੀ ਝੂਟੇ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣ ਲੈ, ਅਹੁ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚ ਸੱਜ-ਧੱਜ ਕੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਕਦੋਂ ਦੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਐ, ਉਵੇਂ ਈ ਪਾਕ-ਪਵਿੱਤਰ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਈ ਸੀ।”

“ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਦਲੇ ਈ ਉਹਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕੇਸ 'ਚੋਂ ਕੱਢਿਐ।”

“ਮੇਰੇ ਨਹੀਂ, ਉਹਦੇ ਤਨ ਤੇ ਧਨ ਬਦਲੇ।”

“ਅੱਛਾ ਕੱਪੜੇ ਝਾੜ ਤੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ।” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹਿਆ, ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੂ ਦੇ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰ ਗਿਆ। “ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਈ ਦੇਵੇ।” ਉਸ ਨੇ ਮੁੜ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਝਾੜੇ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਘੜੀ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ। “ਟੈਅ.....!” ਜਰਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਦੀ ਗੋਲੀ ਪੁੜਪੁੜੀ ਪਾ ਲੰਘ ਗਈ। ਭੈਰ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਿਆ, ਵਜੂਦ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਪੈਰ ਨਾਲ ਟੋਹ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਜਿਸਮ 'ਚੋਂ ਕਿਰਦੇ ਲਹੂ ਦਾ ਤੁਪਕਾ-ਤੁਪਕਾ ਪੀ ਰਹੀ ਸੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲਾਤ।

ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਗੋਲੀ ਨੇ ਦਿਲ ਦੇ ਤਮਾਮ ਖਦਸ਼ੇ ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜੇਬ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਮਖੜੂਲੇ ਦੀ ਜੇਬ 'ਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਨੂੰ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੁੰਮਿਆ। ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਰਿਵਾਲਵਰ 'ਚੋਂ ਇਕ ਗੋਲੀ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਕੱਢ, ਬਾਕੀ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਰਿਵਾਲਵਰ ਸਿਰਹਾਣੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ।

ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਤਕ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦੇ ਤਮਾਮ ਸਬੂਤ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਕੇ ਖੁਦ ਨਰਮਾ ਪੱਟੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਅੰਬਰਾਂ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀ। ਚੀਨੀ ਬਦਲੀ ਚੰਨ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਦੀ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਚਮਕਦੇ ਚੰਨ 'ਚ ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਲੀ ਚਰਖਾ ਕੱਤਦੀ ਮਾਈ ਨਾ ਦਿਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਵੀ ਅੱਜ ਮਲਵਈ ਦਾ ਕਫ਼ਨ ਬੁਣ ਕੇ ਡਿਊਟੀ ਭੁਗਤਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਕੋਈ ਮਸੂਮ ਖਿੜ-ਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਿਆ, ‘ਜ਼ਰੂਰ ਉਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਰਭ 'ਚ ਇੰਟੈਰੋਗੇਸ਼ਨ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਡੇਰਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।’ ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਦਾ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਆਇਆ, ‘ਜ਼ਰੂਰ ਗਰਮ ਪੈਸਾਂ ਨਾਲ ਸਾੜੇ ਬਦਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਘਰਾਂ 'ਚ ਅੱਜ ਇਨਸਾਫ਼ ਚਮਕਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੁੱਖਾਂ ਤੇ ਮਮਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਿਜਰ ਤੇ ਹਉਂਕਿਆਂ ਵਰਗੇ ਸੰਗੀਨ ਪਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਜ਼ਾਤ ਮਿਲੀ ਹੋਵੇਗੀ।”

ਉਹ ਸੋਚਾਂ ਨਾਲ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦਾ ਗਿਆ।

ਛੇ ਦਿਨ ਬੀਤਣ ਬਾਅਦ।

ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਫੋਨ ਆਇਆ।

ਫੋਨ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ।

“ਕਲੇਰ ਬੋਲਦਾ ਭੈਣੇ।”

“ਮੁਬਾਰਕ ਹੋਵੇ ਵੀਰਿਆ, ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰ ਲਈ। ਮੇਰੇ ਅਰਮਾਨ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਏ।”

“ਕਦੋਂ?”

“ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ।”

“ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਜਾਂ.....?”

“ਹਾਂ ਖੁਦਕਸ਼ੀ। ਜੇਬ 'ਚੋਂ ਪੱਤਰ ਮਿਲਿਆ, ਲਿਖਿਆ ਮੈਂ ਘਰੇਲੂ ਕਲੇਸ਼ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਰਿਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ। ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਚੱਲ ਰਹੀ ਐ। ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਪੁੱਤ ਸਿਰ ਛੁੱਟਦੈ, ਪਰ ਢੱਠੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪਵੇ ਸਿਆਪਾ, ਮੈਂ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਈ। ਤੂੰ ਕਦੋਂ ਆਉਣੈ?”

“ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲੱਗੇਗਾ।”

“ਖੈਰ ਕਿਉਂ? ਬੀ ਜੀ ਤਾਂ ਯਾਦ ਬੜਾ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਡੈਡੀ ਵੀ ਉਡੀਕਦੇ ਨੇ।”

“ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਭਾਬੀ ਲੈ ਕੇ ਈ ਆਵਾਂ।”

“ਵਾਹ ਕਿਆ ਬਾਤ ਐ, ਮੁਬਾਰਕਾਂ।”

“ਚੰਗਾ, ਓ.ਕੇ., ਬਾਏ।”

“ਬਾਏ-ਬਾਏ।”

ਕਾਂਡ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ

ਬਿਰਹਾ ਪੀੜਤ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ। ਸੁਖੜ ਸਿਆਣੀ। ਹੁਸਨ ਦੀ ਮਲਕਾ। ਪੇਂਡੂ ਕਿਰਦਾਰ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਹਿਤੈਸ਼ੀ। ਡਿਊਟੀ ਪਾਬੰਦ। ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ। ਹੈਸੀਅਤ ਤੋਂ ਬੇਖ਼ਬਰ। ਤ੍ਰਿਹਾਏ-ਤਿੱਖੇ ਨੈਣ। ਨਿੰਮਾ-ਨਿੰਮਾ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ। ਗੱਲ 'ਤੇ ਟੋਆ ਪੈਂਦਾ। ਤਮਾਮ ਸਟਾਫ਼ ਦੀ ਸਤਿਕਾਰਤ ਪਰ ਇਕ ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰਕ ਭਾਈਵਾਲ। ਜੀ-ਭਿਆਣੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਕੇ ਡਿਊਟੀ ਦਿੰਦੀ। ਪਰਾਈਆਂ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਤਹਿ ਇਰਾਦਿਉਂ ਗਲ ਲਗਾਉਂਦੀ।

ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ 'ਤੇ ਮਲ੍ਹਮ ਪਰਸ 'ਚੋਂ ਲਾਉਂਦੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ, ਸੁੱਚੇ ਚੰਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਜਿਹਾ ਮੁਖੜਾ ਹਰ ਅੱਖ ਨੂੰ ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੁਖੜੇ ਵਰਗਾ ਲੱਗਦਾ। ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਤਮਾਮ ਸਟਾਫ਼ ਬੇਇਲਮ ਸੀ।

ਅੱਜ ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਵੀਕਲੀ 'ਤੇ ਸੀ ਤੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਰੂਮ 'ਚ ਡਿਊਟੀ ਦੇਂਦੀ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੂੰ ਉਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਜੋ ਬੀਤੇ ਕੱਲ੍ਹ, ਅੱਜ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਗਈ ਸੀ, ਅਜੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਈ? ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਤੌਖ਼ਲਾ ਪਿਆ, “ਬਾਹਲੀ ਝੱਲੀ ਐ ਉਹ ਵੀ। ਪਰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਝੱਲਾ ਕੌਣ ਬਣਦੈ, ਵਕਤ ਈ ਬਣਾ ਛੱਡਦੈ। ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਤੇ ਝੱਲੀ ਆਖਦੇ ਨੇ, ਸੰਗ ਕਾਹਦੀ, ਗੁੱਸਾ ਕਾਹਦਾ। ਜਦੋਂ ਝੱਲੀ ਨੂੰ ਝੱਲੀ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਝੱਲੀ ਬਣਾ ਟੁਰਿਐ? ਹੁਣੇ ਬਹੁੜ ਪੈਂਦਾ, ਏਸ ਝੱਲੀ ਨੂੰ ਇਕੱਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀਨੇ ਲਾਉਂਦਾ ਪਰ ਝੱਲੇ ਨੇ ਝੱਲ ਈ ਖਿਲਾਰਿਆ, ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਚੁੰਮਿਐ? ਗ਼ਲਤੀ ਹੋਈ ਐ ਮੈਥੋਂ, ਜਦੋਂ ਵਿਛੜਨ ਵੇਲੇ ਗਲ ਲੱਗ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਈ ਸਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਆਹ ਮਾਮਲੇ ਤਾਂ ਨਾ ਪੈਂਦੇ।”

ਕੱਲ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਆ ਗਈ। “ਕੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤੈ ਤੂੰ?” ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਪਰ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਖ਼ਿਆਲ?”

“ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਐਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਠੁਕਰਾ ਦਿਆਂ।”

“ਚਲੋ ਫਿਰ ਕੋਰਟ ਚੱਲੀਏ।”

ਕੁੜੀ ਨੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਵਾਏ, “ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੱਠ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ, ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਕਿੱਥੇ, ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰਹਾਂ, ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮਾਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।”

“ਤੇਰਾ ਇਹ ਬਿਆਨ ਦਰੁਸਤ ਏ?” ਐਨਕਾਂ ਵਾਲੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਿਲਕੁਲ।”

“ਇਥੇ ਸਾਈਨ ਕਰੋ।” ਵਕੀਲ ਨੇ ਕਾਗਜ਼ ਅੱਗੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਉਪਰੋਕਤ ਬਿਆਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ 'ਚ ਮੈਂ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਉਕਤ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਾਂਗੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੌਜ਼ 'ਤੇ ਕੋਈ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਵਾਂ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਭਵਿੱਖ 'ਚ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹੇਗਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜੁਆਬਦੇਹ ਹੋਵਾਂਗੀ।”

“ਬਿਆਨ ਦਰੁਸਤ ਐ?” ਵਕੀਲ ਨੇ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਪੂਰਨ ਦਰੁਸਤ।”

“ਇਥੇ ਸਾਈਨ ਕਰੋ। ਜੱਜ ਸਾਹਿਬ ਸਾਹਮਣੇ ਤੁਸਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਬਿਆਨ ਦੇਣੇ ਹੋਣਗੇ।”

ਵਕੀਲ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਬਿਆਨ ਹੋਏ। ਵਾਪਸ ਮੁੜਦਿਆਂ ਕੁੜੀ ਨੇ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਤੁਹਾਡੇ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਭਾਰੂ ਹੈ ਬੜਾ। ਵੇਖਣਾ ਜਿਗਰ ਦੇ ਟੋਟੇ ਨੂੰ ਤੱਤੀਆਂ ਪੈਣਾ ਨਾ ਪੈਣ।” ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਚੀਰ ਕੇ ਮਮਤਾ ਕੁਰਲਾਈ।

“ਹੁਣ ਇਹ ਭਾਰ ਤੇਰੇ ਸਿਰੋਂ ਲੱਥ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਵਾਅਦਾ ਤੇਰੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਤਮਾਮ ਇਤਰਾਜ਼ ਲਾਹ ਸੁੱਟੇਗਾ।”

ਲਹੂ ਰੱਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੇ ਮਹਿਕ ਖਿੰਡਾਈ। ਰੂਹਾਂ ਮੋਹ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਤਾਂਘ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦਾ ਸੰਗਮ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਆਸਵੰਦ ਹੋ ਨਿੱਬੜਿਆ, “ਹੁਣ ਉਹ ਆਵੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ, ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪੂਰ ਲੰਘਾਉਣ ਲਈ ਫ਼ਰਜ਼ ਮਹਾਂਬਲੀ ਐ।”

ਅਤੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੁਪਨਿਆਂ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਨਿੱਬੜਿਆ।

ਐਮਰਜੈਂਸੀ 'ਚ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਦੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਅੱਭੜਵਾਹਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸਾਹੋ-ਸਾਹੀ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ, “ਪਲੀਜ਼ ਮੈਡਮ, ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਲੀਕਡ ਦਵਾਈ ਕੁੜੀ ਨੇ ਪੀ ਲਈ ਐ। ਲੱਗਦੀ ਵਾਹ ਲਗਾਉ, ਜਿੰਦ ਬਚਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਐ।”

ਸੂਚਤ-ਕਰਤਾ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ।

“ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਮਾਂ ਹੋਇਐ ?”

“ਕੋਈ ਪੌਣਾ ਘੰਟਾ।”

“ਲੇਟ ਹੋ ਗਏ।”

“ਪਤਾ ਈ ਲੇਟ ਲੱਗੇ।”

ਨਬਜ਼ ਟੋਹੀ, ਨਿਰਜਿੰਦ, ਧੜਕਣ ਖਾਮੋਸ਼। ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ, ਵਜੂਦ ਸੁੱਕੀ ਲੱਕਣ ਵਾਂਗੂੰ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਹਿੱਲਿਆ।

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਨਾਂਹ ਵਿਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ, “ਨਹੀਂ।” ਪਰ ਅੱਖਾਂ ਅੱਡੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ, ‘ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੋ ਮਾਂ ਐ ਜਿਹਦਾ ਜਿਗਰ ਬੇਖੌਫ਼ ਬਿਸਤਰੇ ‘ਚ ਪਿਆ।’ ਕਟਾਰ ਸੀਨੇ ਚੱਲ ਗਈ, ਇਹ ਕੀ ਕੀਤੈ ਤੂੰ ?” ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਸੋਤਰ ਸੁੱਕ ਗਏ ਤੇ ਪਲਕਾਂ ਰਿਸ ਪਈਆਂ।

“ਜੀ, ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਰੋਹੋਂ ਤਾਂ ਮੁਕਤ ਸੀ।” ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਓ ?”

“ਜੀ, ਮੈਂ ਇਹਦਾ ਭਰਾ ਆਂ।”

“ਜਲਦੀ ਮਿੱਟੀ ਸਾਂਭ ਲਉ। ਵਕਤ ਵਹਿ ਗਿਐ, ਵਰਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਸੰਗ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਮੁਜਰਮ ਮੈਂ ਵੀ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗੀ।”

ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਲਾਸ਼ ਲਪੇਟ ਕੇ ਉਹ ਤੁਰਦੇ ਬਣੇ। ਡਾਕਟਰ ਜਗਰੂਪ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਰੋਈ। ਕੀ ਕੀਤੈ ਤੂੰ ਚੰਦਰੀਏ ? ਸਮੁੱਚਾ ਦੁਖਾਂਤ ਬਿਆਨਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਖੁਫ਼ੀਆ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਐ ? ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾ, ਨੰਨ੍ਹੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਝੋਲੀ ਪਾਉਣ ‘ਚ ਆਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਭਰਦੈ ? ਦੰਭੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੇ ਦੁਖਾਂਤ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਬਿਆਨਣ ‘ਚ ਧੋਖਾ ਕੀਤੈ।

“ਊ.....ਐ.....।” ਨੰਨ੍ਹਾ ਬਾਲਕ ਉਠਿਆ।

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਤਮਾਮ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲ ਲਾ ਲਿਆ, “ਜਾਹ ਜਾਂਦੀਏ, ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੀ ਪਰ ਤੇਰੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਦਾਗ਼ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿਆਂਗੀ।”

ਨਿੱਕਾ ਮੁੜ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਪਰ ਕੰਡਿਆਲੇ ਵਕਤ ‘ਤੇ ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਸੌਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਆਈ ਸੀ ਉਹ ਤੱਤੀ ਖ਼ਦਸ਼ਾ-ਗ਼ੁਸਤ ਖ਼ੌਫ਼ ਲੈ ਕੇ, “ਇਉਂ ਜਾਪਦੈ ਮੈਨੂੰ ਏਡਾ ਏ, ਮੈਡਮ।”

“ਪਰ ਕਿਥੋਂ ਜਾਪਦੈ ? ਤੂੰ ਕੋਈ ਅਵੱਗਿਆ ਕੀਤੀ ਐ ?”

“ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ।”

“ਤਾਂ ਫਿਰ ?”

“ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਇਸ ਨਾਮੁਰਾਦ ਰੋਗ ਦੀ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਐ।”

“ਉਛ! ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ‘ਚ ਪੱਲਾ ਫੜ ਕੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਏਡਾ ਧੋਖਾ।”

“ਹਾਂ, ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਅ ਉਹਨੇ ਦੋਸ਼ ਮੰਨ ਵੀ ਲਿਆ ਤੇ ਮੈਥੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਵੀ ਮੰਗ ਗਿਆ।”

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਤਰਸ 'ਚ ਭਿੱਜ ਗਈ, “ਕਿੱਡੀ ਸ਼ੋਖ ਦਿਲ ਐ ਕੁੜੀ। ਬੱਜਰ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਉਸ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ 'ਤੇ, ਜੋ ਆਂਵਦੇ ਸੰਗ ਪਤਨੀ ਦੀ ਜਿੰਦ ਵੀ ਖੂਹੇ ਪਾ ਗਿਆ।

“ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਤਨੀ ਵੀ ਪਤੀ ਦੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਚੈੱਕ ਕਰ ਲੈਨੀ ਆਂ।”

ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲੀ, ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਦੇ ਕਣ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਲਹੂ 'ਚੋਂ ਭਾਲਿਆਂ ਨਾ ਲੱਭੇ।

“ਪਰ ਵਜੂਦੋਂ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮੇਰੀ ਜੀਉਂਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਗਿਆ।”

“ਕਿਵੇਂ?”

“ਭਰ ਜਵਾਨੀ 'ਚ ਰੰਡੇਪਾ ਕੱਟਣਾ ਔਖੈ। ਪਾਕਿ ਦਾਮਨ ਨੂੰ ਦਾਗੀ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ 'ਚ ਮੁੜ ਸੁਹਾਗਣ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਸਿਰੇ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ। ਉਤੋਂ ਘਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਡਾਹਢੇ ਤਰਸਯੋਗ ਨੇ।”

“ਗਰੀਬੀ ਐ?”

“ਨਹੀਂ, ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਵੀਰ, ਸਿਰੋਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਸਾਇਆ ਉੱਠ ਗਿਆ। ਵੀਰ ਨੇ ਸਿਦਕ ਨਿਭਾਇਆ, ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਖਰੇ ਘਰ ਲੱਭ ਵਿਆਹਿਆ। ਮੈਥੋਂ ਵੱਡੀ ਦਾ ਪਤੀ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਤੇ ਮੇਰਾ ਏਸ ਦੁਖਾਂਤ ਲੇਖੇ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਵਿਧਵਾ ਜੂਨ ਦਾ ਕੌਣ ਸਹਾਰਾ? ਭਰਾ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਅਸੀਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬਹਿ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਹਾਲ 'ਚ ਮੈਨੂੰ ਕੌਣ ਕਬੂਲੇ।”

ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕੁੜੀ ਦੀਆਂ ਹੁਭਕੀਆਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰੀਆਂ ਪਰ ਅੱਜ ਹੁਭਕੀਆਂ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਪਰ ਹੁਭਕੀਆਂ ਸੁਣਦੀਆਂ ਸਨ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਸਸਕਾਰ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪ੍ਰਗਟਾਈ, ਪਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸ਼ੌਂਕ ਦਾ ਸਿਵਾ ਸਵੱਖਤੇ ਬਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰਿਆ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਡਾਕੀਆ ਚਿੱਠੀ ਫੜਾ ਗਿਆ। ਪੜ੍ਹਿਆ :

‘.....ਮੌਤ ਨਾਲ ਕਦਮ ਲੰਬਾ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਪੁੱਟਿਆ। ਲਾਚਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਝੂਠੀਆਂ ਤਸੱਲੀਆਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਦੀਆਂ। ਵੀਰ ਲਈ ਫ਼ਾਲਤੂ ਬੋਝ ਬਣਾ, ਜ਼ਮੀਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ। ਸਮਾਜ ਨੱਕ ਵੱਖ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੈ। ਤਾਅਨਿਆਂ ਭਰਪੂਰ ਕੌੜੇ ਕਰੇਲੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗਲੇਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘਦੇ। ਸੜਦੇ-ਬਲਦੇ, ਧੁਖਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਛੱਡ, ਆਸ ਤੁਹਾਡੇ 'ਚੋਂ ਈ ਤੱਕੀ ਐ। ਜਿਗਰ ਦੇ ਟੋਟੇ ਦੀ ਪੱਕੀ ਵਸੀਅਤ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਗਵਾਹ ਐ। ਸਖ਼ਤ ਡਿਊਟੀ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਫ਼ਾ ਨੂੰ ਠੋਕ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੀ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੇਰੇ ਮੂਲ ਪੱਖ 'ਤੇ ਅੜਨ 'ਚ ਹੀ ਨੰਨ੍ਹੀ ਜਿੰਦ ਦਾ ਸੂਹਾ

ਭਵਿੱਖ ਛੁਪਿਆ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਠੋਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਿੱਕ ਠੱਕਦੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਫਰਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਖਰੀ ਉਤਰੋਗੇ। ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਬਣੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਥਾਪੜਾ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਐ।

“ਅੱਛਾ ਭੇਣੇ ਮੇਰੀਏ! ਗਲਾਸ ਭਰੀ ਕਿਆਮਤ ਰੰਗ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਉਘਰ ਰਹੀ ਐ। ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ ਦੇ ਉਕਰੇ ਹਰਫ਼ ਪੋਸਟ ਕਰ ਕੇ ਭੌਰ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ 'ਜੂ। ਝੋਰਾ ਨਾ ਖਾਇਉ.....।

ਤੁਹਾਡੀ.....’

x x x

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ।

“ਠੱਕ! ਠੱਕ! ਠੱਕ!!!” ਬਾਹਰੋਂ ਬੂਹਾ ਖੜਕਿਆ।

“ਕੌਣ ਐ?” ਸੇਵਾਦਾਰਨੀ ਤੋਂ ਦਰਦ ਲੁਕਾਉਂਦਿਆਂ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਾਹਰ ਆਈ ਐ ਇਕ ਅੱਧਖੜ੍ਹ ਜਿਹੀ ਔਰਤ, ਪੁੱਛਦੀ ਐ ਨੈਣੀਂ ਦਾ ਕਮਰਾ ਇਹੋ ਐ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ, ਇਥੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਡਾਕਟਰ ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਪਰ ਉਹ ਜ਼ਿਦ ਕਰਦੀ ਐ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੇਰਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਾਉ।”

“ਅੰਦਰ ਭੇਜ ਦਿਉ।”

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸੁੱਤੇ ਸੁਪਨੇ ਅੰਗੜਾਈ ਲੈ ਉੱਠੇ, ‘ਸ਼ੁਕਰ ਐ ਕਿਸੇ ਸੁੱਕੇ ਰਿਸ਼ਤੇ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਮਹਿਕ ਤੇ ਆਈ। ਪਰ ਕੌਣ ਹੋਊ, ਮਾਂ ਬੰਤੋ ਜਾਂ ਦੇਬੇ?’ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਪਰ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਦੋਵਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਵਾਹ ਮੇਰੀ ਧੀ ਨੈਣੀਏ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈਉਂ।” ਸਵਰਨੋ ਧਾਹ ਗਲਵਕੜੀ ਹੋ ਪਈ। “ਹੱਦ ਕਰ ਛੱਡੀ ਏ ਤੂੰ ਨੈਣੀਏਂ, ਕਿੱਥਿਉਂ ਕਿਥੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ।”

“ਜਿਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਜਾ ਪੁੱਜਾਂ, ਰੂਹ ਤਾਂ ਖਰਲਾਂ ਤੇ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਦੀ ਐ। ਤੈਨੂੰ ਕਦੇ ਯਾਦ ਨਾ ਆਈ ਸਾਡੀ, ਚਾਚੀ?”

“ਸ਼ਿਕਵੇ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦੀ ਐਂ?” ਗਲਵੱਕੜੀ ਖੋਹਲਦੀ ਸਵਰਨੋ ਬੋਲੀ।

“ਕਦੇ ਆਖਦੀ ਸੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕਦੇ ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਆਏਗੀ, ਪਰ ਕਦੋਂ? ਜਗੀਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨੇ ਜ਼ਮੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਤੀਲਾ-ਤੀਲਾ ਕਰ ਛੱਡੇ ਐ ਪਰ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਗੰਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਉਜੜਨ ਦੇ ਜਸ਼ਨ ਦੁੰਮਣ ਨਿਤ ਮਨਾਉਂਦੈ। ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਦਿਨ 'ਚ ਸੌ-ਸੌ ਵੇਰ ਜੰਮਦੀ-ਮਰਦੀ ਐ।”

“ਜਸ਼ਨਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਕਿਵੇਂ ਚੁੱਪ ਵੱਟਣ? ਜਦੋਂ ਕਰਜ਼ ਲਾਹੁਣੀਆਂ ਤੇਗਾਂ ਈ ਮਿਆਨੀਂ ਸੁੱਤੀਆਂ ਨੇ।”

“ਕਿਵੇਂ ਜਾਗਣ? ਜਦੋਂ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਛੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਨਾ ਮੁੜਿਆ। ਖੌਰੇ ਹੁਣ ਮੁੜੇ ਵੀ ਨਾ।”

“ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਉਹਦਾ ਜਾਣਾ ਵੀ ਅਬੁੱਝ ਬੁਝਾਰਤ ਬਣ ਗਿਐ ਹੁਣ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ 'ਚ ਭਿੱਜ ਬਹਿੰਦੈ।” ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਨੈਣੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਈ। ਨੈਣੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ, ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਘਟਾ ਸਵਰਨੋ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹੀ।

“ਛੰਬ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਦੱਬਿਆ ਸੱਚ ਕੱਢ ਕੇ। ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈ ਆਂ। ਆਵਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਸਚਾਈ ਦਿਲ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਸੁਣ ਲੈ। ਜੱਗ ਆਖਦੈ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁੱਖਾਂ 'ਚ ਚੋਰ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੇ ਦੂਰ ਛਿੜ ਗਏ ਪਰ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ, ਦੁੰਮਣ ਕਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰ ਕੇ ਨਹਿਰ 'ਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੱਤੇ।” ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਹਰਫ਼ਾ ਸੱਚ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ।

ਕੁੜੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਅਣਜਨਮੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਲਹੂ 'ਚੋਂ ਉਬਾਲਾ ਮਾਰਿਆ। ਦਿਮਾਗ ਫਟਣ ਵਾਲਾ ਬਹੁਦ ਬਣ ਗਿਆ।

“ਪ੍ਰਤੱਖ ਐ ਚਾਚੀ, ਸਾਡੇ ਵੱਸਦੇ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਦੁੰਮਣ ਨੇ ਈ ਉਜਾੜਿਆ ਪਰ ਤੂੰ ਇਸ ਪਾਪ ਦਾ ਭਾਰ ਅੱਜ ਤਕ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਛੁਪਾਈ ਕਿਉਂ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹੀ?”

“ਡਰ ਸੀ, ਕੱਚੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਅੰਗਿਆਰਾਂ 'ਚ ਨਾ ਭੁੱਜ ਪੈਣ। ਪਰ ਅੱਜ ਭਾਰ ਲਾਹੁਣ ਦੀ ਪੱਕੀ ਠਾਣ ਕੇ ਆਈ ਸਾਂ। ਤੇਰੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਡੁੱਬਦੀ ਸਰਪੰਚੀ ਵੇਖ ਕੇ। ਭਜਨੇ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਪਾਪ ਦੇ ਸਬੂਤ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ। ਹਵੇਲੀ ਦਾ ਖੌਫ਼ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਪਾਪੀ ਪੇਟ ਆਹਢਾ ਲਾ ਖਲੋ ਗਿਐ।”

“ਸਾਂਝੇ ਲਹੂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰਜ਼। ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਸੀ ਦੁੰਮਣਾ ਤੂੰ ਜਸਬੀਰ ਦਾ, ਹੁਣ ਨਿਬੜ੍ਹਗੀ ਮੈਂ।” ਕੁੜੀ ਨੇ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਕਟੋਰੇ ਬਣ ਗਈਆਂ। “ਦੋ ਜਿੰਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀ ਇਹ ਵੱਡੇ ਬਾਪੂ। ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਕਾਤਲ ਐ। ਸਹੁੰ ਐ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਪਾਕ ਲਹੂ ਦੀ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਪਿੱਟਣੇ ਨਹੀਂ ਪੈ ਜਾਂਦੇ, ਸੁੱਤੇ ਸਿਵਿਆਂ ਦਾ ਸੇਕ ਸੀਨਿਉਂ ਨੂੰ ਠਾਰਾਂਗੀ।”

“ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ ਨੈਣੀ।”

“ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਐਂ ਚਾਚੀ? ਟੁੱਕ ਬਦਲੇ ਆਬਰੂ ਉਹ ਤੇਰੀ ਮਸਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕੰਮ ਆਉਣ ਦਾ ਲਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਤੂੰ ਪਰਦੇ ਉਹਦੇ ਕੱਜਦੀ ਰਹੀ, ਕਿਥੋਂ ਦਾ ਨਿਆਂ ਏ ਉਹ?”

“ਜੋ ਕਹਿਣਾ ਏ ਤੂੰ ਨਿਸ਼ੰਗ ਕਹਿ ਲੈ, ਪਰ ਚਾਚੀ ਆਂਵਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੀ। ਟੁੱਕ ਬਦਲੇ ਮਾਣੇ ਜੋਬਨ ਨੇ ਪਾਪ ਦਾ ਖੂਹ ਅੱਜ ਮੁਗ਼ਲ ਖੂਹ ਵਾਂਗੂੰ ਤਿੜਕ ਗਿਐ। ਅੱਜ ਹੈਕੜਸਾਹੀ ਹਵਸ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜਣੇ ਆਂਵਦੇ ਲਹੂ ਸੇਜ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਕਲ ਹਾਰ ਬੈਠੀ ਐ। ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਤੰਦ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਪੋਟੇ ਮੇਰੇ ਈ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ ਪਰ ਮੈਂ ਕੱਚੀ ਕਲੀ ਨੂੰ ਬਘਿਆੜਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿਆਂਗੀ।”

ਨੈਣੀ ਦੇ ਰੌਂਗਟੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ, “ਤੇਰੇ ਦੋ ਗਰਭ ਡੇਗਣ ਪਿੱਛੋਂ ਤੇਰੀ ਕੁੱਖ 'ਚ ਪਲਦੇ ਇਹ ਉਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਗੱਲ ਐ ਜਿਹਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤੂੰ ਕਦੇ ਖੇੜੀ ਗੁਜਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁੜਦਿਆਂ ਕੀਤਾ ਸੀ?”

“ਹਾਂ, ਬੱਸ ਉਹੋ ਕੁਝ ਏ ਮੇਰਾ। ਦੋ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਨੂੰ ਏਸੇ ਡਰੋਂ ਨਾਨਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਨਿੱਸਰਦਾ ਜੋਬਨ ਬਹੱਤਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਅੱਖ ਤੇ ਲਾਲੀ ਬਣ ਜਾ ਚੜ੍ਹਾਐ।”

“ਏਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਤੂੰ ਕਰ ਕੀ ਸਕਦੀ ਐਂ ਚਾਚੀ?”

“ਜੋ ਮੌਤ ਮੂੰਹ ਪੈਂਦਾ ਇਨਸਾਨ ਕਰ ਸਕਦੈ।”

.....

ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਿਸੇ ਮੈਨੀਫੈਸਟੋ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਉੱਠੀਆਂ।

ਉਸ ਰਾਤ ਭਿਆਨਕ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਪਟਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ 'ਚ ਮੱਚਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ।

ਕਾਂਡ ਸਤਾਰ੍ਹਵਾਂ

ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਅਕਸਰ ਖਾਮੋਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ।

“ਕੋਈ ਵੀ ਮਕਸਦ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਦੀਦੀ।” ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਨਸੀਹਤ ਦੇਂਦੀ। ਸਾਂਝੇ ਵਿਚਾਰ, ਸਾਂਝਾ ਸਨੇਹ। ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਹਮਦਰਦ ਸਨ, “ਨਾਲੇ ਦਹਿਸ਼ਤ-ਪਸੰਦ ਸੋਚ ਨੇ ਸਦਾ ਈ ਭਾਂਬੜ ਬਾਲੇ ਐ।” ਉਸ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਅੱਤਵਾਦ ਪੀੜਤ ਜਾਪਦੀ। “ਅੱਡ ਪੱਖ ਐ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਹੱਬਤ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਹਾਮੀ ਐ ਪਰ.....” ਇਸ ਪੱਖ ‘ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕ ਦੂਜੀ ਵੱਲ ਹਥਿਆਰ ਤਾਣ ਲੈਂਦੇ।

“ਮੇਰੀ ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਮੋਹ-ਮੱਤੇ ਚਿਰਾਗ਼ਾਂ ‘ਚੋਂ ਇਤਫ਼ਾਕ ਲੱਭਣ ਵਾਲੀ ਸੀ ਪਰ ਵਕਤ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਸਮੁੱਚੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਗੁੱਲ ਕਰ ਗਈ।”

ਅੱਤਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ‘ਚ ਗਲ ਗਲ ਭਰੀ। ਅਜ਼ੀਜ਼ ਕਜ਼ਨ ਨੂੰ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਸਮਝਾਉਂਦੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਚਾਰ ਬਹਿਸ ਵੀ ਬਣਦੇ। ਆਖਰ ਸਨੇਹ ਤਮਾਮ ਤਖ਼ਲੀਆਂ ਹੁੰਝ ਕੇ ਕੂੜੇਦਾਨੀ ‘ਚ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦਾ।

“ਭੈਣੇ ਮੇਰੀਏ, ਸਾਡਾ ਇਕ ਸਾਥੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਐ। ਮਲੂਮ ਪੱਟੀ ਕਰ ਦਏਂ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਤੇਰੇ ਦੇਣਦਾਰ ਰਹਾਂਗੇ।”

ਇਕ ਰਾਤ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਰੂਮ ‘ਚ ਅਜਨਬੀ ਆਦਮੀ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੋਲ ਆ ਫ਼ਰਿਆਦੀ ਹੋਇਆ, “ਪਰ ਕੌਣ ਓ ਤੁਸੀਂ?”

“ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁਜਰਮ। ਬੋਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਾ ਸੁਣਾਈਂ ਭੈਣਾਂ।”

“ਗੋਲੀ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗੀ ਐ?”

“ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ‘ਚ।”

“ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਹਸਪਤਾਲ ‘ਚ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਜਰਮਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ? ਕਿਸ ਆਸ ਨਾਲ ਆਏ ਓ ਤੁਸੀਂ?”

“ਇੱਕੋ ਇਕ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਆਸ ਲੈ ਕੇ।” ਉਹ ਜੀ-ਭਿਆਣਾ ਭਿਖਾਰੀ ਬਣ ਬੋਲਿਆ, “ਲੈ ਆਉ।” ਅਵੱਲੜੇ ਕਦਮੀਂ ਉਹ ਮੁੜ ਪਿਆ।

“ਲੱਗਦੈ ਨੌਕਰੀ ਜਾਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤੇ?” ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਘੂਰ ਵੱਟ ਕੇ ਪਈ, “ਕਮ-ਅਜ਼-ਕਮ ਆਵਦੀ ਡਿਊਟੀ ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਤੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਫ਼ਸਲੀ ਬਟੋਰਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਐ, ਚੋਗ ਚੁਗੀ ਤੇ ਉੱਡ-ਪੁੱਡ ਗਏ।” ਅੱਖਾਂ ‘ਚ ਕ੍ਰੋਧ ਸੀ।

“ਖੌਰੇ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਤੜਪਦਾ ਮੇਰਾ ਜਸਬੀਰ ਈ ਹੋਵੇ ? ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਸੌ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੀ ਆਹੂਤੀ ਮੰਗਣ, ਮੈਂ ਇਕ-ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਵਾਰ ਦਿਆਂ।”

“ਸੱਪਾਂ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਦੁੱਧ ਪਿਆ, ਉਹ ਕੀ ਡੰਗ ਮਾਰਨੋਂ ਹਟਦੇ ਐ ? ਇਹਨਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨੇ ਮੱਲ੍ਹਮਾਂ ਸੰਗ ਨਿਆਂ ਕਦੋਂ ਕੀਤੀ ? ਕਦੇ ਟੋਹ ਕੇ ਵੇਖ ਉਹਨਾਂ ਰਗਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਇਹ ਤਜਰਬਾ ਖੋਲਦੈ।” ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਦਾ ਹਉਕਾ ਚੁੰਘੀਆਂ ਭਰਨ ਲੱਗਾ।

“ਫੱਟਾਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਮਲੂਮ-ਪਾਣੀ ਭਾਈ ਘਨ੍ਹਈਏ ਵਾਲਾ ਈ ਚਾਹੀਦੈ। ਰੈਡ-ਕਰਾਸ ਦਾ ਇਹੋ ਈ ਮਿਸ਼ਨ ਐ।”

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ। ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਨੂੰ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਲਿਟਾਇਆ। ਉਛਲਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਲੈ ਕੇ ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਨੈਣੀ ਨੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ, “ਇਹ ਮੇਰਾ ਜਸਬੀਰ ਨਹੀਂ।”

ਨੀਲਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਟੋਹਿਆ, “ਉਫ਼ ਏਡੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਦੀ ਪੀੜ ਜਸਬੀਰ ਹੰਢਾਏ ? ਮੰਗਿਆਂ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਾ ਕਰੇ। ਕੀ ਬੀਤੇਗੀ ?” ਡਰਾਉਣੇ ਖ਼ਿਆਲ ਦਾ ਖ਼ੌਫ਼ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਹਰਕਤ ਲੈ ਆਇਆ। ਦੋ ਘੰਟੇ ਦੀ ਕਠਨ ਤਪੱਸਿਆ ਤਮਾਮ ਫ਼ਰਜ਼ ਪੂਰ ਗਈ, “ਖ਼ਤਰਾ ਟਲ ਗਿਐ, ਜ਼ਖ਼ਮ ਭਰਦਿਆਂ ਵਕਤ ਲੱਗੂ। ਸਖ਼ਤ ਆਰਾਮ ਦੀ ਲੋੜ ਐ।”

“ਅਸੀਂ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣੈ ਭੈਣਾਂ, ਪਰ ਜੋ ਅਹਿਸਾਨ ਤੂੰ ਕੀਤੀ, ਆਖ਼ਰੀ ਸਵਾਸ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਾਂਗੇ।” ਵਕਤ ਦੇ ਮੁਜਰਮ ਧੰਨਵਾਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕੰਗਾਲ ਸਨ, “ਆਹ ਫੜ ਭੈਣਾਂ, ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਮਾਫ਼।”

ਦੂਜੇ ਸਾਥੀ ਨੇ ਨੌਟਾਂ ਦੀ ਗੱਠੀ ਮੂਹਰੇ ਲਿਆ ਧਰੀ।

“ਫ਼ਰਜ਼ ਨੂੰ ਏਸ ਪੱਲੜੇ ਨਾ ਧਰ ਭਰਾ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਖ਼ਿਦਮਤ ਏਥੇ ਹੀ ਕਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਐ।” ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਜਬਰੀ ਦਾਅਵਤ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀ, “ਮੰਨ ਗਏ, ਡਾਕਟਰਾਂ ਦਾ ਆਹ ਰੂਪ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰਾਂ ਵੇਖਿਐ।”

“ਪਰ ਵੀਰੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਐ ?”

“ਨਿਸੰਗ ਬੋਲ, ਕੀ ਚਾਹੀਦੈ ਭੈਣਾ ?”

“ਸਾਈਨਾਈਡ।”

“ਦੇ ਦਿਆਂਗੇ। ਪਰ ਭੈਣਾਂ ਜਿਸ ਵਸਤੂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜੰਮਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ?”

“ਮੈਡੀਕਲ ਤਜਰਬੇ ਲਈ।”

ਦੋ ਕੈਪਸੂਲ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਗੁਰੀਲੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ। ਬੰਦ ਕੈਪਸੂਲਾਂ 'ਚੋਂ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਰੱਤੀਆਂ ਬੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਮਿਠਾਸ ਮੱਤੇ ਚੁੰਮਣਾਂ ਸੰਗ ਹੋਏ ਖਿਲਵਾੜ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਇਹਨਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਛੁਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਖੁਫੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਏ.ਐੱਸ.ਆਈ. ਦੇ ਟੇਬਲ 'ਤੇ ਫੋਨ ਖੜਕਿਆ।

“ਇਨਟੈਲੀਜੈਂਸ ਆਫਿਸ, ਏ.ਐੱਸ.ਆਈ. ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰ।”

“ਗੁਰ ਫਤਹਿ ਭਰਾ ਜੱਗਿਆ, ਤੇਰਾ ਬਾਈ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਖਰਲ ਬੋਲਦੈ।”

“ਸੁਣਾ ਬਾਈ, ਕਿਵੇਂ, ਕਿਥੇ, ਕਦੋਂ ਆਇਐਂ?”

“ਤੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਵੇਰੇ ਈ ਪੁੱਜਾਂ।”

“ਖੈਰ, ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਾਂਗੇ। ਫੇਜ਼ ਸੱਤ ਸੀ, ਕੋਠੀ ਨੰ.....ਚਲਾ ਜਾਹ।

ਤੇਰੀ ਭਰਜਾਈ ਘਰੇ ਐ। ਮੈਂ ਫੋਨ ਵੀ ਕਰਦਾਂ, ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਫੇਰ.....।”

ਜੱਗੇ ਨੇ ਫੋਨ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ। “ਹੋ ਸਕਦੈ ਮੌਕੇ ਦੇ ਹਲਾਤ ਬਹੁਤੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਮੁਨਾਸਬ ਨਾ ਹੋਣ। ਸਮਾਂ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਜੱਗੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਵਕਤ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਕਦੋਂ ਰੁਕੇ ਐ। ਕਿਸਮਤ ਰੋਂਡੀ ਨਾ ਮਾਰਦੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਜਾਂਤੀ ਬਣਦਾ। ਹੁਣ ਤੇ ਸ਼ੌਰੇ ਕੋਈ ਜੁਆਕ-ਜੱਲਾ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਕੁੱਖ ਤਾਂ ਹਰੀ ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਵੀ ਹੋਣੀ ਐ। ਕਾਫੀ ਅਰਸਾ ਜੱਗੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹੀ ਸੀ ਉਹ, ਮੁੱਦਤ ਹੋ ਗਈ ਏ ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ। ਪਲ-ਪਲ ਨੂੰ ਮੋਹ 'ਚ ਰੰਗਣ ਵਾਲੀ ਦਾ ਵੀਰ-ਵੀਰ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਮੂੰਹ ਸੁੱਕਦਾ ਸੀ। ਮੋਹ-ਮੱਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਮਲਕਾ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਵੀਰ ਸਿਰ ਭੰਨ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮੁਹੱਬਤੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਵੱਟੇਗੀ। ਖੈਰ.....।” ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਉਹ ਨਿਸਚਿਤ ਥਾਂ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਪਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੈੱਲ ਵਜਾਈ।

“ਜਸਬੀਰ?” ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲੀ ਛੈਲ-ਛਬੀਲੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਜੱਗੇ ਨੇ ਫੋਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

“ਜੀ।”

“ਆ ਜਾਉ।”

ਜਸਬੀਰ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ।

“ਕੌਫੀ ਲਉਗੇ ਜਾਂ ਕੋਲਡ ਡਰਿੰਕ?”

“ਕੌਫੀ ਹੀ ਪੀਵਾਂਗਾ।”

ਜੱਗੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮਾਪਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਕੌਫੀ ਦੀਆਂ ਚੁਸਕੀਆਂ ਨਾਲ ਬਿਸਕੁਟ ਅਤੀਤ ਵਰਤਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਜੀਵਨ ਸਾਬਣ ਵੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ।

“ਕਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਐ ਤੁਹਾਡਾ?”

“ਖਰਲ ਕਲਾਂ। ਭਰਾ ਨੇ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ ਹੋਊ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ?”

“ਸਿਰਫ਼ ਏਹੋ ਕਿ ਮੇਰਾ ਖਾਸ ਦੋਸਤ ਆ ਰਿਹੈ।”

“ਏਦੂੰ ਪਹਿਲਾਂ?”

“ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਉਂਝ ਪਤੈ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਐ ਉਥੇ ਇਹ। ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਉਧਰ ਗਈ ਸਾਂ ਪਰ ਖਰਲ ਕਲਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਵਾਲੇ।”

“ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਮਕਸਦ 'ਚ ?” ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਦਿਲ 'ਚ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਗਿਆ।

“ਹਾਂ, ਉਥੇ ਦੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਪਰਦੁਮਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਹਦੀ ਜਾਂਚ 'ਚ।”

“ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੁੰਮਣ ਨੇ ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀ ?” ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਝਟਕਾ ਲੱਗਾ, “ਪਰ ਭਾਬੀ, ਮੈਂ ਤੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ?” ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਸਮੇਟਦਾ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਐਸੀ ਕਿਹੜੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੋਊ ਜਿਹਦੇ ਵੱਸ ਪਿਆ ਉਹ ਏਸ ਬੰਨੇ ਟੁਰ ਪਿਆ ?”

“ਬੇੜੇ ਕੁ ਅਰਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਐ। ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗੁਜ਼ਰੇ।”

“ਪਰ ਕਿਉਂ ? ਕਿਵੇਂ ? ਸੁਣਿਆ ਉਹ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਬੌਸ ਸੀ ?”

“ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਮੌਤ ਹੋਈ ਸੀ ਭੇਦਭਰੀ ਹਾਲਤ 'ਚ। ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂਚ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਹੋਏ, ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨੇ ਸੱਚ ਮੱਖਣੋਂ ਵਾਲ ਵਾਂਗੂੰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀ ਸਾਈਨਾਈਡ ਖਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਐ।”

“ਪਰ ਜਾਂਚ ਦਾ ਮੁੱਢ ਕਿਥੋਂ ਕੀਹਨੇ ਬੰਨ੍ਹਵਾਇਐ ?”

“ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ। ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹ ਕੋਈ ਗੋਮ ਖੇਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ, ਪਰ ਆ ਬੈਲ ਮੁੜੇ ਮਾਰ। ਗੰਗਾ ਉਲਟ ਪਹੋਏ ਨੂੰ ਵਹਿ ਤੁਰੀ।”

“ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਜਾਂਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਿਥੇ ਕੁ ਖੜੀ ਐ ?”

“ਠੱਪ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਗਏ ਬਾਪ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ।”

“ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਵਿਭਾਗ ਐ ?”

“ਮੈਂ ਕਰਾਈਮ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ 'ਚ ਆਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਭੇਦ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਪਰ.....।” ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਈ।

“ਕਿਉਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਓ ਭਾਬੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਈ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਆਂ।” ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਮੁਸਕਰਾਈ।

“ਪਰ ਭਾਬੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਨੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਲੱਭਿਆ ?”

“ਸੁਣਿਐ ਜ਼ਮੀਨੀ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਛਿੱਤਰੀਂ ਦਾਲ ਤੋਂ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਬਾਹਲਾ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਪਿਉ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਹੱਕ ਤਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਈ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਤਕਸੀਮ ਦੀ ਵੰਡ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ਹਿਰ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀ। ਵੀਹ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ 'ਚ ਪੱਕੀ ਕਣਕ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ, ਇਤਫ਼ਾਕ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਮੜ੍ਹੇ ਦੋਸ਼ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਬੰਧ ਬਣੇਗੇ। ਬਾਕੀ ਸਚਾਈ ਰੱਬ ਜਾਣਦੈ। ਅਕਸਰ ਜਾਂਚ ਏਥੇ ਸੁਲਘਦੀ ਐ।”

“ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ ! ਆਹ ਤੇ ਕਮਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਜਿੰਨਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਲਈ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਗਲ ਘੁੱਟ-ਘੁੱਟ ਜਾਗੀਰਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਨਾ ਪੱਲੇ ਪੁੱਤ ਰਹੇ ਨਾ ਜਾਗੀਰਾਂ।”

“ਇਹੋ ਗੱਲ ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖੋਰੇ ਏਸ ਕੇਸ ਨਾਲ ਕੀ ਇਨਟਰੱਸਟ ਹੋਣੈ। ਮੁੜ-ਮੁੜ ਆਖਣ, ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਕੇਸ ਨਾਮਰਲ ਈ ਰੱਖਣੈ।” ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ ਜੱਗੇ ਨੇ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਦਿਲ 'ਚ ਹੀ ਸਾਂਭਿਆ ਹੈ।

“ਬਾਈ ਦੀ ਅੱਖ ਬੜੀ ਇਨਸਾਫ਼-ਪ੍ਰਸਤ ਏ, ਤੇ ਭਾਬੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣੇ ਈ ਪਤਾ ਲੱਗਿਐ।” ਜਸਬੀਰ ਰੂਹ ਤਕ ਮੱਚਦੀਆਂ ਚਿਣਗਾ ਜ਼ਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਮੁੜ ਮੁਸਕਰਾਈ। ਕੋਈ ਜਵਾਲਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਮੱਚ ਰਹੀ ਸੀ। ‘ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਤੁਰਿਐਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ। ਉਮਰ ਤਮਾਮ ਇਹੋ ਸੱਲ੍ਹ ਰਿਸਦਾ ਰਹੂ।’ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੱਗਾ ਦੇਰ ਰਾਤ ਗਈ ਤੋਂ ਆਇਆ। ਜੁੰਡੀ ਦੇ ਯਾਰਾਂ ਨੇ ਰੱਜ ਦਰਦ ਫਰੋਲੇ, “ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੱਕਰਾਂ 'ਚ ਪਾ ਛੱਡਿਐ ਜੱਗਿਆ। ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਸਾਂਭੂੰ।”

“ਮਚਦੇ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਏਥੇ ਹੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਕਰ ਲੈ, ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਤੇਰੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮੌਤੇ ਈ ਮਰਿਆ।”

“ਕੀ ਮਤਲਬ?”

“ਉਹਨੂੰ ਸਾਈਨਾਈਡ ਦਾ ਕੈਪਸੂਲ ਦੇ ਕੇ ਨੈਣੀ ਨੇ ਸਵਰਨੋ ਰਾਹੀਂ ਮਰਵਾਇਐ। ਮੁੰਡਾ ਇੱਲ ਲੈ ਗਈ, ਨਾਂ ਜਠੇਰਿਆਂ ਦਾ ਲੱਗ ਗਿਐ। ਭਾਂਡਾ ਫੁੱਟਦਾ-ਫੁੱਟਦਾ ਮਸਾਂ ਹੀ ਬਚਿਐ ਸੋ ਤੇਰਾ ਮਿਸ਼ਨ ਤੈਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ। ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਜਸ਼ਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਗੀੜ ਕਾਲਜੇ 'ਚ ਈ ਦੱਬ ਘੁੱਟ ਲੈ।”

“ਉਸ ਚੰਦਰੀ ਨੇ ਏਡਾ ਖ਼ਤਰਾ ਕਿਉਂ ਸਹੇੜਿਆ?”

“ਜਦੋਂ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਬਰੀਂ ਪੈ ਗਈ।”

“ਪਰ ਭਾਬੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਈ ਦੱਸਦੀ ਪਈ ਐ।”

“ਉਹਦਾ ਇਲਮ ਉਹਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂਚ ਦੁਆਲੇ ਈ ਘੁੰਮਦੈ। ਸੁਲਘਦੀ ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਉਹਦੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ।”

“ਬੈਰ! ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚੋਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਲਾ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ ਪਰ ਪੱਕੀ ਕਣਕ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਕਿਥੋਂ ਜੁੜਿਆ?” ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਸੋਚ ਗੰਝਲਦਾਰ ਸੀ।

“ਬਾਈ, ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਸਵਰਨੋਂ ਤੇ ਨੈਣੀ ਈ ਸਨ।”

“ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਬਾਈ?”

“ਪਿਉ-ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਰਾਜ ਦਹਾਕਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ, ਨੈਣੀ ਕਟਾਰ ਵਾਂਗੂੰ ਲਿਸ਼ਕੀ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਸਵਰਨੋਂ ਨਾਲ ਉਹ ਪਿੰਡ ਟੁਰ ਗਈ। ਨਹਿਰ ਦਾ ਓਹੀ ਕਿਨਾਰਾ, ਉਹੀ ਟਿਕੀ ਰਾਤ। ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਬਲਿਆ ਬਾਪੂ ਦਾ ਸਿਵਾ। ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਹੱਥੋਂ ਢਹੇ ਕੱਚੇ ਉਸਾਰੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਘਰ ਉਹਦੇ ਅਮਨ ਚੈਨ ਨੂੰ ਲਾਂਭੂ ਲਾ ਗਏ। ਬੇਕਾਬੂ ਹੋਇਆ ਕ੍ਰੋਧ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਪੱਕੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਪੈ ਗਿਆ।”

ਜੱਗੇ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਮੱਚਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ।

ਜਸਬੀਰ ਰੂਹੋਂ ਰਾਖ ਹੋ ਗਿਆ, “ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਸੀ ਸਾਡੀ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨਾਲ ਤੇ ਫੂਕ ਸੁੱਟੀ ਵਾਢੀ 'ਤੇ ਆਈ ਕਣਕ ? ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਹ ਕਾਰਨਾਮੇ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ ਜੱਗਿਆ। ਫ਼ਸਲਾਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਤਨਾਂ ਦਾ ਪਸੀਨਾ ਨਿੱਚੜਿਆ ਸੀ ਉਹਨਾਂ 'ਚ।”

“ਜੋਸ਼-ਹੋਸ਼ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਇਨਸਾਨੋਂ ਹੈਵਾਨ ਬਣਾ ਈ ਦੇਂਦੈ ਜਸਬੀਰ। ਖ਼ੂਨੀ ਦੌਰ 'ਚ ਜ਼ਮੀਰਾਂ-ਤਸੀਰਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਰੁਲ ਗਈ। ਖ਼ੋਰੇ ਤੈਥੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਕਾਰਨਾਮਾ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੋਵੇ ? ਸੋ ਨੈਣੀ ਦੇ ਕੀਤੇ 'ਤੇ ਤੇਰਾ ਗੁੱਸਾ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ।”

“ਹਾਂ ਭਰਾ ਮੇਰਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਬਹਿ ਕੇ ਕਦੇ ਸਾਂਝੇ ਕੱਚੇ ਘਰ ਉਸਾਰੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ 'ਚ ਸਾਂਝੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਡਿਊਟੀਆਂ ਵੀ ਵੰਡੀਆਂ ਸਨ, ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਇਕ ਡਿਊਟੀ ਨੈਣੀ ਉਵੇਂ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਗਈ ਜਿਵੇਂ ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਮੇਰੇ ਵਾਲੀ ਚੂਰੀ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।”

“ਖ਼ੈਰ ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸੀ ਇਸ ਖ਼ੂਨੀ ਦੁਖਾਂਤ 'ਚ ਬੜੀਆਂ ਅਣਹੋਦੀਆਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਨੇ।”

“ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ। ਅੱਖ ਏ.ਕੇ. ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਪਰਖ ਖੋ ਬੈਠੀ, ਫ਼ਰਜ਼ ਖ਼ਾਕੀ ਵਰਦੀ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਏ।”

“ਨਿੱਜੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ, ਡਿਸਪਿਊਟਡ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ਿਆਂ, ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ, ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਤੇ ਨਿਜੀ ਗਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਚ ਬਦਨਾਮੀ ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਈ ਖੱਟੀ ਐ।”

“ਤੂੰ ਸਹੀ ਆਖਦੈਂ ਜਸਬੀਰ, ਮੈਂ ਇਹੋ ਪੱਖ 'ਤੇ ਨੈਣੀ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਨਾਲ ਕਈ ਵੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।”

“ਹਾਂ ਸੱਚ ! ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਏ ?” ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਅਚਨਚੇਤ ਖ਼ਿਆਲ ਆ ਗਿਆ।

“ਚੰਗੀ ਏ।”

“ਹੁਣ ਤਾਂ ਖ਼ੋਰੇ ਉਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਬੈਠੀ ਹੋਣੀ ਐ.....।”

“ਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਭੁੱਲਦੈ, ਨਾਲੇ ਭੈਣ ਬਣਾ ਕੇ ਜਿਹੜੀ ਵਫ਼ਾ ਤੂੰ ਉਹਦੇ ਸੰਗ ਨਿਭਾਈ ਐ, ਉਹ ਕਦੋਂ ਭੁੱਲੇਗੀ।”

“ਮੈਂ ਬਦਕਿਸਮਤ ਉਹਦੇ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।”

“ਜੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਸੋ ਤੂੰ ਕਰ ਗਿਆਂ। ਬਾਕੀ ਇਜ਼ਹਾਰ ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਈ ਕਰੂ।”

“ਕੋਈ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ?”

“ਮੁੰਡਾ ਏ ਉਹਦੇ ਕੋਲ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਈ ਹੋਇਆ ਸੀ।”

“ਮੁਬਾਰਕਾਂ ! ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਭਾਣਜੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਾਂਗਾ। ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ 'ਚ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਰੁੱਖ ਲਗਾ ਕੇ ਮੁੜ ਸਾਰ ਈ ਨਹੀਂ ਲਈ। ਪਾਣੀ ਖੁਣੋਂ ਰੁੱਖ, ਤੇਲ ਖੁਣੋਂ ਚਿਰਾਗ ਕਦੋਂ ਬਚੇ ਐ ? ਰੂਬੀ ਕਿਧਰ ਏ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ?”

“ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਨਾ ਫੋਨ, ਨਾ ਮੁਲਾਕਾਤ।”

“ਡਿਊਟੀ ਦੂਰ ਹੋਣੀ ਐ ਕਿਧਰੇ।”

“ਹਾਂਅ, ਹਰਪਾਲ ਦੱਸ ਦਏਗੀ। ਸੁੱਖੀਏ, ਸਬਜ਼ੀ ਭਾਜੀ ਚੰਗੀ ਤੜਕ ਲਈ.....।” ਜੱਗੇ ਨੇ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਰਡਰ ਮਾਰਿਆ, “ਬੜੀ ਨਾਟਕੀ ਮੌਤ ਤੂੰ ਮਖੜੂਲ ਸਿਹੁੰ ਮਾਰਿਐ।” ਗੱਲ ਨੇ ਕਰਵਟ ਲਈ।

“ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਭਉਂਦਿਆਂ ਈ ਵਰ੍ਹੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤੂੰ ਔਖੀ ਘੜੀ ਵੀ ਖਰਲਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ।”

“ਔਖੀ ਘੜੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੇਦਾਵਾ ਕਿਵੇਂ ਲਿਖਦਾ ? ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨੈਣੀ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਮੋਹ ਵੀ ਮਿਸਾਲ ਹੋ ਨਿਬੜਿਐ।”

“ਇਹ ਵੀ ਖ਼ਬਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਉਂ ਸੱਖਣੀ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਕਿਥੇ ਮਿਲੇਗੀ ਹਰਪਾਲ ?”

“ਮੈਸਿਜ਼ ਲਾਇਐ, ਖ਼ੋਰੇ ਭਲਕੇ ਨੈਣੀ ਸੰਗ ਆ ਈ ਜਾਵੇ।”

ਦੇਰ ਰਾਤ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਡਿਊਟੀ ਚਲੀ ਗਈ।

ਕਾਂਡ ਅਠਾਰ੍ਹਵਾਂ

ਨੈਣੀ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਆਮਦ ਜਸਬੀਰ ਲਈ ਵਸਲ ਦਾ ਅਜੀਮ ਮੁਜੱਸਮਾ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀ। ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਦੀਦਾਰੇ ਤੇ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਵਸਲੀ ਧੜਕਣ ਪਈ। ਨੈਣੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਧਾਹੀਂ ਹੋ ਪਈ। ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੀ।

“ਤੇਰਾ ਦੋਖੀ ਆਂ ਭੈਣੇ। ਤੈਨੂੰ ਮਿਲੇ ਬਿਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲੰਮੀ ਜੁਦਾਈ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਅਹਿਸਾਸ ਕੀਤਾ।

ਪਰ ਹਰਪਾਲ ਰੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਗੁਸਤਾਖ਼ ਵੀਰ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇ.....।” ਉਸ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਹਲੂਣਿਆ ਪਰ ਰੋਣਾ ਨਾ ਬੰਮਿਆ।

“ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੈਨੂੰ ਹਰਪਾਲ.....?”

ਜਸਬੀਰ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ।

“ਕਿਉਂ ਭੁੱਲ ਬੈਠੀ ਐਂ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਉਹੋ ਵੀਰ ਜਸਬੀਰ ਆਂ, ਜਿਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਕਦੀ ਹੱਥੀਂ ਡੋਲੀ ਬਿਠਾਇਆ ਸੀ। ਜਿਹਦੇ ਮਸਤਕ 'ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਖੂਦ ਤੂੰ ਤਿਲਕ ਲਗਾਇਆ ਸੀ।” ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਲਾਜਵਾਬੀ ਨੂੰ ਮਗਰੂਰੀ ਸਮਝ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸ਼ਿਕਵਾ ਕੀਤਾ, “ਜਿਹਦੇ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਸਜਾਇਆ ਸੀ।”

ਹਰਪਾਲ ਨੇ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝੀਆਂ, ਆਪਾ ਸੰਭਾਲਿਆ, “ਭੈਣ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਨਿਹੋਰੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆ, ਇਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਸੁਹਾਗ ਦਾ ਕਾਤਲ ਵੀ ਮੈਂ ਆਂ।”

“ਸੁਹਾਗ ਦਾ ਕਾਤਲ?”

“ਹਾਂ ਜਸਬੀਰ, ਛੇ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਤੇਰੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਰੂਬੀ ਸੀ।” ਜੱਗੇ ਨੇ ਸਾਰਾ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ।

“ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਸੁਹਾਗਣ ਨੂੰ ਵਿਧਵਾ ਦੇ ਦੋਜ਼ਕ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਅੱਜ ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਭੈਣ-ਭੈਣ ਪੁਕਾਰਦੈਂ?” ਹਰਪਾਲ ਚੰਡੀ ਬਣ ਗਈ। ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਰੋਂਦਾ ਜਸਬੀਰ ਕੁੜੀ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਪਛਤਾਇਆ।

“ਉਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਇਸੇ ਲਈ ਬਚਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਉਹਦਾ ਕਾਤਲ ਬਣੇ? ਤੇਰੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ 'ਚੋਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਸੇ ਲਈ ਹੂੰਝਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸੁਹਾਗ ਦੀ ਮੌਤ ਬਣੇ? ਆਹ ਦਿਨ ਵਿਖਾਉਣ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸੀ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਲਵਾਸ ਖਾਣ ਦੇਂਦਾ।”

ਵਡਾਦਾਰੀਆਂ/ਬੀਜ ਮੈਨੂੰ ਗੱਦਾਰੀਆਂ/ਵੱਢਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੁੰਦੀ, ਮੈਂ ਰੂਹ
ਤੇ ਸੁਪਨੇ ਕਦੇ ਨਾ ਬੀਜਦੀ।

“ਪੈਰੀਂ ਪਏ ਭਰਾ ਦਾ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰ ਦੇ ਭੈਣਾਂ। ਵਾਸਤਾ ਏ, ਵਕਤਾਂ ਮਾਰੇ
ਨੂੰ ਕੋਹ-ਕੋਹ ਕੇ ਨਾ ਮਾਰ।”

“ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਭੱਜੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਦਾ ਅਖੌਤੀ ਸਹਾਰਾ ਅਸਲੋਂ ਹਤਿਆਰਾ ਐ,
ਮੈਂ ਬਨਾਉਟੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾ ਹੰਢਾਉਂਦੀ। ਤੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਸ਼ੈਰ ਲਈ ਅੱਡੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਵੈਰ
ਧਰ ਗਿਉਂ। ਨਕਲੀ ਸੋਨਿਆ, ਤੂੰ ਲੋਹੇ 'ਤੇ ਮੁਲੀਮਾ ਨਿਕਲਿਆ।”

“ਪਾਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਨਾਂਅ ਮਰਜ਼ੀ ਪੁਕਾਰ ਭੈਣਾ। ਗੁਨਾਹੋਂ ਮੁਕਤੀ
ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਨਵੀਂ ਤਾਰੀਖ਼ ਸਿਰਜੇਗਾ। ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਜੱਗਿਆ, ਏਸ ਨੌਬਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਚ ਤੋਂ ਘੁੰਡ ਲਾਹਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਸ਼ਹਾਦਤ ਗੁਨਾਹ ਬਖ਼ਸ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਹਰਪਾਲ
ਨੂੰ ਖ਼ੁਦ ਮੇਰੇ ਸਿਵੇ 'ਤੇ ਲੈ ਆਉਂਦੀ।”

“ਬੇਲੋੜੇ ਸ਼ਿਕਵਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਜੂਦ ਨਹੀਂ ਜਸਬੀਰ, ਛੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ
ਤੜਪਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪਾਉਂਦਾ?” ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨੇ ਸ਼ਿਕਵਾ
ਮੋਢਿਉਂ ਫੜ ਹਲੂਣਿਆ। ਬੇਵੱਸ ਧਾਹਾਂ, ਫਿਜ਼ਾ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰ ਗਈਆਂ।

“ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਕੋਲ ਅਣਜਾਣ ਗੁਨਾਹਾਂ ਲਈ ਖਿਮਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ
ਰਾਹ ਇਕੋ ਬਚਿਐ।” ਜਸਬੀਰ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਸਿਰ ਤੋੜ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਫਿਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਫੱਟੜ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਫ਼ਰਸ਼ ਤੋਂ ਉੱਠੀ। ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਦਾ
ਰਿਵਾਲਵਰ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, “ਲੈ ਭੈਣਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਲੰਕਤ ਨਾ
ਰਹਿਣ, ਆਵਦੇ ਹੱਥੀਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ, ਭੈਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਵਾ ਨਹੀਂ।”

“ਰਿਸ਼ਤੇ ਜੱਗ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜਸਬੀਰ। ਮਤਰੇਈ ਮੌਤ ਨੇ ਲਹੂ ਦੇ
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਨਿਭਾਇਐ?” ਜੱਗੇ ਨੇ ਪੁਖਤਾ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ।

“ਪਰ ਜੇ ਦਮ ਤੋੜਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਲੀਦਾਨ ਮੰਗੇ ਤਾਂ ਜ਼ਮੀਰ ਪੱਲੇ ਕੀ ਬਚਿਐ ?
ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਜੀਉਣ ਦਾ ਹੁਣ ਕੀ ਮਕਸਦ ਰਹਿ ਗਿਐ ? ਮੈਂ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਜਰਮ,
ਮੌਹ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਆਕਸੀਜਨ 'ਤੇ ਪਲਦਾ ਅੱਜ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਦੋਖੀ ਹੋ
ਗਿਆ। ਮੰਨਦੈਂ ਮੌਤ ਮਤਰੇਈ ਐ ਪਰ ਕਲੰਕਤ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਦਾਗ਼ ਵੀ ਉਹਦੇ
ਬਾਝੋਂ ਨਹੀਂ ਲੱਥਣੇ। ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਨਾ ਮੈਥੋਂ ਕੁਝ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦੈ, ਨਾ ਬੁਲਵਾ.....।”

ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਮੁੜ ਖਿੰਡ ਗਿਆ।

“ਅੱਜ ਸਰਕਾਰੀ ਤਲਾਸ਼ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਮੇਰੇ ਏਥੇ ਹੋਣ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪਈ। ਡੂੰਮਣਾ
ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਆ ਟੁੱਟੇਗਾ। ਉਥੇ ਵੀ ਮਰਨਾ ਹੋਇਆ ? ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੈਂ ਕਲੰਕ ਧੋਣੀ
ਬੇਦਾਗ਼ ਮੌਤ ਮਰਾਂ ? ਭੈਣ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਮਾਣ ਬੁਲੰਦ ਰੱਖਾਂ।”

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮਸਤਕ ਝੁਕਾਇਆ, “ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰੀਂ
ਭੈਣਾਂ, ਆਹ ਫੜ ਰਿਵਾਲਵਰ, ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਸੜਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੇਹ।”

“ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।” ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਬੇਜ਼ਾਰ ਸੀ।

“ਪਰ ਕਿਉਂ?”

“ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਸਜਾਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਨੈ, ਤੇਰੇ ਵਾਂਗੂੰ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਸਿਰ ਵੀ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਧਰ ਦਿਆਂ? ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਪਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਬਾਲਿਆ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੇਕ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਵੀ ਹੰਢਾਏਗਾ।”

ਲੋਹੀ-ਲਾਖੀ ਹਰਪਾਲ ਫੁੱਟਵੇਂ ‘ਤੇ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਈ।

“ਤੂੰ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਚੁੱਕਿਆਂ ਜਸਬੀਰ।”

“ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਦਾਗ਼ ਧੋ ਕੇ ਜਿੱਤੀ ਬਾਜ਼ੀ ਏਸ ਕਲੰਕੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਬੈਠੀ ਜੱਗਿਆ। ਹਰਪਾਲ ਜਿੱਤੀ, ਮੈਂ ਹਾਰਿਆ.....।” ਜਸਬੀਰ ਧੜਮ ਕਰਦਾ ਫ਼ਰਸ਼ ‘ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਮੈਨਸੂਨੀ ਆਬਸ਼ਾਰ ਵਾਲਾ ਵਸਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਫ਼ਰਤ ਦੇ ਸੇਕ ਤੋਂ ਛਾਲੇ-ਛਾਲੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਕਤ ਦੇ ਸੋਜ਼ ਡਾਹਢੇ ਹਿਰਦੇਵੇਦਕ ਸਨ। ਜਗਰੂਪ ਖਾਮੋਸ਼ ਸੀ।

“ਉੱਠ ਜਸਬੀਰ, ਡੋਲਣਾ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਆਇਆ।”

ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਲਾਚਾਰ ਸੀ।

ਜਗਰੂਪ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਜੱਗੇ ਨੇ ਮਸਾਂ ਪਲੰਘ ‘ਤੇ ਪਾਇਆ, “ਲੱਗਦੈ ਦਮ ਛਿੱਕੜ ਪੈ ਗਈ ਐ।”

ਨੈਣੀ ਨੇ ਨਬਜ਼ ਟੋਹੀ, ਟੀਕਾ ਲਗਾਇਆ, “ਦਿਮਾਗ ਹਲਕਾ ਹੋਣ ‘ਤੇ ਈ ਬੁਲਾਉਣਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਏ।” ਉਸ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ ਨਸੀਹਤ ਸੀ, “ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਰੂਬੀ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੋਂ ਈ ਦੱਸ ਦੇਂਦੇ।”

“ਏਸੇ ਨੌਬਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸਾਂ। ਹੋਰ ਕੁਝ ਨੂੰ ਛੁਪਾਇਆ। ਤੇਰਾ ਛੋਟੂ ਨੂੰ ਗੋਦ ਲੈਣਾ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤੈ।”

“ਦੁੱਮਣ ਬਾਰੇ।”

“ਅੱਧ ਕੁ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸੁੱਖੀ ਨੇ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਰਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਵਡੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹਿਰ ‘ਚ ਰੋੜ੍ਹਨ ਦੇ ਸੱਚ ਨੇ ਏਹਨੂੰ ਉਬਾਲਾ ਵੀ ਦਿੱਤੈ ਪਰ ਮਾਰੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸਾਰਾ ਕ੍ਰੋਧ ਪੀ ਗਈ।”

ਇਹ ਦੱਸਦਿਆਂ ਜੱਗੇ ਨੇ ਮਖ਼ਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ।

ਚਹੁੰ ਦਿਨਾਂ ‘ਚ ਜਸਬੀਰ ਅੱਧਾ ਝੜ ਗਿਆ। ਰੱਤ ਲੂਹਣਾ ਪਛਤਾਵਾ ਸਪਿਰਟ ਸੋਚ ਨੂੰ ਕੋਲੇ ਕਰ ਗਿਆ। ‘ਵਕਤ ਦਾ ਗੇੜ ਪੁੱਠਾ ਪੈ ਗਿਆ ਜਸਬੀਰ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਭਾਜੀ ਲਾਹ ਕੇ ਵੀ ਤੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਬੀ (ਕਾ) ਦਾ ਕਾਤਲ ਏਂ। ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਸੰਗ ਕਮਾਏ ਧੌਹ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਪੱਖ ਧੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਇਨਸਾਫ਼-ਪ੍ਰਸਤੀ ਪਾਲੀ ਸੀ, ਤੂੰ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਕੁੱਲਾਂ ਕਲੰਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚ ਏ। ਕੀ ਸਾਰ ਸੀ ਤੱਤੀ ਨੂੰ ਕਿ ਮੇਰੇ ਫੱਟਾਂ ‘ਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਬਰੂਦ

ਉਹਦੇ ਸ਼ਗਨਾਂ 'ਤੇ ਫਟੇਗਾ ? ਤੈਨੂੰ ਅੰਮਾ ਜਾਇਆ ਜਾਣ, ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਖੁਆਬ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਸੀ ਉਹ ਪਰ ਮਾਣ ਬੁਲੰਦੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਸੀ ਤੇਰਾ। ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਦਹਿਲੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮੋੜਨ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਜੇਠੇ ਸੰਕਲਪ ਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿਰਜ ਗਏ ਪਰ ਸਿਲਸਿਲਾ ਅੰਤਿਮ ਫੋਡਿਉਂ ਧੜੱਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਅੱਜ ਗੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਤੁੜਵਾ ਕੇ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਪਿਆ। ਭੋਲੀਏ ਭੈਣੇ, ਏਹਦੇ 'ਚ ਕਸੂਰ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ। ਜੰਮਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਉ-ਪਿਆਰ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਦਾਦੇ ਦੀ ਫੜੀ ਉਂਗਲ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਛੁਡਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਰੱਬ ਬਣ ਕੇ ਬਹੁੜੇ ਰੂਬੀ ਨੇ ਮੌਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਪਰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੇ ਤਮਾਮ ਰਾਹ ਸੀਲ ਹੋ ਗਏ। ਤੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਏਂ ਅੱਤਵਾਦੀ ਮਾੜੇ ਨੇ। ਕੋਈ ਦੋ ਰਾਵਾਂ ਨਹੀਂ, ਸੁਹਾਗਣ ਦੀਆਂ ਚੁੰਨੀਆਂ ਨਾਲ ਬੇਲੋੜਾ ਅਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੱਤਵਾਦੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਮਾੜੇ ਨੇ। ਐਜੀਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਆੜ 'ਚ ਧੀਆਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ, ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਤੇ ਲੁੱਟ-ਖੋਹਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕੋਨਿਉਂ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਹੱਕ-ਸੱਚ ਲਈ, ਅਨਿਆਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਵਾਲਾ, ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਦਾ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਆਸ਼ਕ ਜਸਬੀਰ ਅਗਰ ਅਜਿਹਾ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਉਹਦੇ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਰੱਖਣੀ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹਦੀ। ਮੈਂ ਉਹ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਰਹਾਂਗਾ ਵੀ। ਵਕਤ ਘਰੋਂ ਧੱਕੇ ਨਾ ਮਾਰਦਾ, ਨੈਣੀ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਮੰਡ ਛਾਨਣ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਚਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਮੈਂ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹੋ ਕੇ ਨਿੱਜੀ ਗਰਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਆਦਮਸ਼ੋਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਕਈ ਥਾਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜੇ। ਐਜੀਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਗੱਦਾਰ ਅਖਵਾ ਕੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਆਦਰੋਂ ਅਸੀਸਾਂ ਖੱਟੀਆਂ। ਰੂਬੀ ਦਾ ਦੁੱਖ ਮੈਨੂੰ ਤੈਥੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਗੁਨਾਹਾਂ ਭਰੀ ਪੰਡ ਸਿਰ ਧਰਾ ਕੇ ਵੀ ਆਵਦਾ ਪੱਖ ਦੱਸਣੋਂ ਝਿਜਕਾਂਗਾ ਨਹੀਂ। ਤੇਰੇ ਵੈਣਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਪੱਖ ਨਿਤਾਣਾ ਐ। ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਵਰਦੀ 'ਚੋਂ ਰੂਬੀ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਕਦੰਤ ਗੋਲੀ ਨਾ ਦਾਗਦਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹਦੀ ਗੋਲੀ ਮੇਰਾ ਸੀਨਾ ਚੀਰ ਦੇਂਦੀ। ਕਾਸ਼ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਗੋਲੀ ਦਾਗ ਦਿੰਦਾ। ਸਾਡੇ ਦੋਵਾਂ 'ਚ ਦੋਸ਼ ਤਬਾਦਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਭੈਣੇ ਮੇਰੀਏ ਦੱਸ ਤੂੰ ਕੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਂਦੀ ? ਭਰਾ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦੇਂਦੀ ? ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਪਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡਦੀ ?

ਸੋ ਭੈਣੇ ਮੇਰੀਏ, ਬੰਦਾ ਕਦੇ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਵਕਤ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਐ। ਤੇਰੇ ਵੀਰ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦੋਂ-ਅੱਜ ਇਕੋ ਐ, ਵਕਤ ਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚੋਂ ਅਪਣੱਤ ਨਿਚੋੜ ਕੇ ਨਫ਼ਰਤ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਐ। ਮੈਂ ਅੱਠ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਚੁੱਕੇ ਹਥਿਆਰ ਦਾ ਮਖ਼ਤੂਲੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਵਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਸੀਨਾ ਠੋਕ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦੈ ! ਸਾਡੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਉੱਤੇ ਕਦੇ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਨੇ ਤਾੜੀ ਵਜਾਈ ਸੀ, ਅੱਜ ਕੁਲ ਆਲਮ ਤਾੜੀਆਂ ਸੰਗ ਗੂੰਜੇਗਾ। ਭਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਭੈਣੇ, ਫ਼ੈਸਲਾ ਤੇਰੇ ਹੱਥ.....।'

ਸੋਚਦਿਆਂ-ਸੋਚਦਿਆਂ ਸਿਰ ਦੁਖ ਜਾਂਦਾ। ਉਪਰੋਕਤ ਪੱਖ ਜੱਗੇ ਕੋਲ ਜਾਹਰ ਕਰ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਹਰਪਾਲ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ, “ਅਮੋੜ ਤਸੀਰ ਵਾਲੀ ਹਰਪਾਲ ਏਡੀ ਜਲਦੀ ਨਹੀਂ ਮੋੜਾ ਖਾਏਗੀ। ਮੌਕਾ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਈ ਗੱਲ ਛੇੜਾਂਗਾ।” ਜੱਗਾ ਤਰਲਿਆਂ ਸਾਹਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ।

ਜਸਬੀਰ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਜੱਗਾ ਨੈਣੀ ਨਾਲ ਪੱਖ ਵਿਚਾਰਦਾ।

“ਮੈਂ ਵੀ ਲੋਹਾ ਗਰਮ ਵੇਖ ਕੇ ਈ ਸੱਟ ਮਾਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਮਾਨਸਿਕ ਹੁੰਗਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਸਭੇ ਤਰੱਨੁਮ ਬੇਸਾਜ਼ ਹਨ। ਪਰ ਬਾਈ, ਉਦੋਂ ਦੇ ਬਚੇ ਫੱਟ ਸਮੇਟਣ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਡਿਊਟੀ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਈ ਨਿਭਾਉਣੀ ਪਏਗੀ।”

“ਤਨ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਮਨ ਦੇ ਫੱਟ ਭਰਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਈ ਨਿਭਾ ਦੇਂਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਮੋੜ 'ਤੇ ਖੜੀ ਐ।”

ਜੱਗਾ ਝੋਰਾ ਖਾਂਦਾ। ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੁਣ ਝੱਲੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਥੱਕੀ, ਟੁੱਟੀ ਤੇ ਅਰਧ-ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਜਿਹੀ।

“ਨੈਣੀ।”

“ਜੀ!”

ਨੈਣੀ ਦਾ ਸਿਰ ਭੱਜੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਨੇ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਸੀਨੇ ਸੜਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਅਰਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਰੂਹ ਤਕ ਪਿਘਲਾ ਗਿਆ, “ਇਕ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾਏਂਗੀ?”

“ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਏ?”

“ਪਰ ਇਹ ਓਦੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਐ। ਮੈਂ ਖ਼ੋਰੇ ਏਸ ਜੱਗ 'ਤੇ ਰਹਾਂ ਜਾਂ ਨਾ.....।”

ਨੈਣੀ ਨੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਦੀ।”

“ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣਾ ਈ ਹੋਇਆ।”

“ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਚ ਈ ਦਬਾ ਧਰ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ.....।”

“ਪਰ।”

“ਪਰ ਕੀ?”

“ਤੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਹਰਪਾਲ ਨਾਲ ਸਕੀ ਨਣਦ ਜਾਣ ਨਿਭਾਈਂ।”

“ਇਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਆਂ, ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਇਲਮ ਹੋਇਐ ਤੇ ਉਂਗਲ ਫੜ ਕੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਸਿਖਾਇਐ।”

“ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਗੁਨਾਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ਾ ਦੇਂਦੀ?”

“ਸਾਡੇ ਪਿਆਰ 'ਚ ਤੱਕਲਾ ਗੱਡਣ ਵਾਲੇ ਦੁੰਮਣ ਨੂੰ ਅਸਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੇ?”

“ਨਹੀਂ।”

“ਫਿਰ ਉਸੇ ਤਰਜ਼ ਦਾ ਗੁਨਾਹ ਏਡੀ ਜਲਦੀ ਮਾਫ਼ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੈ? ਲੱਖ ਉਬਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਪਾਣੀ ਕੱਖਾਂ 'ਤੇ ਸੁਟੀਏ ਨਹੀਂ ਸੜਨਗੇ ਪਰ ਹਿਜਰ ਦੇ ਸੇਕ ਨੇ ਉਹਦੀ ਰੂਹ ਤੇ ਰੂਹ ਦੇ ਵੈਣਾਂ ਨੇ ਉਹਦੇ ਦੀਦੇ ਸਾੜ ਛੱਡੇ ਨੇ। ਤਮਾਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਦੋ

ਮਹੀਨੇ ਸੁਹਾਗਣ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਦਾ ਜੋਬਨ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਤੇ ਗਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰਿਐ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਬਰ ਕਰੋ, ਵੱਡੇ ਖਲਾਅ ਨੂੰ ਭਰਨਾ ਅਜੇ ਔਖੈ।”

ਪਰ ਜਸਬੀਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦਲੀਲਾਂ ਬੇਅਸਰ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ, “ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਭ ਰਾਹ ਬੰਦ ਨੇ। ਮੈਂ ਤੋਂ ਬਾਝ ਅਜਾਬੋਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ। ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਦੀ ਵੀਟੋ ਪਾਵਰ ਧੜੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਤੀਲਾ-ਤੀਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੀ ਘੁਸਪੈਠ ਤੇ ਟਾਊਟਾਂ ਦੇ ਬੋਲਬਾਲੇ 'ਚ ਸੰਤ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲਲਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਗਿੱਦੜ ਝੰਗਿਆੜਾਂ 'ਚ ਖੋ ਗਿਐ। ਦਹਾਕੇ ਭਰ ਹੰਢਾਏ ਸੰਤਾਪ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਪੁਟਵਾਉਣ ਬਿਨਾਂ ਕੀ ਖੱਟਿਆ? ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਲਹੂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਦਿਲ ਕੰਬਾਉ ਮ੍ਰਿਤਕ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਨਿਆਂ ਕਬਰੀਂ ਜਾ ਪਿਆ। ਚੱਕੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੜਾਂ 'ਚ ਪੀਸੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਫੱਟੜ ਹੋ ਕੇ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਆ ਪਈ।

ਸਾਕਾ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮਰਜੀਵੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੈਲਿੰਜ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਪੱਗ 'ਤੇ ਪਏ ਦਾਗ ਨੂੰ ਧੋਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਵਾਜਬ ਮੰਨਿਆ ਪਰ ਰਾਜਧਾਨੀ 'ਚ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਥਾਪੜੇ 'ਤੇ ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੇਡੀ ਹੋਲੀ ਨੇ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੋਚ ਧਰੇ। ਤਤਕਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਰੀ ਝੰਡੀ ਵਿਖਾਈ ਪਰ ਲੀਰੋ-ਲੀਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਫੱਟ ਖਾਧੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹਾਥੀ ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਢੀਆਂ ਪਾ ਧਰੀਆਂ। ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਏਦੂੰ ਗਰਮ ਲੋਹਾ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲਣਾ ਸੀ? ਯੂ.ਪੀ., ਬਿਹਾਰ ਦਾ ਵਰਦੀਧਾਰੀ ਕਲਚਰ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਆ ਟੁੱਟਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਚੈਲਿੰਜ ਅਣਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਲਾ ਗਏ। ਇਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਪੰਥ-ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਬਾਂਹ ਕੌਣ ਫੜਦਾ? ਬੱਕਰੀ ਦਾ ਦੁੱਧ-ਪੀਣੀ ਵਿਰਾਸਤ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰੱਤ ਪੀ ਕੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜੀਭ ਫੇਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਵੈਸ਼ਨੋ ਵੈਸ਼ਨੋ ਕੂਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਤਿਰਾਨਵੇਂ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਖੂਹ-ਖਾਤੇ ਪਵਾ ਵੱਖਰੇ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਲੋਥ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੋ-ਹੱਥੜੀਂ ਪਿੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਚਰਖੇ ਵਾਲੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਪੁਕਾਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅੱਤਵਾਦੀ-ਵੱਖਵਾਦੀ। ਦੁਰ-ਲਾਹਨਤ ਵੇ ਲੋਕਾ! ਫੁੱਟੇ ਚਰਖੇ ਫੇਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਿਤਾ। ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਸੂਤੀ ਦਾਮਨ ਛੁਪਾਇਆ ਖੰਜਰ ਇਨਕਲਾਬ 'ਚ ਖੋਭਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦ-ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਤੇ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ, ਫਾਂਸੀਆਂ ਦੇ ਰੱਸੇ ਚੁੰਮਣ ਵਾਲੇ ਜਰਾਈਮ ਪੇਸ਼ਾ। ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਸੜਨ ਵਾਲੇ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸੂਤ ਦੀ ਵੱਟੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਏ ਭੋਲੇ ਬੱਧ ਪੰਜਾਬ ਤੇਰਾ ਕੌਣ ਬੋਲੀ? ਦਿੱਲੀ? ਜਿਹਦੀ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਅੱਖ ਦਾ ਡੰਗਿਆ ਤੂੰ ਅੱਜ ਤੜਪਦੈਂ। ਤੇਰੇ ਮਾਸੂਮਾਂ ਗਲ ਪਵਾਏ ਬਲਦੇ ਟਾਇਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਨੇ ਹੰਢਾਉਣੈ। ਤੇਰੇ ਆਬੋ-ਹਵਾ 'ਤੇ ਡਾਕਾ ਮਾਰ ਤੇਰੀ ਕਿਸਾਨੀ ਲੁੱਟ ਲਈ? ਹਿਮਾਚਲ, ਹਰਿਆਣਾ ਕੱਢ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਲੰਗੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਏਸੇ ਹਮਾਮ 'ਚ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਗਦਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਕਦੋਂ ਮਾਫ਼ ਕਰੂ ? ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨੋਚਣ 'ਚ ਚਿੱਟੇ ਬਗਲਿਆਂ ਸੰਗ ਨੀਲੇ ਮੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁੰਝਾਂ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਵਾਹਘੇ ਦੀ ਲਕੀਰ 'ਚੋਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਬੋਧਿਕ ਕੰਗਾਲੀ ਤੇ ਸੌੜੀ ਸਿਆਸੀ ਬੋਅ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ। ਚਿੱਟੇ ਦਿਨੀਂ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਭੜਕਾਈ ਜਵਾਨੀ 'ਤੇ ਕਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ 'ਚ ਕੀਤੀ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੇ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜੀਆਂ ਕੁਰੂਪ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅਖੌਤੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਲਾਲਸਾ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਪੈਂਦੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਜੇਠੀ ਪੁੰਨਿਆ ਜਿਹੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਮੱਸਿਆ 'ਚ ਡੋਬ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ ਲਕੀਰਾਂ ਖਿੱਚ ਕੌਮ ਸੰਗ ਕਦਮ-ਦਰ-ਕਦਮ ਧੌਹ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅੱਜ ਪੰਥ ਰਤਨ ਬਣ ਬੈਠੇ। ਵਫ਼ਾਦਾਰੀਆਂ ਗਦਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕੌਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਨਾ ਢੁਕੀ। ਅੱਜ ਮੁੱਠ-ਮੁੱਠ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੰਗਰਾਂ 'ਚੋਂ ਘੂਰ-ਘੂਰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਜੰਗਲੀਂ ਜਾ ਵੜਿਐ ?

ਇਹੋ ਸਾਂਝੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ 'ਚ ਤੜਪਦਾ ਪੰਜਾਬ ਅੱਜ ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਝੂਰਦੈ। ਪੈਂਤੜਾ ਸਿਆਸਤ ਨੇ ਖੇਡਿਆ, ਜੋਖਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੰਢਾਇਐ। ਤਰੱਕੀਆਂ ਤੇ ਨਿੱਜੀ ਕਿੜਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪੈਂਤੜੇ ਜਵਾਨੀ ਹੱਥ ਹਥਿਆਰ ਫੜਾ ਗਏ। ਬਾਪੂ ਜਿਹੇ ਉਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਫਰਜ਼ਾਂ-ਗਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹਰਪਾਲਾਂ ਦੇ ਚੂੜੇ ਟੁੱਟ ਗਏ ਤੇ ਨੈਣੀ ਜਿਹੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ ਹਾਰ ਬੈਠੀਆਂ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਭਰਾ ਅੱਜ ਦਸੋਟੇ ਕਟਦੇ ਫਿਰਦੇ ਐ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਰਾਜਨੀਤੀ ਰੰਗਰਲੀਆਂ ਮਨਾ ਰਹੀ ਐ। ਮੈਂ ਚੰਦਰਾ ਨਾ ਨੈਣੀਂ ਨੂੰ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਨਖਲਿਸਤਾਨ ਲੈ ਕੇ ਦੇ ਸਕਿਆ, ਨਾ ਕੌਮ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਹੀ ਦੇ ਸਕਿਆ, ਨਾ ਤੇਰੀ ਰੱਖੜੀ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼। ਅਦਲੋਂ ਅੱਜ ਤਕ ਦੀ ਹਕੀਕਤ 'ਚ ਬੇਕਸੂਰ ਖ਼ਲਕਤ ਤੰਗ-ਦਿਲ ਸਿਆਸਤ ਹੱਥੋਂ ਹਲਾਲ ਹੋਈ ਐ। ਸੋ ਮੇਰੀਏ ਭੈਣੇ, ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪੁਲਸੀਏ ਰੂਬੀ ਨੇ, ਨਾ ਹੀ ਮਖ਼ਤੂਲੇ। ਨਾ ਹੀ ਸਮੁੱਚੀ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਤੇਰੀ ਕਾਤਲ ਏ, ਨਾ ਭਰਾ। ਦੱਸ ਅੜੀਏ, ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾਵਾਂ ?”

ਸੋਚਾਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਆਦਰਾਂ 'ਚੋਂ ਲਹੂ ਖਿੱਚ ਲਿਆ।

“ਅਗਰ ਹਾਲਤ ਇਹੋ ਰਹੀ ਦੁਖਾਂਤ ਕਿਸੇ ਭਾਅ ਵੀ ਪੈ ਸਕਦੈ। ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐ।” ਜੱਗੇ ਨੇ ਜਗਰੂਪ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਪਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ।” ਉਹਦੇ ਰੋਮ-ਰੋਮ 'ਚੋਂ ਹਿਜਰ ਸਿੰਮਦੈ।

“ਪੁੱਛ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ।”

“ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਅਮੋੜ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਨੇੜਿਉਂ ਵੇਖਿਐ।”

“ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵੀ ਮਸਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜੀਹਦਾ ਹੱਲ ਨਾ ਨਿਕਲੇ।” ਜੱਗਾ ਪੂਰਨ. ਆਸਵੰਦ ਸੀ। “ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਰਾਹ ਲੱਭ ਸਕਦੈ।”

“ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਹੂ ਵਹਾ ਕੇ ਸਮਝੌਤਾ ? ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਜਾੜ ਕੇ

ਸਮਝੋਤਾ ? ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਿਆਰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਸਮਝੋਤਾ ? ਦੱਸ ਬਾਈ ਜੱਗਿਆ, ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਸਮਝੋਤੇ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਐਂ ?” ਹਰਪਾਲ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਕੀ ਤੂੰ ਅਭੁੱਲ ਭਰਾ ਸੰਗ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਜੋ ਪਛਤਾਵੇ 'ਚ ਪਲੇ-ਪਲ ਸੜਦੈ ?”

“ਨਿਆਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਆਂ।”

“ਤੇ ਫੇਰ ?”

“ਪਰ ਵੀਰ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਤਕਦੀਰ ਦੇ ਸਿਵੇ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਉਂ ?” ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਉਲਫਤ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਮਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਗੱਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨਾਲ ਹੋਏ ਖਿਲਵਾੜ ਦੀ ਹੁੰਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਨੈਣ ਕੱਢਣ ਵੱਲਾ ਖੰਜਰ ਕਿਹੜੇ ਬੁੱਲ੍ਹੀ ਚੁੰਮਾਂ ?”

ਦੁਖਦੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚੋਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਉੱਛਲੀ।

“ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਉਹਦਾ ਦੋਸ਼ ਸੀ, ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤ ਚੁੱਕੈ।”

“ਉਹ ਆਂਵਦੇ ਨਸੀਬ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਏ, ਜ਼ਮੀਰੋਂ ਮਿਲੀ ਪਰ ਮੈਂ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਈ।”

“ਹਰਪਾਲ !” ਜੱਗੇ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਨੈਣੀ ਆ ਖਲੋਤੀ, “ਮੈਂ ਤੇ ਅੱਜ ਤਕ ਤੇਰੇ ਪੱਖ 'ਚ ਖੜੀ ਹਾਂ। ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇਗੀ ?”

“ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਨੀ ਏਂ ?”

“ਇਕ ਵੇਰ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਹ, ਵੀਰ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹਦਾ ਅੱਧਾ ਦੁੱਖ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗਾ।”

“ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਨਾ ਆਖਾਂ।”

“ਫਿਰ ਉਹ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਲ-ਪਲ ਮਰ ਬੀ ਤੇ ਰਿਹੈ ਤੇ ਆਖਦੈ, ਹਰਪਾਲ ਤੇ ਰੂਬੀ ਦਾ ਮਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ-ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਭਾਰਾ ਕਰਜ਼ ਮੈਥੋਂ ਜਿੰਦ ਦੇ ਕੇ ਬੀ ਲੱਥਣੈ।” ਜੱਗੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਮੈਂ ਏਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਾਂ ? ਮੁਹੱਬਤ ਨਾਲ ਏਦੂੰ ਵੱਡਾ ਫਰਾਡ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਹੋਵੇਗਾ ?”

“ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਉਂ ਭੁੱਲਦੀ ਏਂ ਕਿ ਉਹਦੇ ਮਗਰੋਂ ਤੂੰ ਉਵੇਂ ਬੀ ਪਛਤਾਵੇ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜੇਗੀ, ਜਿਵੇਂ ਅਜ ਉਹ ਸੜਦੈ।”

ਪਰ ਦਲੀਲਾਂ ਵਾਲਾ ਗੁਲੂਕੋਜ਼ ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਕੁਲ ਪਲ ਪਿੱਛੋਂ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਆਲਮ ਤੋੜ ਕੇ ਜੱਗਾ ਤੇ ਨੈਣੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ।

“ਫਿਰ ਕੱਲ ਤਕ ਗੱਲ ਕਿਨਾਰੇ ਲੱਗਦੀ ਹੋਈ ਜ਼ਰੂਰ ਆ ਜਾਵੀਂ।” ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਕੌੜੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਵਜੂਦ 'ਚੋਂ ਰੁੱਗਾਂ ਦੇ ਰੁੱਗ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਗਈ। “ਮੈਨੂੰ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਚ ਸੁੱਟ ਆਓ, ਖੌਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਬੁਝੇ ਚਿਰਾਗ ਮੁੜ ਜਗ ਪੈਣ।”

ਉਹ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦਾ। ਨੈਣੀ ਤੇ ਜੱਗਾ ਦਿਮਾਗੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਗੜਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਂਦੇ, “ਕਿਸੇ ਉੱਚ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਆਂ।”

“ਪਰ ਬਾਈ, ਲੱਗੇ ਰੋਗ ਨੂੰ ਤੂੰ ਭਲੀਭਾਂਤ ਜਾਣਦੈਂ। ਲਹੂ 'ਚ ਰਚੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦੀਆਂ।”

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਆਸ ਵੀ ਧੁੰਦਲੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਕੇ ਬੁਝ ਗਈ। ਪਰ ਧਰੇਕੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਹਰਪਾਲ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਆਤਮਾ 'ਤੇ ਵੀ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰ ਦਿੱਤੇ, “ਮੈਂ ਏਡੀ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਈ? ਸ਼ਾਹ-ਰਗ ਤਕ ਪਛਤਾਵੇ ਭਰਿਆ ਜਸਬੀਰ ਬੇਕਸੂਰ ਲੱਗਦੈ। ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਮੌਤ ਨੇ ਗੁਰੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਕੱਢ ਮਾਰਿਆ ਪਰ ਤੇਰੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਉਹਦੇ ਲਈ ਢਾਲ ਬਣ ਖਲੋ ਗਈਆਂ। ਤੇਰੀਆਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਕੋਹਿਆ ਅੱਜ ਉਹ ਮੌਤ ਮੰਗਦੈ। ਰੂਬੀ ਦਾ ਕਤਲ ਉਹਨੂੰ ਰੂਹੋਂ ਕਲੰਕੀ ਕਰ ਗਿਐ। ਕਾਸ਼ ਉਹ ਗੋਲੀ ਹੋਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ। ਤੂੰ ਸਿਆਪਾ ਜੀਜੇ ਦੀ ਨੀਅਤ ਦਾ ਕਰਦੀ। ਸਾਡੀ ਮੁਹੱਬਤ ਨੂੰ ਚਹੁੰ ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਉਹਦੀ ਬੰਦੂਕ ਨੇ ਈ ਦਿਵਾਇਐ। ਕੋਈ ਕੁਫ਼ਰ ਏਸ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਗਰੂਪ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਦਾ ਇਲਮ ਤੇਰੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਗ਼ੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਹੋਇਐ। ਤੈਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ 'ਚ ਲੈਂਦਿਆਂ ਉਹਨੇ ਪਲ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ। ਤਮਾਮ ਸਾਇਉਂ ਸੱਖਣੀ ਤੇਰੇ ਲਈ ਸਾਇਆ ਬਣਦੀ ਰਹੀ। ਜਸਬੀਰ ਤੇਰਾ ਦੋਖੀ ਜ਼ਰੂਰ ਏ ਪਰ ਤੂੰ ਨੈਣੀ ਦੀ ਦੋਖੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣੂੰ। ਤੈਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦੈ.....।” ਆਖਰ ਭੱਜੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ।

ਡਾ. ਹਰਪਾਲ ਪਾਣੀ ਪਾਣੀ ਹੋ ਗਈ।

“ਪਾਣੀ?” ਜਸਬੀਰ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਿਆ ਤੜਪਿਆ। ਨੈਣੀ ਨੇ ਚਮਚਾ ਭਰ ਕੇ ਮੂੰਹ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਲੱਡ-ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਪਲ ਪਲ ਘਟਦਾ ਗਿਆ। ਖ਼ੌਫ਼ ਲੰਮੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਪੁੱਟਦਾ ਰੂਹਾਂ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਗਰੂਪ ਦੀਆਂ ਸੱਦੀਆਂ ਬੰਤੋ ਤੇ ਦੇਬੇ ਵੀ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ।

“ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ, ਬਚਣਾ ਨੈਣੀ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ।” ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਦੇਬੇ ਨੇ ਜੱਗੇ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ।

“ਮੈਥੋਂ ਕੁਝ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਬੇਬੇ।”

“ਪਰ ਕੀਤਾ ਕੀ ਜਾ ਸਕਦੈ?” ਬੰਤੋ ਦੀ ਅੱਖ ਭਰ ਆਈ।

“ਮਨ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।” ਵੱਡੀ ਬੇਬੇ ਮਰੀ, ਬਾਪੂ ਪੁੱਤ 'ਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੇਹਦਾ ਰਿਹਾ। ਤੁਹਾਡੀਆਂ 'ਕੱਠੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਉੱਜੜੀਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਖੋਂ ਅੱਜ ਤਕ ਆਂਵਦੇ ਲਹੂ 'ਚੋਂ ਆਸਾਂ ਤੱਕੀਆਂ। ਅੱਜ ਜਸਬੀਰ, ਨੈਣੀ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਰੂਬੀ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਮੰਨਿਐ ਡਾਹਢਾ ਕਹਿਰੀ ਐ, ਪਰ ਆਸਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਐ। ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਭਾਣੇ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਹਨੇ ਰੋਕਿਐ? ਰੱਬ ਨਾ ਕਰੇ ਗੇੜ ਪੁੱਠਾ ਪੈ ਈ ਗਿਐ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਆਸਾਂ ਸਹਾਰੇ ਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲੰਘਾਉਣੀ ਪਊ। ਦੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਹਕੀਕਤ ਅਜਲੋਂ ਅੱਜ ਦੀ ਇਹੋ ਐ। ਨਫ਼ਰਤ ਇਨਸਾਫ਼

ਦੀ ਜੰਗ ਤਕ ਰੰਗੇਗੀ ਵੀ।” ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਹਰ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਹੇਠ ਇਹੋ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਹੋਕੇ ਸੁਣੀਦੇ ਐ।”

ਦੋਵੇਂ ਮਾਵਾਂ ਰੋ ਪਈਆਂ। ਇਕ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਟੀਆਂ ਦੂਜੇ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਈ ਅਲਖ ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ।

“ਇਹ ਦੁਖਾਂਤ ਤੁਹਾਡਾ ਨਹੀਂ, ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਐ। ਘਰ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਟੋਹ ਲਵੇ, ਇਹੋ ਈ ਸੇਕ ਆਉਣੈ। ਜਸਬੀਰ ਬਚ ਵੀ ਗਿਆ, ਕਿਥੇ ਛੁਪਾਉਗੇ ? ਇਨਾਮੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਜਰਮ ਨੂੰ ਕੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅੱਜ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੋਦੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦੇ-ਮੋਏ ਲਾਲਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਔਸੀਆਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਨੇ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਲਵਾਰਸ ਕਢਣਾਂ 'ਚ ਫੂਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਪੋਟੇ-ਪੋਟੇ ਤੋਂ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਐ।” ਜੱਗਾ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਗੱਲ ਭਾਵੇਂ ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਚੌਰਾਸੀ ਦੀ, ਜੰਗ ਭਾਵੇਂ ਪੈਂਹਠ ਦੀ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਇਕੱਤਰ ਦੀ, ਝੋਟਿਆਂ ਦੇ ਭੇੜ 'ਚ ਕਿਆਮਤ ਝੁੰਡਾਂ 'ਤੇ ਪਈ ਪਈ ਹੈ। ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਜਿਗਰੋਂ ਨੁੱਚੜੀ ਅਤੈ, ਰੰਗ ਚਿੱਟਾ ਚੁੰਨੀਆਂ ਦਾ ਹੋਇਐ।

“ਬਾਈ, ਵੇਖ ਹਰਪਾਲ ਆਈ ਐ।” ਜੱਗੇ ਦੀ ਢਾਕ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਨੈਣੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ। ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਹਰਪਾਲ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜੋਸ਼ ਨਿਚੜਨ ਪਿੱਛੋਂ ਹੌਲੀਆਂ ਫੁੱਲ ਸਨ।

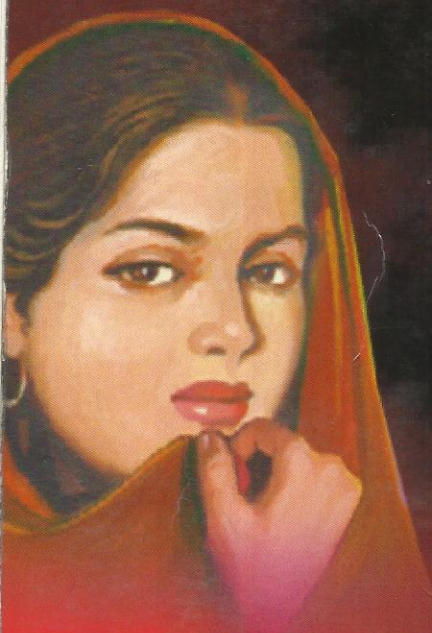
“ਚੰਦਰੀਏ, ਕਿਉਂ ਪਾਪਾਂ ਭਰੇ ਪਛਤਾਵੇ ਸਹੇੜਦੀ ਏਂ। ਵਹਿੰਦੇ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਸਾਂਭ, ਮਤੇ ਪਛਤਾਏਂਗੀ। ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਅੱਧੇ ਗੁਨਾਹ ਹਮਦਰਦੀ ਕੱਜ ਲੈਂਦੀ ਏ, ਅੱਧੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖ਼ੋਫ਼। ਸਦਮਿਆਂ ਦੀ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਰੁੱਤ 'ਚ ਹੱਕ-ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕੌਣ ਸਿਆਣਦੈ ? ਫਿਰ ਭਰੇ ਬਜ਼ਾਰ ਲੱਖ ਪਿੱਟਦੀ ਫਿਰੀਂ, ਤੇਰੇ ਸਿਦਕ ਈਮਾਨ ਦਾ ਗਾਹਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੱਭਣਾ।”

ਜੱਗੇ ਨੇ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਤਾਅਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਹਰਪਾਲ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਰਹੀ। ਪਰਸ 'ਚੋਂ ਰੱਖੜੀ ਕੱਢੀ, ਸਭ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਇਲਮ ਹੋਇਆ। ਪੌਣੇ ਦਹਾਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਵਕਤ ਨੇ ਆਪਾ ਦੁਹਰਾਇਆ, ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਹੋਸ਼ੋ-ਹਵਾਸ ਦੀ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਹਰਪਾਲ ਨੇ ਕਲਾਈ 'ਤੇ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹੀ। ਜੱਗੇ ਨੇ ਹਲੂਣ ਕੇ ਜਗਾਇਆ, “ਜਸਬੀਰ, ਉੱਠ ਕੇ ਵੇਖ ਹਰਪਾਲ ਆਈ ਐ।”

“ਉੱਠ ਮੇਰਿਆ ਵੀਰਾ, ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕੀਤੈ।” ਸ਼ਾਇਦ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਲਹੂ ਪਿਘਲ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ, ਬਾਹਾਂ ਉਲਾਰੀਆਂ, ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਮੁਸਕਾਨ ਆਈ। ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਮੁਸਕਾਉਂਦੀ ਰੱਖੜੀ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਹਰਪਾਲ ਨੇ ਸਿਰ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੀਆਬਾਨ ਰੂਹ 'ਤੇ ਬੱਦਲੀ ਨਿੱਚੜੀ। ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਹੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਸੀ।

...ਹਨੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੇ ਕਦੋਂ ਬੁਝੇ ਹੋਏ ਚਿਰਾਗ਼,
ਟੁੱਟੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੀ ਕਦੇ ਥਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।
ਲਹੂ ਘੁਲੇ ਸਧੂਰੇਂ ਪੁੱਛੀਂ ਮੇਰੀ ਤੂੰ ਇੰਤਹਾ,
ਚੋਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾ ਭਾਲੀ ਐਵੇਂ ਛਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।
ਬਲਦੇ ਵਕਤ ਦੀ ਸੱਜਣਾ ਇੱਕੋ ਸੂਹੀ ਪੈੜ,
ਇਤਿਹਾਸ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜਾ ਇਹਦਾ ਨਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।

ਰਿਸਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਤਨਹਾਈ ਨੂੰ ਮੇਰੀ
ਆਤਮਾ ਨੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ।

ਦਰਦ ਆਪਣਾ ਹੋਵੇ ਜਾ ਬੇਗਾਨਾ
ਉਸ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਰੂਹ
ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੁੰ-ਮਾਸ ਵਾਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜਨਮੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ
ਹਕੀਕਤ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੁਆਲੇ ਹੀ
ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹੇ ਜਖ਼ਮਾਂ-ਸਿਤਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ
ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਰਚਨਾ।

ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਡੂਮੇਵਾਲ